DJÅWÅ

DRIE MAANDELIJKSCH TIJDSCHRIFT
ORGAAN VAN HET JAVA-INSTITUUT

Onder Redactie van:
RADEN ARIO Dr. HOESEIN DJAJADININGRAT,
J. KATS, S. KOPERBERG en M. SOERIADIRADJA

MANGKOE NAGORO-NUMMER

TER EERE VAN DE VERHEFFING VAN

P. A. A. PRABOE PRANGWADONO
TOT
P. A. A. MANGKOENAGORO VII

4 September 1924

P. A. A. P. Prangwadono

HEIL U, MOEDER!

Aan K. G. P. A. A. Mangkoe Nagoro VII

Ik groet de Moeder,
die fonkelt van stroomende wateren,
gezegend met kostelijke vruchten,
gelaafd door de vochtige seizoenen
en liefelijk omdonkerd door grazige vlakten.

U, wier nachten in manelicht glanzen,
wie de bladeren der boomen bekransen
en wier adem geurt uit duizend bloemaromen!
Vriendelijk aanhoorende! Wenschen-vervullende!
Moeder! U breng ik mijn groet.

Meer dan 40 millioenen kelen zingen uwe liederen,
meer dan 40 millioenen armen zwaaien uwe zwaarden.
Spreek, hoe kunt ge, een Vrouwe, zulk een macht ontplooien?
Ik vereer U, Sterke, die de kracht in uwe armen draagt,
die verlossing brengen zal uit duisternis en dwang
en die ons voeren zal naar Vrijheid en naar Recht.

Gij zijt het weten, het recht en de plicht;
Gij zijt het hart en de kern en het licht;
Gij zijt de adem, die het lichaam bezielt;
Gij zijt de macht, voor wie mijn deemoed knielt.
Door U wordt 't geloof in het hart gedragen;
wij zullen uw beeld in tempel na tempel schragen.

O, door water beglansde!
O, met vruchten omkranste!
Donkere! Verhevene! Glimlachende!
Dragende! Al-voedende! Wakende!
Moeder U breng ik mijn groet.

(Vrij naar de „Bande Mataram") — *Noto Soeroto*

G. Kandjeng Ratoe Timoer — R. A. Koesoemo Warthani — P. A. A. P. Prangwadono

DE NAMEN PRANGWADONO EN MANGKOENAGORO.

door

R. A. Dr. HOESEIN DJAJADININGRAT.

Dit bijzondere nummer van het orgaan van het Java-Instituut ter gelegenheid van de verheffing van deszelfs Eere-Voorzitter Pangeran Adipati Ario Praboe Prangwadono tot Pangeran Adipati Ario Mangkoenagoro schijnt wel een bij uitstek geëigende plaats om de geschiedenis van die twee namen met de daaraan verbonden titels na te gaan ten einde een inzicht in de beteekenis dier naamsverandering te verkrijgen.

Beide namen stammen af van den grondlegger zelf van het Mangkoenagorosche Zelfbestuur.

Mangkoenagoro I was een zoon van Pangeran Adipati Ario Mangkoenagoro, oudsten zoon van Soenan Mangkoerat IV, in de Javaansche traditie gewoonlijk Soenan Praboe Mangkoerat Djawi genoemd (gereg. 1719 — 1725), en heette als kind Raden Mas Said, onder welken naam (verkort tot Mas Said) hij bij zijn Europeesche tijdgenooten het meest bekend was, en waarmede hij ook door de Europeesche geschiedschrijvers in den regel wordt aangeduid. Ouder geworden kreeg hij van Pakoeboewono II (1726 — 1749), zoon en opvolger van Mangkoerat IV, den naam Raden Mas Soerjokoesoemo. In de woelige tijden, die in 't midden van de 18de eeuw in Midden-Java heerschten, verliet ook R. M. Soerjokoesoemo Kartasoera en sloot hij zich vervolgens met zijn gevolg aan bij Soenan Koening, den tegen-Soenan in den z.g. Chineesch-Javaanschen oorlog (1740 — 1743), die zich toen, na een kortstondig bezit van Kartasoera hieruit weder verdreven, te Randoelawang in het Martaramsche bevond. Soenan Koening stelde hem tot legeraanvoerder aan en verleende hem den naam en titel van Pangeran Prangwadono (d.i. krijgsoverste). Deze scheidde zich echter weer van hem af toen Soenan Koening Oostwaarts trok, en begaf zich naar Sokawati waar hij door zijne volgelingen als vorst werd gehuldigd onder den naam en titel Pangeran Adipati Anom Amengkoenagoro Senopati ingalogo Soedibjaningprang. Hierop werd hij uit Modjoroto, waar hij zich gevestigd had, verdreven door Pangeran Mangkoeboemi oplast van den Soenan, en trok hij zich terug naar Segawe (Matesih). Ondanks aanlokkelijke aanbiedingen van den kant van den Soenan bleef hij in zijn verzet volharden; zijn aanhang en zijn invloed namen toe en dit bracht hem, toen hij te Panambangan (Ngloroh) kampeerde, op de gedachte om een hoogeren titel aan te nemen, n.l. dien van Soeltan Adiprakoso Senopati ngajoedo Lelono Djojomiseso Prawiro Adiningrat. Dezen naam verwisselde hij echter spoedig weer met dien van Pangeran Adipati Mangkoenagoro en dezen naam en titel kreeg hij ook van den boven genoemden Pangeran Adipati Mangkoeboemi, half broeder van Soenan Pakoeboewono II (1726 — 1749) toen hij met hem, den lateren Hamangkoeboewono I van Jogja, samenging — in den 3den Javaanschen successie-oorlog (1746 — 1755) — en door hem tot zijn patih werd aangesteld. Bij zijn onderwerping eindelijk (op 17 Maart 1757) werd hij in dien aan zijn vader ontleenden naam en titel overeenkomstig de door hem te dien aanzien gestelde voorwaarde bevestigd.

Dit zijn de gegevens van de Javaansche traditie, met name van die van de Mangkoenegaran zelve [1]).

1) Babad Panambangan (uitg. Comm. v.d. Volkslectuur No. 392, 1918) p. 24, 52, 59, 67, 81, 122, en 171. Vermelding verdient, dat deze Babad den naam Said afleidt niet van Arab. Sa'id, d.i. gelukkig, als eigennaam thans nog gebruikelijk, maar van Arab. Sjâhid, d.i. getuige, omdat de Soenan, van wien die naam afkomstig zou zijn, bij de geboorte van het kind als 't ware getuige was geweest.

Uit de Secr. resol. van de Hooge Regeering dd. 5 Juni 1753 (bij Louw, De derde Javaansche successie-oorlog, p. 76) blijkt, dat Soenan Koening inderdaad tijdens zijn verblijf te Randoelawang aan R. M. Said een anderen naam en titel gaf, echter niet Pangeran Prangwadono, maar —naar zijn vader—Pangeran Ario Mangkoenagoro. Deze afwijking in de opgave van den naam is vermoedelijk hieruit te verklaren, dat R. M. Said den naam Prangwadono slechts korten tijd had gedragen, en dientengevolge bij zijn Europeesche tijdgenooten weinig of in het geheel niet onder dien naam bekend was, terwijl ten tijde, dat de vermelde resolutie werd genomen, R. M. Said reeds onder den naam Mangkoenagoro vermaardheid had. Dat hij tijdens zijn samengaan met Soenan Koening den naam Prangwadono voerde kan men ook hieruit opmaken dat hij juist in de babads, die speciaal over den Chineeschen opstand handelen, steeds bij dien naam wordt genoemd [2]).

Ter nadere vaststelling van den tijd van de verheffing van R. M. Soerjokoesoemo tot Pangeran Prangwadono hebben we de volgende data : 1 Juli 1742 deed Soenan Koening zijn intocht te Kartasoera; reeds in December van het zelfde jaar moest hij die stad weer ontruimen en in April 1743 hield hij zich in het Mataramsche op [3]). De aanstelling van R. M. Soerjokoesoemo door Soenan Koening tot zijn legeraanvoerder met den naam en titel Pangeran Prangwadono is derhalve in begin 1743 te stellen. Geboren op Zondag-Legi 4 Roewah, Djimakir 1650 [4]) d.i. Zondag-Legi 7 April 1726 was P. Prangwadono toen dus nog geen of nauwelijks 17 jaar oud. Hij was echter reeds in de krijgvoering ervaren [5]).

Voor de benadering van den tijd, waarin P. Prangwadono den naam Mangkoenagoro aannam moeten we het volgende memoreeren.

Soenan Koening gaf zich, nadat zijn aanhang geheel was verloopen, in October 1743 te Soerabaja aan de Compagnie over 6) en hiermede kwam ook formeel aan den Chineesch-Javaanschen oorlog een einde. Tijdens de Chineesche onlusten had ook Mangkoeboemi het hof verlaten en bij de Comp. een schuilplaats gezocht. Na den vrede weer naar het hof teruggekeerd werd hij vervolgens door den Soesoehoenan belast om Sokawati, dat in de macht van R. M. Said was, op dezen te heroveren, waarin hij slaagde [7]). Daar volgens de Babad Panambangan, gelijk boven is medegedeeld, P. Prangwadono den naam Mangkoenagoro aannam, nadat hij zich van Soenan Koening had afgescheiden en zich in Sokawati had gevestigd, en kort voor zijn verdrijving uit die streek door Mangkoeboemi moet de vermelde huldiging dus in 1743/44 plaats gehad hebben. In een brief van v. Imhoff dd. 31 December 1744 treffen we inderdaad den naam Mangkoenagoro aan [8]).

De naam Soeltan Adiprakoso werd, blijkens het kortheidshalve boven niet weergegeven verband, waarin het verhaal dienaangaande door de Babad Panambangan wordt geplaatst, door Mangkoenagoro aangenomen, kort vóór dat Mangkoeboemi wederom het hof verliet (in 1746, begin van den 3den Jav. successie-oorlog) en zich bij Mangkoenagoro aansloot. Dit vindt bevestiging in een verhaal van dien oorlog, samengesteld onder toezicht van Soeltan Hamangkoeboewono I d.i. van Mangkoeboemi zelf, waarin wordt verteld, dat Mangkoeboemi, na zich hei-

De vader n.l. bevond zich juist in de kraton toen hem die gebeurtenis werd medegedeeld. Na afloop hiervan begaf hij zich weer naar de kraton om den Soenan de geboorte van een zoon te rapporteeren.

2) Zie Babad Petjina (uitg. v. Dorp & Co. Semarang 1874); Vreede, Catalogus van de Jav. en Mad. hss. der Leidsche Universiteitsbibliotheek, pag. 79; gl. ook Poensen, Mangkubumi, Ngajogyakarta's eerste Sultan, (naar aanleiding van een Jav. hs.) in de B.K.I. VI. 8 p. 238.

3) De Jonge, De opkomst van het Nederl. gezag enz. IX p. 418, 420, 422 en 426.

4) Babad Panambangan p. 23; een datumopgave, die niet alleen bij aequatie met de Christelijke jaartelling klopt maar ook met de schattingen van Mangkoenagoro's leeftijd door tijdgenooten bijv. op 56 j. in 1780 en op 63 j. in 1787 (de Jonge, o.c. XI p. 406 en XII p. 88), waarbij te bedenken is dat de Moh. Jav. jaren, die maanjaren zijn, korter zijn dan de jaren der Christelijke tijdrekening.

5) Vgl. Louw, o.c.p. 17.

6) De Jonge IX p. 432.

7) De Jonge X p. XL en Veth, Java, enz. 2de druk, II p.165.

8) De Jonge X p. 35.

melijk uit Soerakarta verwijderd te hebben, een brief aan Mangkoenogoro, zond, die zich toen te Panambangan ophield en den titel van Soesoehoenan (sic, niet Soeltan) Adiprakoso had aangenomen 9).

Uit den samenhang, waarin verder de verleening van den naam Pangeran Adipati Mangkoenagoro door Mangkoeboemi wordt verhaald, boven ter bekorting evenmin medegedeeld, is voorts op te maken, dat die gebeurtenis plaats had nog vóór dat Mangkoeboemi zich tot Soesoehoenan liet proclameeren, dus vóór 11 December 1749 [10]).

Bij zijne onderwerping eindelijk op 17 Maart 1757 werd Mangkoenagoro op zijn nadrukkelijk verzoek, gelijk ook de Babad Panambangan vertelt, in den door hem gevoerden naam en titel, t.w. Pangeran Adipati Ario Mangkoenagoro bevestigd[11]).

Mangkoenagoro I werd opgevolgd door een daartoe aangewezen kleinzoon, Prang-Wadono geheeten, geboren uit een huwelijk van zijn zoon Pangeran Ario Praboe Widjojo of Amidjojo, die vóór den vader stierf, en Ratoe Alit, de oudste dochter van Pakoeboewono III (1749 — 1788) [12]). Aanvankelijk gaf Mangkoenagoro I zijn kleinzoon, wiens kindernaam R. M. Slamet was, den naam van Soerjo Mangkoeboemi. Toen evenwel hiertegen van de zijde van Hamangkoeboewono I van Jogja, die zelf den naam Mangkoeboemi had gedragen, bezwaar werd gemaakt, wijzigde Pakoeboewono III, de grootvader van moederszijde dus, den naam in Soerjo Prangwadono (in 1788), klaarblijkelijk naar de door Mangkoenagoro I zelf gedragen namen [13]).

Alvorens Prangwadono tot presumptieven opvolger van Mangkoenagoro I aangewezen kon worden, moest echter eerst over verschillende belangrijke punten, die tot dusver niet geregeld waren, overeenstemming verkregen worden. Bij de onderwerping van Mangkoenagoro I in 1757 was nl. niet vastgesteld, of de hem afgestane landen en de hem vergunde titel van Pangeran Adipati al dan niet op zijne nakomelingen over zouden gaan. De kwestie werd (in 1792) tot genoegen der betrokken partijen in dien zin opgelost, dat de bedoelde landen wel in het erfelijk bezit van het Mangkoenagorosche geslacht zouden blijven, doch dat Prangwadono ,,eenlyk de titul van Pangerang, schoon ook met een andere naam als die van Prang Wedono en niet die van Pangerang Adipatty (zou) mogen voeren''. Zoo volgde deze op 25 Januari 1796 zijn grootvader, die op 28 December tevoren was overleden, op onder den naam en titel van Pangeran Ario Praboe Prangwadono [14]).

Eerst bij Resol. dd. 30 October 1821 No. 17 werd aan P. Ar. Praboe Prangwadono de titel en naam verleend van Pangeran Adi-

9) Bij de Jonge X p XLI, noot 1.
10) De Jonge X p. 158.
11) De Jonge X. p. 315-316. Rouffaer vergist zich waar hij in de Encycl. v. Ned. Indie (1e. druk) deel IV p. 602 en 604 (noot 2) zegt, dat M. N. I. tot Pangeran Adipati werd verheven zonder Ario en dezen titel ook noot gedragen heeft. Inderdaad wordt M. N. I. in de contemporaine stukken, ook in het in deze noot aangehaalde, dat toch over zijne onderwerping en den hem daarbij verleenden titel handelt, gewoonlijk met Pang. Adipati betiteld. Dit laat zich echter gereedelijk hieruit verklaren, dat die combinatie voldoende aangeeft den titel waar het om gaat. Ook de Jav. babads, zelfs de eigen Mangkoenagorosche Babad Panambangan, duiden M. N. I. kortheidshalve meest met Pang. Adipati, zonder Ario, aan. Er zijn evenwel ook contemporaine stukken, waarin hij niet alleen met Pangeran Ario wordt betiteld, waaruit dus reeds kan blijken, dat hij den titel Ario voerde (translaat-brief van Mangkoenagoro aan v. Imhoff van 1746 — in de B. K. I. I p. 404; bij Louw 76 — van 1753 —; bij de Jonge X 386 — van 1762 —; ibid XI 235 — van 1772 — ibid XII 10 — van 1781), maar ook met den volledigen titel Pangeran Adipati Ario (bij de Jonge XI 32 en 406 — van 1765 en 1780 —; ibid XII 87 — van 1787).
12) Babad Panambangan p. 212 (de naam: Widjojo); de Jonge XI p. 34 (Praboe Amidjojo); bij M.L.v. Deventer, Het Nederl. gezag over Java I p. 336: ,,Adwidjojo''; in een hieronder te noemen brief van den Resident van Solo van 1821: Praboe Amidjojo.

13) De Jonge XII p. 152 — 153. De naam Soerjokoesoemo was ook aan Eur. tijdgenooten bekend, (bij de Jonge X 295, 311, en bij Louw, 104, 112 en 119).
14) De Jonge XII, p. 270 — 274, 286 — 290, 413 en 435.
Ten onrechte ziet Rouffaer (Encycl. v. Ned. Indie, 1e. dr. IV p. 604, noot 2) in Praboe een titel en meent hij, dat Ario Praboe in Prangwadono's titel ruimschoots gelijk stond met Adipati in dien van M. N. I. Het was een deel van den naam, ontleend aan dien van den vader, Praboe Widjojo. Als naam is Praboe ook thans nog in gebruik. De titel Ario bij Pangeran werd hier klaarblijkelijk vanzelfsprekend geacht; men bedenke toch, dat in 1796 nog dezelfde Soesoehoenan van 1792 (Pakoeboewono IV) aan de regeering was.

pati Mangkoenagoro. Men oordeelde toen dat er tegen verleening van dien titel geen bezwaar stond, omdat hij in vroegere dagen door meerdere prinsen was gedragen en geheel verschilde van dien van Pangeran Adipati Anom, welke titel Anom alleen aan den prestumptieven erfgenaam van des Soenans of Soeltans troon toekwam. Bij die resolutie werd tevens bepaald, dat de daarbij verleende titel ,,niet (zou) kunnen overgaan op (Prangwadono's) erfgenaam en opvolger dan nadat dezelve ten minsten den ouderdom van veertig jaren (zou) hebben bereikt en zoodanige blijken van goed gedrag gegeven als waardoor hij zich dezelfde gunst (zou) hebben waardig gemaakt''. In de proclamatie in het Javaansch van den Resident vindt men bovendien vermeld, dat de Regeering den naam en titel van Pangeran Adipati Ario Mangkoenagoro aan geen ander zou verleenen dan aan de nakomelingen van Pangeran Ario Praboe Prangwadono [15]).

Deze resolutie werd de grondslag van de sedert vaste titulatuur van de Hoofden van het Mangkoenagorosche Huis, waarbij Pangeran Ario Praboe Prangwadono (zonder Adipati), aanvankelijk de naam en titel van een regeerend Hoofd, n.l. van den lateren Mangkoenagoro II, de naam en titel werd van den presumptieven opvolger. Voor het regeerend Hoofd kwam bij dien naam en titel nog die van Adipati dus Pangeran Adipati Ario Praboe Prangwadono, terwijl hem na het bereiken van den 40-jarigen leeftijd de naam en titel van Pangeran Adipati Ario Mangkoenagoro kan worden verleend. Zoo kreeg de latere Mangkoenagoro III in 1830 den naam en titel Pang. Ario Praboe Prangwadono, toen hij tijdens het leven van Mangkoenagoro II tot diens opvolger werd aangewezen. In 1835 volgde hij hem op onder den titel Pang. Adipati Ario Praboe Prangwadono, en in 1842 na het bereiken van den 40-jarigen leeftijd (naar de Moh. Jav. tijdrekening, want hij was in 1803 A. Chr. geboren) werd hij tot Pang. Adipati Ario Mangkoenagoro verheven.

Zoo werd aan Mangkoenagoro VI, die in 1896 zijn broeder Mangkoenagoro V opvolgde zonder daartoe te voren aangewezen te zijn, die naam met den daaraan verbonden titel, wegens zijn leeftijd, dadelijk bij zijn verheffing verleend [16]).

Ten slotte moge nog melding gemaakt worden van de verklaring, die men thans geeft, waarom het Hoofd van het Mangkoenagorosche Huis eerst na den 40 jarigen leeftijd den naam Mangkoenagoro mag dragen. Men brengt dit n.l. in verband met de Mohammedaansche traditie, volgens welke de Profeet ook pas op 40-jarigen leeftijd de eerste openbaring kreeg. Welke overwegingen inderdaad aan die leeftijdsbepaling ten grondslag lagen, heb ik niet kunnen nagaan. In den brief van den Resident van Soerakarta, die tot de medegedeelde resolutie van 30 October 1821 No. 17 heeft geleid, vindt men dit gedeelte van het voorstel, in de resolutie bijna woordelijk overgenomen, niet nader toegelicht. Het volgende kan echter wellicht tot verklaring strekken.

In 1792 bij de regeling van de erfopvoeging van Mangkoenagoro I werd, gelijk wij gezien hebben, bezwaar gemaakt tegen de verleening van den titel Pangeran Adipati aan diens opvolger, doch niet tegen een eventueel anderen naam dan die van Prangwadono, dus ook niet tegen den naam Mangkoenagoro. Misschien zat hierbij de gedachte voor, dat een bedenking tegen dien door den grootvader en overgrootvader van Prangwadono gedragen naam moeielijk volgehouden zou kunnen worden [17]), terwijl eene combinatie daarvan met den titel Pangeran Adipati ongewenscht werd geacht. Pangeran Adipati Anom Hamangkoenagoro toch was, gelijk ook thans nog het geval is, de naam en titel van den troonopvolger van den Soesoehoenan, en toenmaals bestond het later in schrift en uitspraak stelselmatig gemaakte onderscheid tusschen Hamang-

15) De resolutie en de daartoe geleid hebbende brief van den Resident van Solo dd. 4 October 1821 in het Landsarchief te Batavia; de Javaansche proclamatie bij T. Roorda, Jav. brieven, berigten enz. (1845) p.24.

16) Zie de lijst van de Mangkoenagoro's in het boven reeds meer genoemde Encyclopaedie-artikel van Rouffaer.

17) Vgl. Secr. Resolutie van de H. Reg. dd. 5 Juni 1753: ,, ... besloten gem. Maas Said onder dien titul (d.i. van P.A. Mangkoenagoro) waarvan men hem niet wel kan priveeren...'' bij Louw, p.77.

koenagoro (kroonprins) en Mangkoenagoro (Hoofd van het gelijknamige Huis) nog niet, werd althans nog niet consequent toegepast. Men bezigde beide namen, die ook volkomen identiek zijn, beteekenende: ,,die het rijk op zijn schoot heeft'', promiscue voor den kroonprins en voor het Hoofd der Mangkoenagorosche landen, al was de verhouding ook reeds zoo, dat men het latere vaste onderscheid reeds in wording kan zien [18].

Er bestond dus slechts het geringe verschil dat de eene ,,Anom'' en de andere ,,Ario'' als onderscheiden titels voerde, welke titels evenwel, evenals de op den naam volgende kroonprinselijke titel Soedibjo Rodjopoetronarendro Mataram, in het spraakgebruik vaak worden weggelaten. Voegt men hierbij, dat de vader van Mangkoenagoro I, zoon van Mangkoerat IV, Mangkoenagoro was geheeten ,,na den titul die synen vader by het leven van Paccoebowana (I) had gevoerd'' [19]), dus naar den gelijkluidenden kroonprinselijken naam, dan laat zich zeer duidelijk begrijpen, dat er in 1792 bezwaren werden gemaakt tegen verleening van den aan Mangkoenagoro I bij wijze van belooning voor zijne onderwerping gegunden titel aan diens kleinzoon Prangwadono. Wellicht was ook in 1821 de gedachte aan de hoogheid van den gecombineerden naam en titel Pangeran Ario Adipati Mangkoenagoro de reden, waarom men dien aan den Hoofden van het Mangkoenagorosche Huis eerst op rijperen leeftijd wilde verleenen.

Hoe het ook zij, op een bestaande traditie kon de vermelde leeftijdsbepaling niet berusten. Mangkoenagoro I was 31 (Moh. Jav.) jaren oud, toen hij in den te voren door hem aangenomen naam en titel bevestigd werd en Mangkoenagoro II, ter wiens wille de Resident het tot de resolutie geleid hebbende voorstel had gedaan, was (op 2 Januari 1768 geboren zijnde) [20]) bij zijn verheffing den 40 jarigen leeftijd reeds gepasseerd. Wellicht eindelijk heeft men ook met deze omstandigheid in verband te brengen, dat de resolutie van den ouderdom van ,,ten minsten'' 40 jaren spreekt.

Weltevreden, Augustus 1924.

18) Mangkoenagoro zonder den voorslagha voor den kroonprins bijv. bij de Jonge IX 27 en 45 — uit 1719 —, en XI 402 — uit 1780; met dien voorslag: ibid X 320 (uit 1758). (H)amangkoenagoro voor het Hoofd van het Mangk. Huis bijv. het citaat uit een Acte van Ceremonieel van 1795 bij Rouffaer t.a.p. 604, en bij Roorda, Jav. brieven enz. p. 29, 61, 280 (uit de 1e. helft der 19e eeuw). Opmerkelijk is op de laatstgenoemde plaats de schrijfwijze van den naam klaarblijkelijk om den voorslagha te doen uitkomen.

19) Bij de Jonge IX p. 46.

20) Rouffaer, t. a. p.

DE PRANG WEDONO.

(Hoofd in den strijd.)

door

A. MUHLENFELD.

Er valt over de beteekenis van het huidige Hoofd van het Mangkoenegorosche Huis voor het weder ontwaakte Java ongetwijfeld veel te schrijven, doch, als ik gaarne wil voldoen aan het verzoek der redactie van Djawa, om een bijdrage te leveren voor het bij gelegenheid van de verheffing tot Mangkoenegoro uit te geven speciale nummer, is het mijn bedoeling niet een min of meer volledige levensbeschrijving te geven, doch lijkt het mij beter te volstaan met het doen van enkele grepen, die sprekenden karaktertrekken van den Prang Wedono kunnen doen uitkomen, het gaarne aan anderen overlatend deze figuur meer veelzijdig te belichten.

Voor hetgeen zijn veelbewogen, doch tevens merkwaardige levensloop tot aan zijn voor velen onverwachte verheffing tot zelfbestuurder betreft, moge overigens verwezen worden naar de schetsen, die ik daaraan in 1915 en 1916 in „Eigen Haard" en „Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw" wijdde.

Wat hij na zijn verheffing tot zelfbestuurder verricht heeft en wel in de eerste plaats als voorvechter der echt Javaansche cultuur, die hij tot elken prijs tot nieuw leven wenschte gewekt te zien, mag van algemeene bekendheid verondersteld worden. Zonder hem ware het baanbrekende Congres voor Javaansche Cultuurontwikkeling, dat in 1918 en dat voor de Taal-, Land- en Volkenkunde, dat in 1919 te Solo plaats vond, nooit gehouden, ware het Java-Instituut niet daaruit geboren en gegroeid en ware heel veel, dat aan zijn bezielend optreden en voorgaan te danken was, nooit geschied.

Over zijn beteekenis als zelfbestuurder wil ik het niet hebben, wijl ik, die na 1914 niet meer in het Mangkoenegorosch Rijk werkzaam was en nadien nog slechts enkele malen Solo bezocht, me daartoe niet voldoende bevoegd acht, al is het mij ook bekend, dat hij, als zoodanig voor een buitengewoon zware taak stond, grootgebracht, als het ware, in de school van den onvergetelijken Van Wijk, en warm vereerder van wijlen Mr. C. Th. van Deventer, met wien hij inzonderheid in Holland veel in aanraking kwam, om zich, kort na zijn terugkeer uit Europa, voor de regeertaak gesteld ziende, al spoedig te maken te krijgen met gewestelijke bestuurshoofden, welke nog niet geheel doordrongen waren van juiste inzichten omtrent de langzamerhand geheel gewijzigde mentaliteit van de intellectueelen onder het Javaansche volk, een toestand, waarin eerst weder sinds enkele jaren verbetering kwam.

De eerste vijf jaar zijner bestuursvoering waren ongetwijfeld zeer moeilijk voor hem te strijden, als hij had, niet alleen tegen conservatisme in eigen omgeving, doch ook vaak tegen een streven van toenemende bevoogding, juist in een periode van beginnende ontvoogding in de gouvernementslanden en de niet vrij van bitterheid zijnde woorden, hieraan door hem in den Volksraad gewijd, gaven de daaruit gegroeide ontstemming dan ook vermoedelijk tamelijk juist weer.

Sedert eenige jaren kwam daarin een verandering ten goede en het behoeft dan ook niet betwijfeld te worden, dat zijn bestuursgaven zich geleidelijk steeds meer tot heil van zijn land zullen kunnen ontplooien.

Ik wil thans slechts de bijzondere aandacht vestigen op een zeer speciale zijde van zijn karakter, namelijk de wijze, waarop zijn zeer moderne opvattingen op allerlei gebied harmonisch konden samengaan met zijn strijd voor de handhaving van het vele goede, dat de zuiver Javaansche Adat kenmerkt.

Bij gelegenheid van zijn huwelijksvoltrekking gaf een der genoodigden mij zijn bevreemding te kennen, dat de Prang Wedono, die toch geruimen tijd in Holland geweest was, daar gestudeerd en ook het ruwe soldatenleven medegemaakt had, en met verschillende lagen van de samenleving in nauw contact geweest was en er zich klaarblijkelijk zoo goed thuisgevoeld had, zich thans zoo goed scheen te schikken naar het verouderde ceremonieel, het gebruikelijke bruidegomskostuum, met ontbloot bovenlijf, droeg en den kniekus aan zijn schoonvader bracht, zonder dat hem dit ook maar in het minst moeilijk scheen af te gaan.

Welk een zonderlinge opvatting en welk een miskenning van zijn echt-Javaansche gevoelens!

Klaarblijkelijk hadden velen verwacht, dat hij in rok met witten das of in groottenue als luitenant-kolonel of minstens in die van luitenant der grenadiers, den vroeger door hem actief bekleeden rang in het Hollandsche leger, getrouwd zou zijn.

Men scheen het als een soort van vernedering te beschouwen, welke hij zich te getroosten had, om des Sultans dochter te kunnen huwen.

Welk een misvatting!

Het schoone in het Javaansche huwelijksceremoniëel gelegen, bevat niets, waar tegen een werkelijk beschaafd man zou behoeven op te zien, om zich aan te onderwerpen. Een namaak-Westerling wilde de Prang Wedono nooit wezen, hoe gaarne hij zich het goede van de Westersche cultuur, voor zoover dit althans zonder bezwaar kon worden overgenomen, ook trachtte eigen te maken en hoe goed hij zich in intellectueelen Europeeschen kring ook steeds placht thuis te gevoelen.

Hoezeer hij er ook tegen was om, wat er goeds en moois in den Javaanschen adat is, overboord te gooien, nooit zag hij er tegen op overbodige dingen in diezelfde adat gelegen, vaak producten van een degeneratieproces der laatste paar eeuwen van diep voortschrijdend verval, op energieke wijze af te schaffen of althans tegen te gaan.

Overdreven hormat, gelijk tot voor luttele jaren haast allerwege op Java gebruikelijk en geëischt, vond in hem nooit een voorstander en waar mogelijk, bracht hij daarin vereenvoudiging, daarmede intusschen de voetsporen drukkend van zijn oom en voorganger, een eveneens merkwaardige figuur, die lang voor Van Heutsz' bekende hormat-circulaires den strijd daartegen aangevat had en met heel wat meer succes dan de eerste tijden in de gouvernementslanden bereikt werd.

Waar zijn voorganger intusschen te ver gegaan was door zijn strijd tegen de Javaansche kleederdracht, die deze onpractisch en in het onderlinge verkeer der rassen ongewenscht achtte, aarzelde de Prang Wedono niet, op den ingeslagen weg terug te keeren en deze dracht in eer te herstellen, zij het ook zonder de al te strenge voorschriften vroeger op dit stuk geldend en voor zoover het in eigen omgeving mogelijk was tot instandhouding van het eigene in den stijl van het typisch Javaansche leven, terwijl de Europeesche kleederdracht, inzonderheid voor mannen, als concessie aan den practischen tijdgeest en aan de eischen van het internationale verkeer, doch mede ook, ter vergemakkelijking in den omgang met landgenooten, zoowel in als buiten de Vorstenlanden (hierbij o.a. te denken aan de voorschriften omtrent het dragen van de kris) wordt geaccepteerd, naast de militaire uniform, die in het Mangkoenagorosche Rijk, door de plaats, welke het legioen er, reeds meer dan een eeuw, inneemt, inheemsch is.

In den kring zijner goede bekenden, Javaansche intellectueelen in de Vorstenlanden, personen, met welke hij geregeld en ongedwongen verkeerde, bevinden zich naast Pangerans en andere aanzienlijken, ook personen van eenvoudiger rang en stand, menschen, die in de Javaansche Cultuurbeweging een rol speelden en over geestelijke rijkdommen beschikken.

En in dien intiemen kring, tot welken ook enkele geestverwante Europeanen behooren, bemerkt men al heel weinig, dat hier een Javaansche vorst tegenover landgenooten van heel wat bescheidener rang en positie staat.

In de gouvernementslanden is men reeds jaren doende tegen het kwaad der

DE RIJKSSIERADEN VAN HET MANGKOENAGARANSCHE VORSTENHUIS.

door

K. P. HADIWIDJOJO.

Het is mij een buitengewoon genoegen, een voorrecht tevens, aan het verzoek van het Bestuur van het Java-Instituut gevolg te geven, om een bijdrage in te zenden voor het Mangkoenegara-nummer van ons tijdschrift „Djâwâ", hetwelk het Bestuur voornemens is uit te geven ter gelegenheid van den 40sten geboortedag van mijn vriend K. G. P. A. A. P. Prangwadono. Ik noem het in het bijzonder een voorrecht, omdat het Bestuur mij hierdoor in de gelegenheid stelt, blijk te geven van de oprechte vriendschap, die mij met het tegenwoordige Hoofd van de Mangkoenagaransche Huis verbindt, met Hem, die weldra de erlanging van zijn hoogsten titel zal vieren. En tevens zij deze bijdrage een homage, die ik Hem volgaarne wensch te betuigen.

Evenals in het Soenansnummer van Sri Poestaka ik de Solosche regalia kortelijk heb beschreven, hoop ik dit ook hier te doen ten aanzien van die van de Mangkoenagaran. Ik heb speciaal dit onderwerp gekozen, omdat volgens onze opvatting, deze erfstukken één en onafscheidelijk verbonden zijn met de Hoogheid van den Vorst, vereenzelvigd met zijn persoon, zonder welke een Vorst geen Vorst is. En daar dit nummer gewijd is aan een bijzonderen geboortedag van mijn vriend, lijkt het mij niet misplaatst dit onderwerp te behandelen.

Allereerst zij opgemerkt, dat de sieradiën in twee categoriën te verdeelen zijn, n.l. „hampilan" en „hoepotjoro". Tot de eerste behooren die voorwerpen die, tot het direct persoonlijk gebruik van den Prins bestemd zijn, en tot de laatste, die welke slechts min of meer tot verhooging van zijn luister dienen.

De hampilan zijn:

1. Gouden stempeldoos op blad, versierd met edelgesteenten.
2. Gouden sirihstel op blad, versierd met edelgesteenten of „lopak-lopak", in de Kraton „doos" genaamd.
3. Zeer mooi bewerkte gouden kwispedoor.
4. Gouden sigarendoos op blad.
5. Kiai Horong-horong, zwaard met gouden gevest.
6. Zilveren schild met gouden zonvormig mimbobaskoro middenstuk en dito rand.
7. Wandelstok met gouden knop of „djoemĕnĕngan", in de Kraton „rottan" genoemd.
8. Buksgeweer.
9. Limpoeng Kiai Sĕgorowedang d.i. zeer korte lans (afm. 1.62 M.).
10. Hambarangin Kiai Sĕgoromoentjar d.i. een van zijden kwasten voorziene lans, in de Kraton genaamd „Tewok" (afm. 2.20 M.)
11. Tlempak Kiai Tjokro, d.i. vrij lange lans (afm. 3.40 M.), in de Kraton „Pegon" geheeten.
12. Gouden songsong.

Deze hampilan (van hampil = dragen) worden gedragen zoo dicht mogelijk bij den Prins, telkens wanneer Hij in statie zich vertoont. Bij minder plechtige gelegenheden wordt volstaan met: sigarenstel, kwispedoor, zwaard, schild, korte lans en songsong.

Tot de hoepotjoro behooren:

1. Gouden waschkom op dito blad.
2. Gouden kwispedoor.
3. Aarden kĕndi met gouden montuur, dito kom.
4. Kĕndi gemaakt van een pohdjenggi (een vrucht) met gouden montuur en voetstuk [1]).
5. Mooi bewerkte soemboel of glasbus.

1) men beweert dat deze vrucht giftwerend is, zoodat drinkwater daaruit volkomen is. De latijnsche benaming weet ik niet.

Gambar I. Gambar hoepotjoro dan hampilannja Kangdjeng Goesti Pangeran Adipati Ario Praboe PRANGWADONO ka VII di Soerakarta.

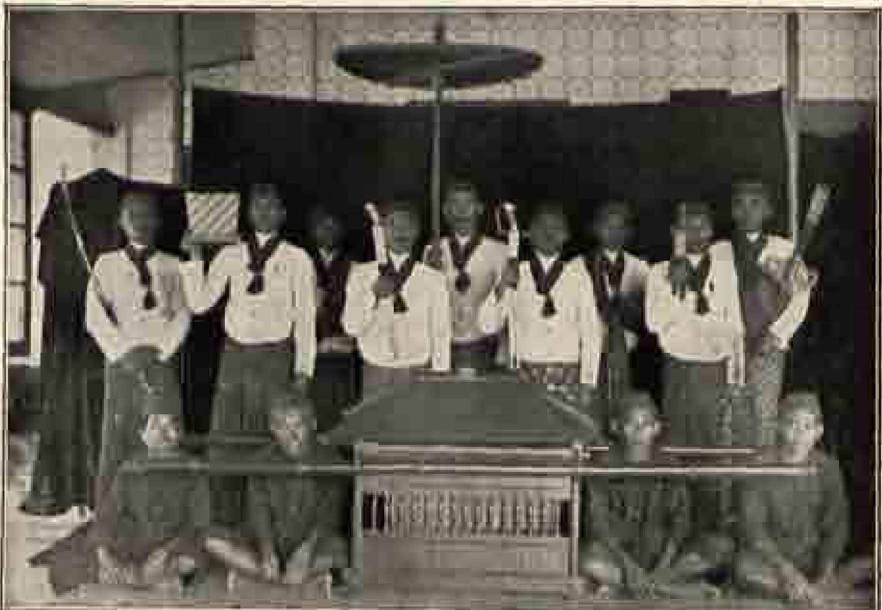
	Pratelannja	Katrangan
1	Peti tempat wang dengan bakinja emas (bermata intan)	Hampilan
2	Bokor boeat bertjoetji tangan dengan bakinja emas	Hoepotjoro
3	Lopak-lopak (tempat sirih) dengan bakinja emas (bermata intan)	Hampilan
4	Tempat rokok dengan bakinja emas (doos)	„
5	Kĕndi, moeloetnja dengan bokornja emas	Hoepotjoro
6	Tempat loedah dari emas (djegloggan-tatahan mendoekoel)	„
7	Soemboel emas tempat rokok (tatahan)	„
8	„ „ „ glas minoeman (tatahan)	„
9	Kĕndi dari Pohdjenggi, prabot emas *)	„
10	Dingklik diboewat menaroek kotak tempat makoeto (koeloek) terseboet No. 3 di gambar III tempat sirih (terseboet No. 4 di gambar II, tjantelan sapoetangan dan sebagainja	„
11	2 bidji kipas boeloe merak	„

*) Dari tjeritanja orang toewa-toewa, djika kendi Pohdjenggi itoe termasoekkan bisa, maka bisa tadi tida akan berbisa lagi.
No. 1, 3, 4. Itoe hampilan, akan tetapi koerang tempat loedah emas (loos atau blimbingan) tida toeroet tergambar.
2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11. Itoe hoepotjoro, akan tetapi koerang sangkoetan sapoetangan, tida toeroet tergambar.

Gambar II. Gambar hoepotjoro dan hampilannja Kangdjeng Goesti Pangeran Adipati Ario Praboe PRANGWADONO ka VII di Soerakarta sama dengan gambar I dengan tambahan barang roepa ampat, ja-itoe:

	Pratelannja	Katrangan
1	Gendaga berisi pakejan	Hoepotjoro
2	Tjeret dengan bokor perak, boeat bertjoetji abis boeang aer	„
3	Baki perak berisi tjenela 1 pasang	„
4	Tempat sirih dari kajoe dengan di tjeplok emas, boeat bekal sirih kalau berpergian djaoeh, jang terseboet No. 1 di gambar I ganti peti berisi tjap asmo, dan jang terseboet No. 4 ganti peti tempat rokok dan kipas.	„

Gambar III. Gambar hoepotjoro dan hampilannja Padoeka Kangdjeng Goesti Pangeran Adipati Ario Praboe PRANGWADONO jang ka VII, di Soerakarta.

	Pratelannja	Katrangan
1	Djolèn berisi gendogo (terseboet No. 1 di gambar II)	Hoepotjoro
2	Gandewa terpontang emas	”
3	Kotak makoeto (berisi makoeto=koeloek)	”
4	Pèdang kijahi Horong-horong brongsong emas terpontang soewasa	Hampilan
5	Pèdang kijahi Rèmèng brongsong soewasa	Hoepotjoro
6	Pasikon (wèdoeng) prabotnja emas	”
7	Tiker rotan pasowanan, terdoekoeng	”
8	Pajoeng bawat	”
9	Tjanang (bendè) kijahi Hangoen-hangoen, di doekoeng dengan kain tjinde	”
10	Panah di doekoeng dengan kain tjinde	”

Gandaga ini ada 2, jang 1 berisi brokoh, ja-itoe makanan dan obat jang di boewat bekal, kalau berpegian djaoeh.

Gambar IV. Gambar koeda kendaraän hoepotjoro Padoeka Kangdjeng Goesti Pangeran Adipati Ario Praboe PRANGWADONO jang ka VII di Soerakarta.

	Pratelannja	Katrangan
1	Koeda kendaraän pandèngan prabot keradjaän di pegang kanan kiri oleh 2 orang	Hoepotjoro
2	Panah dengan endongnja didoekoeng tjinde	”
3	Gendewa prabot emas	”
4	Kipas boeloe merak	”
5	Tjarak berisi air boeat minoem koeda (tida kliatan di gambar ini)	”
6	2 bidji toembak panoeroeng	”
7	Temboeng prabot emas	”
8	1 bidji keboet koeda	”
9	Dampar pandjatan boeat menaik koeda	”
10	Songsong koening	”
11	2 bidji toembak panoeroeng	”

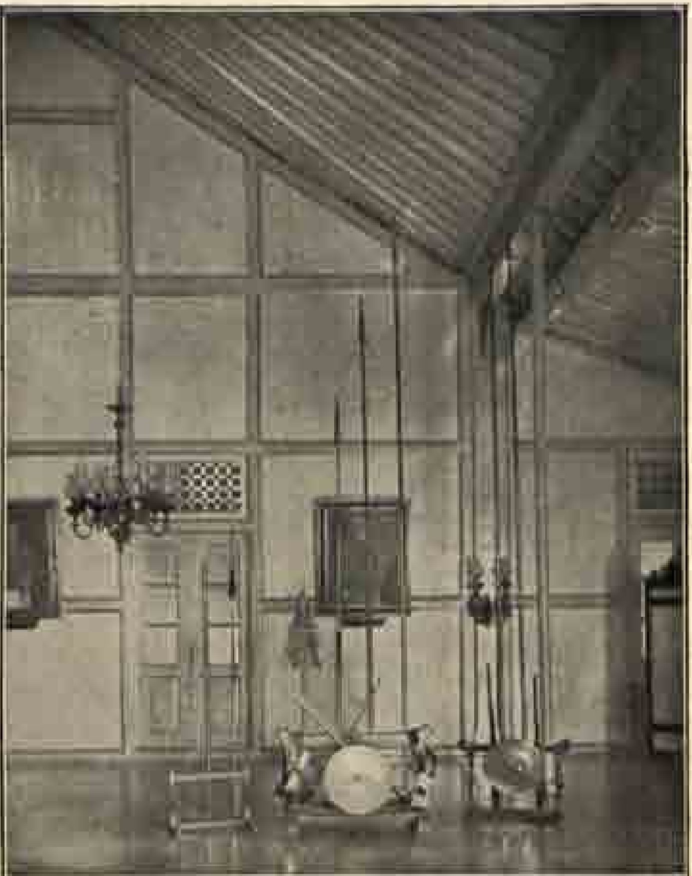
Gambar V. Gambar koeda kendaraän hoepotjoro Padoeka Kangdjeng Goesti Pangeran Adipati Ario Praboe PRANGWADONO jang ka VII di Soerakarta.

	Pratelannja	Katrangan
1	Koeda kendaraän Padoeka Kangdjeng Goesti prabot Watangan di pegang kanan kiri olih 2 orang.	Hoepotjoro
2	Kipas boeloe merak	„
3	2 bidji toembak panoeroeng	„
4	1 Temboeng prabot emas	„
5	Tjarak isi aer boeat kasih minoem koeda	„
6	Toembak tlempak kijahi Maesolindoe	„
7	keboet koeda	„
8	Dampar pandjatan boeat menaik doeka	„
9	2 bidji toembak panoeroeng	„
10	Songsong koening	„

Gambar VI. Gambar koeda kandaraän hoepotjoro Padoeka Kangdjeng Goesti Pangeran Adipati Ario Praboe PRANGWADONO jang ka VII di Soerakarta.

	Pratelannja	Katrangan
1	Koeda kendaraän pandengan keradjaän, kakopo dengan pirantinja di boengkoes bloedroe item, tida pakei kaloeng dada, semoea prabot pakei emas, boeat kalau dahoeloe kala mengadep ka Kraton	Hoepotjoro
2	Koeda kendaraän watangan, kakopo dengan pirantinja di boengkoes bloedroe idjo, pakei kaloeng dada, beroepa pananggalan emas, semoea prabot pakei emas, boeat kalau beladjar lawoeng. (tournooi)	„

Gambar VII. Gambar hampilan dalem hoepotjoro Kangdjeng Goesti Pangeran Adipati Ario Praboe PRANOWADONO jang ka VII di Soerakarta.

	Pratelannja	Katrangan
1	Djoemenengan dari rotan, karah dan kepala sama emas. .	Hampilan
2	Limpoeng kijahi Sĕgorowedang, pandjang 1.62 c.M. . .	„
3	Toembak hambarangin, kijahi Sĕgoromoentjar, pndj. 2,20 cM.	„
4	Songsong gilap	„
5	Toembak tlempak kijahi Tjokro, pandjang . . 3.40 c.M.	„
6	„ blandaran „ Birowo „ . . . 4.50 c.M.	Hoepotjoro
7	„ panoeroeng 4 bidji „ 4.50 c.M.	„
8	Taměng perak bingkai emas, tjeplok »mimbolnakoro« (seperti matahari) dari emas	Hampilan
9	Senapan kijahi Kintjoko prabot emas.	Hoepotjoro
10	„ boewis pakei letter asmo dalem P. P. W. . . .	Hampilan
11	Taměng perak pakei toembak 6 bidji	Hoepotjoro
12	Senapan kijahi Bromosoro	„
13	„ „ Hadisoro.	„

Gambar VIII. Gambar hampilannja Padoeka Kangdjeng Ratoe TIMOER swami Padoeka Kangdjeng Goesti

	Pratelannja	Katrangan
1	Tempat loedah dari emas (loos)	Hampilan
2	Tempat sirih.	„
3	Petèn tempat wang dari emas	„
4	Bokor boeat berrtjoetji tangan dengan bakinja pakei piso, garpoe, sendok dan tempat saboen, semoea dari emas. . .	Hoepotjoro
5	Satoe stel boeat minoem thee dengan bokornja dari emas .	„
6	Kendi prabot dari emas dengan bokornja dari emas . . .	„
7	Kalau di Solo di namai tempat rokok, (kalau di Djokja di namai tempat sapoe tangan).	„
8	Tempat loedah dari emas (djegloggan-tatahan mendoekoel).	„
9	Soemboel besar tempat makanan (bokornja dari emas) . .	„
10	Tempat batok ketjil boeat minoem obat dari emas	
11	Soemboel ketjil berisi gelas minoeman	„
12	Lantjang tempat sirih selengkapnja.	„

6. Mooi bewerkte lange gouden soemboel of koker voor oudjavaansche sigaretten, elders trontong genaamd.
7. Twee pauweveeren waaiers of larbadak.
8. Palembangsche kleerenkist of gèndogo, bij het loopen in een draagkoetsje gedragen [1]).
9. Hépok of met gedreven goud gemonteerde, groote houten sirihkist 2).
10. Zilveren ketel op dito kom, te gebruiken bij verschillende wasschingen.
11. Zilveren pantoffelblad.
12. Met gedreven goud gemonteerde langkap of boog.
13. Héndong of pijlkoker met een bos pijlen.
14. Kiai Rĕmĕng, gouden zwaard.
15. Pasikon of dienstmes [3]).
16. Makoetodoos [3]).
17. Lanté of tiker [3]).
18. Bendé Kiai Hangoenangoen of gong.
19. Songsong bawat.
20. Zilveren schild op welks middenstuk zes lanspunten bevestigd.
21. Vuursteengeweer Kiai Kintjoko.
22. ,, ,, Bromosoro.
23. ,, ,, Hadisoro.
24. Twee kruittasschen.
25. Vier panoeroeng-lansen.
26. Twee zakdoekknijpers.
27. Twee stel rijpaarden, die ik gemakshalve het laatst zal behandelen.

Deze regalia werden vroeger gedragen, telkens wanneer de Mangkoenagoro zich officieel vertoonde, z.a. tijdens de viering van geboortedag, koninginnedag, nieuwjaarsdag, opwachting naar de Kraton etc. etc., doch dit gebruik is door den vorigen titularis helaas geheel afgeschaft. Gelukkig heeft zijn opvolger, mijn vriend, direct bij zijn verheffing deze regalia weder in eere hersteld, zooals ook van hem te verwachten was, waar Hij zoo'n vurig voorstander is van alles, wat de Javaansche cultuur hooghoudt. Trouwens, verschillende gebruiken, ceremoniën e.d., welke nog kortelings tot het verleden behoorden, heeft Hij thans wederom leven ingeblazen.

Zooals Praboe Kresno, de Heiland van de wajang, dooden met de heilige koningsbloem Widjojokoesoemo doet herleven, zoo heeft Mangkoenagoro VII ten doode gedoemde Javaansche gebruiken en gewoonten met vasten ,,wil'' in het leven terug geroepen, zij dit ook niet het leven van voorheen! De moderne tijd heeft andere eischen.

Zoo worden de hoepotjoro slechts eens in het jaar te voorschijn gehaald bij de feestelijke viering van den geboorte- of verheffingsdag van den Vorst. Ze worden, evenals de hampilans, in de hand gedragen (hampil), met uitzondering van de Nos. 13, 17 en 18, die middels een kain tjinde voor de borst worden gedragen (hemban). De dragers, allen hofambtenaren, stellen zich op aan de oostzijde van de paringgitan, dus tamelijk ver van den Prins af, die bij die gelegenheid met zijn gasten in de pĕndopo gezeten is.

De makoetodoos (No. 16) de sirihkist (No. 9) en de zakdoekknijpers (No. 26) worden alsdan op een speciaal daarvoor vervaardigd tafeltje geplaatst.

De twee stel rijpaarden worden aan weerskanten van den overloop tusschen pendopo en paringgitan opgesteld. Het eene, aan de westzijde, is uitgedost in prabot karadjan, d.i. statieharnachement en werd vroeger bereden, wanneer de Prins in vol ornaat naar de Kraton ging, het andere paard in prabot watangan of gevechtsharnachement bevindt zich aan den oostzijde. Beide statiepaarden worden als zoodanig ,,pandĕngan'' genoemd.

Het eerste stel bestaat uit:

1. Het opgetuigde paard door twee beambten vastgehouden.
2. Een langkap.
3. een hédong.
4. een larbadak.
5. een zilveren drinkhoorn van het paard tjarak.
6. een karwats met gouden montuur.
7. een kĕboet of vliegenwaaier.
8. een dampar of opstijgbankje.

1) die van mijn Vader heet gandèk, maar is in vorm dan ook heel anders, vgl. Sri Poestaka's Soenansnummer p. 110 No. 38.
2) bij mijn Vader heet een dergelijk stel „tjapoeri".
3) bij mijn Vader niet aanwezig.

1) badak is 't maleische voor warak is neushoorn. Hoe men er toe gekomen is pauweveeren "larbadak" te noemen, is mij een raadsel.

9. een gele songsong ten behoeve van het zadel [1]).
10. vier panoeroeng-lansen.

Het andere stel bestaat uit:

1. Het opgetuigde paard, door twee beambten vastgehouden.
2. een larbadak.
3. een met goud versierde karwats.
4. een tjarak.
5. een statielans Kiai Mahesolindoe.
6. een kĕboet.
7. een dampar.
8. een songsong.
9. vier panoeroeng-lansen.

Het verschil tusschen het eerste stel en dit bestaat dus hierin, dat bij het eerste pijl en boog behooren en bij dit stel een lans, overeenkomende met de benaming van het stel „watangan", hetgeen langs beteekent. De vier panoeroeng-lansen dienen slechts om het dier te bewaken, dan wel om meer luister bij te zetten aan het eigendom des Vorsten.

Wat het harnachement zelf betreft, de karadjan bestaat uit met zwart fluweel omwikkeld leer en is versierd met gouden monteering; de watangan evenzoo, doch is van groen fluweel en bovendien voorzien van een van goud vervaardigde kaloengpananggalan, geplaatst voor de borst (handĕman, Jav.) van het dier. Beide paarden dragen pistolen en pijlkokers aan weerszijden van de kĕkoppo (zadel). Op dergelijke pandĕngan hoop ik elders terug te komen.

1) omdat het zadel zelf al een erfstuk, dus ook „Kiai" heet, heeft het recht op een pajong. Alle Kiais van hoogeren rang — er zijn er ettelijke van lageren — hebben recht op een songsong.

De hoepotjoro en hampilan van des Prinsen Gemalin G. K. R. Timoer zijn als volgt:

1. lopak-lopak of sirihstel, van goud en met brillianten versierd.
2. lantjang of prauwvormig sirihstel.
3. twee kwispedoors, waarvan er een zeer mooi en relief bewerkt.
4. met goud gemonteerde glazen kĕndi.
5. soemboel.
6. patéhan of theestel.
7. geldkistje.
8. waschkom op blad, op hetwelk zich tevens een eetcouvert bevindt.
9. medicijnbeker.
10. groote soemboel voor eetwaren.
11. lange soemboel of katjoe.

Al deze voorwerpen zijn van zwaar goud, en worden mede gedragen, telkens wanneer de Ratoe in volle statie zich vertoont.

Hiermede hoop ik mij van het verzoek van het Bestuur van het Java-Instituut te hebben gekweten, en vertrouw, dat ik een steentje heb bijgedragen tot het Mangkoenagara-nummer. Weliswaar zijn de verschillende voorwerpen niet uitvoerig beschreven, doch de beschrijving der Kraton-regalia in het Soenansnummer van Pandji Poestoko moge als aanvulling dienen.

Ik eindig met den wensch, dat God Hem moge zegenen, aan Wien dit nummer is gewijd.

DE MANGKOENEGARAN.

door

Dr. D. A. RINKES.

Wie met aandacht de verschillende jaren van oorlog, welke eene beëindiging vonden in het contract van Gianti, in 1755, volgt, voelt wel, dat de oorzaken, die tot zoo'n langdurigen strijd hebben geleid, niet alleen uit dynastieken wedijver hun oorsprong hebben kunnen nemen.

Het zou een aantrekkelijk onderwerp van geschiedenis-onderzoek zijn, die oorzaken uit de beschikbare gegevens op te sporen en concreet te formuleeren, doch ook reeds uit de verdere geschiedenis, en de traditie van de drie vorstendommen, die bij het evenvermelde contract geconsolideerd werden, mag wellicht eenigszins worden afgeleid, welke groepeeringen toenmaals met elkaar in botsing kwamen.

Beschouwt men de algemeene strekking van de houding en traditie aan de drie hierbedoelde hoven (de Pakoe Alaman, als zijnde van later oorsprong, wordt hier buiten beschouwing gelaten, hoe interessant een nadere behandeling ook daarvan zou zijn), zooals die zich in onze huidige periode laat onderkennen, dan zou men van het Solo'sche hof willen zeggen, dat het streeft het gemiddelde van de stroomingen en richtingen in de Javaansche maatschappij te willen weergeven. Het neemt geen bepaalde leiding, aanvaardt veeleer de toestanden, zooals zij zich voordoen en zich verder geleidelijk naar nieuwere inzichten vormen, het past zich aan, voorzichtig, en niet te snel, doch zonder bepaalde behoudzucht, ten minste niet méér, dan uit den aard steeds aan een hofatmosfeer inhaerent is. In verschillend opzicht kan men zelf van vooruitstrevendheid spreken.

De houding van den gulden middenweg vermag het beste de groote menigte te behagen, immers de ietwat neutrale middenmoot is in alle landen ter wereld de grootste groepeering, doch zij heeft min of meer het nadeel, door geen duidelijk geformuleerd leidend beginsel bezield te zijn, zoodat in tijden van krachtige evolutie, zooals wij thans beleven, de invloed op een of andere richting minder voelbaar is.

Het hof van den Sultan te Djokja hecht in hoogere mate aan de oude traditie van vorst en volk, het moedigt de moderne ontwikkeling niet zoozeer aan, gaat slechts aarzelend er toe over nieuwere beginselen, nieuwe opvoedingsmethoden in te voeren, en al past het zich tenslotte evenzeer aan, als zulks onvermijdelijk is geworden, het biedt (steeds in algemeenen zin gesproken) meer weerstand aan het nieuwe, dan elders, hoewel starre behoudzucht evenzeer uitgesloten is.

Voor de minnaars van het traditioneele, oude, onvervalschte, die met leede oogen de moderniseering van de Javaansche maatschappij zien, uit vrees dat daardoor de goede, overgeërfde eigenschappen te loor zullen gaan, is dit overigens alleszins sympathiek, en de ontstuimige jongeren, die soms al te vooruitstrevend zijn, worden aldus meermalen tot eenige bedachtzaamheid gebracht.

De Mangkoenegaran heeft een eenigszins andere traditie, die echter moeilijker te qualificeeren is. Sommigen noemen het democratisch, omdat de Mangkoenegaran het eerst eenige, langzamerhand verouderde, hormatbetuigingen afschafte, zelfs vóórdat men in de Gouvernementslanden daartoe overging. Toch is dit niet zoozeer democratie, als wel moderne vereenvoudiging.

Anderen meenen dat dit huis bij uitstek nationalistisch is, doch ook dat is geen juiste kenschetsing, omdat de andere hoven toch zeker evenzeer nationalistisch zijn. Bovendien heeft dit woord in den

laatsten tijd een ietwat ongunstige nuance van beteekenis gekregen, waardoor niet iedereen deze qualificatie gaarne op zich toegepast ziet.

Wel is de Mangkoenegaran bij uitstek Javaansch in houding, met de strekking, om te verheffen al wat er leeft in het hart van het Javaansche volk, en dit den weg te wijzen, hoe het met de vooruitgang der wereld mee kan leven, zonder zijn eigendommelijken aard te verliezen.

Het is in dezen positief vooruit strevend, en wegbereidend, zonder nochtans tot bepaalde partij-stelling te vervallen. Het neemt slechts die veranderingen aan, die in overeenstemming zijn met den geest des tijds en zonder ooit het typisch Javaansche geweld aan te doen.

Een ouder voorbeeld daarvan was het invoeren van de Wajang Wong, waarbij het karakter van het Javaansche tooneel in wezen werd behouden, echter met invoering van levende menschen, inplaats van ziellooze poppen, zoodat de opvoering in den geest van het Europeesche tooneel, aan dramatische kracht konden winnen, zonder hun eigen aard te verliezen.

Een nieuwer voorbeeld is het afschaffen van het hurken, en het wijzigen van den haardracht van mannen, die ook aan het Javaansche wezen niets te kort hebben gedaan, terwijl toch baanbrekend den weg naar moderne toestanden werd ingeslagen.

De Mangkoenegaran is dus een baanbreker, een gids bij het inslaan van nieuwere wegen, zonder gevaar dat het eigen Javaansche in het gedrang komt en door niet-assimileerbare uitheemsche aanwendsels worden verdrukt.

Juist het echt Javaansche wordt zooveel mogelijk gesauveerd. Niet zoozeer een kunstmatige handhaven van bijv. Inlandsche nijverheid, die wegens gewijzigde verhoudingen hun economische bestaans-basis hebben verloren of bezig zijn te verliezen, zooals de pamor-smeedkunst, of het batik.

Doch wel wat in innigste wezen echt Javaansch is, waaronder in de eerste plaats is te rekenen de Javaansche taal.

Een volk, dat zijn eigen taal weet te behouden is tegen álles bestand. En de telgen van het Mangkoenegaransche huis zijn steeds uitnemende taalbeoefenaren geweest.

Van meer bevoegde hand dan de mijne wordt over K. G. P. Mangkoenegara IV, die als de meest verdienstelijke taalkenner uit zijn geslacht bekend staat, bereids in Djåwå gesproken, doch ik kan niet nalaten nog eenig beschouwingen over diens werk ook mijnentwege toe te voegen.

De Serat-serat hiber, ongeveer 13 in getal, zijn brieven in dichtmaat, gericht aan den Patih en andere ambtenaren van de Mangkoenegaran, over besturs- en aanverwante onderwerpen. Sommige in algemeenen zin, andere voor een of ander speciaal belang. Ook thans nog worden deze zendbrieven door velen gelezen.

De Salokantoro is een boek over het karakter, en wordt gaarne gelezen om de schoone en eenvoudige taal, hoewel de inhoud van het boek niet oorspronkelijk is.

Nog meer geliefd is „Tripama Piwoelang kangge toetoeladanipoen para pradjoerit" d.i. Een drietal voorbeelden, strekkende om krijgslieden tot moed aan te zetten.

Het eenige geschrift van K. G. Mangkoenegoro IV, dat geen lofdicht of piwoelang inhoudt, is de Pandji Woeloeng. Dit boek werd door Z. H. op verzoek van den heer Winter vervaardigd. Het is een geschiedenis in tembang-vorm en dient voor de leerlingen van de hoogere klassen eener Javaansche school bij wijze van leerboek, vóórdat zij beginnen, de eigenlijke „tembang" te bestudeeren.

Soms geviel het Z. H., een gedicht te maken over alledaagsche zaken. Zoo beschreef hij in een boek, getiteld Roempakan bangsal tosan alle wederwarigheden van een rijtuigen-loods van ijzer met zinken dak, opgezet dicht bij de pendopo van het paleis van Mangkoenegoro.

In dat gedicht wordt o.m. vermeld, dat het geraamte in Duitschland is vervaar-

digd. Dan volgt de beschrijving van de dakstutten, die met snijwerk versierd zijn e.d.m. In dien tijd waren zinken daken namelijk op Java nog een uitzondering.

De Wédatama is niet in zijn geheel door K. G. Mangkoenegoro IV geschreven, zooals door sommige gemeend wordt doch deels door Z. H. Soenan Pakoeboewono IX, Ronggo Warsito en Wirjokoesoemo vervaardigd, vandaar, dat de taal en stijl geen eenheid vormen, en ook verschillen met de andere geschriften van K. G. Mangkoenegoro IV.

Z. H. was steeds fier op het Mataramsch bloed. In zijn werk Jogatama geeft hij aan de Mataramsche edellieden den raad om zich te gedragen, zooals het een goed vorst en vorstentelgen betaamt.

Ook heeft Z. H. zich beijverd als bevorderaar van de dicht- en proza-kunst door anderen. Zoo was hij voorzitter van een taalkundigen raad, waarvan de groote Ronggo Warsito en de bekende Wirjakoesoema en Djajasarasa leden waren. Ronggo Warsito, die een grooter schrijver was dan de twee anderen, kreeg een geldelijke ondersteuning van K. G. Mangkoenegoro, zoodat hij in staat was zich geheel aan litterair werk te wijden.

Verder richtte K. G. Mangkoenegoro IV een school op voor kinderen van prijai's, waar onderricht gegeven werd door oud-leerlingen van Gouvernementsscholen, die met vrucht de lessen hadden gevolgd. Voor deze leerlingen heeft K. G. Mangkoenegoro IV de panembromo (welkomstdicht) vervaardigd. De inhoud van dit geschrift bestaat hoofdzakelijk uit gedichten op een bepaalde gebeurtenis, in het schrijven waarvan de auteur een groote vaardigheid heeft getoond.

Verder heeft K. G. Mangkoenegoro een Panembrana vervaardigd, gezongen door de leerling der bovengenoemde school bij gelegenheid van het bezoek van Z. Ex. den G.-G. in de pasanggerahan Karangpandan. Deze Panembrama is gesteld op de wijze van het „Wien Nederlandsche bloed'', het „Wilhelmus'' enz.

Tenslotte is zijn roem als schrijver verhoogd door de vervaardiging van de bekendé „Rerepèn'', een geschrift met lofdichten op de schoonheid der vrouw en blijde jeugdherinneringen van den schrijver zelf.

Wel is K. G. Mangkoenegoro er niet meer, maar zijn naam leeft voort bij hen die de Javaansche taal lief heeft en bij de Javanen zelf.

Het tegenwoordige hoofd van het M. N. huis blijft de evenvermelde traditiën getrouw. Reeds vóór zijne benoeming als zoodanig heeft hij tallooze malen blijk gegeven een baanbreker te willen wezen op het gebied van den Javaanschen vooruitgang, als hoedanig ik hier alleen zijne bezadigde bemoeienissen met de vereeniging Boedi Oetomo vermeld.

Na de benoeming treden vooral diverse maatregelen tot moderniseering der administratie van het Rijksgebied op den voorgrond, waaronder dezulke, die moesten strekken de ondernemingen op landbouwgebied geheel op modern peil te brengen en te houden, doch tevens die zoo zuiver mogelijk door eigen dienaren, door Javanen dus, te laten leiden.

Op meer ideëel gebied valt de oprichting van het Java-Instituut, dat op zoo voortreffelijke wijze het eigen Javaansche karakter op allerlei gebied van litteratuur, huizenbouw, kunst, kleederdracht etc. tracht te releveeren, de juiste waarde daarvan in het licht te stellen, de ontwikkeling ervan te bevorderen.

Hoezeer aan de oprichting diverse andere gelijkgestemden hebben medegewerkt, is het initiatief van Z. H. K. G. P. A. A. P. Prangwedono gekomen, terwijl zijn geest de werkzaamheden blijft bezielen, zijn belangstelling onverflauwd kenbaar is.

Dank zij voorts de veelvoudige hulp van Z. H. waarop nimmer tevergeefs een beroep werd gedaan, is het aan Volkslectuur gelukt, het prachtigwerk: Het Javaansche tooneel, door J. Kats, het licht te doen zien, daar de volledige verzameling van wajang-stukken (Pakems) daarin besproken, en vele der daarin opgenomen teekeningen, onder zijne directe leiding werden verzameld, respectievelijk vervaardigd.

Ook bij andere uitgaven van de Volkslectuur werd van zijne voorlichtingen en

kennis gaarne gebruik gemaakt, terwijl zelfs een der uitgaven, nam. No. 168, K e k é s a h a n s a k i n g t a n a h D j a w i d a t e n g n e g e r i W e l a n d i, van de hand van Z. H. is.

De stijl en opzet van dit werk doen het, uit litterair oogpunt, betreuren, dat allerlei Staatszorgen, zooals licht begrijpelijk is, eene verhindering zijn geweest om meer op dit gebied werkzaam te zijn. Wellicht echter mogen wij hopen, dat na ettelijke jaren, zoodra er voldoende goed opgeleide jongeren beschikbaar zullen zijn om allerlei detail-werk voegzaam te verrichten, de oude litteraire neigingen, die het geslacht zijn aangeboren, weer opkomen, en Z. H. ons een serie kostbare geschriften mag schenken, die eene vergelijking met wat vroeger werd gewrocht, zal kunnen doorstaan.

Mangkoenegorosche Legioen en padvinders

Leiders van de padvinders

Mangkoenegorosche padvinders

Mangkoenegorosche Legioen

ENKELE PERSOONLIJKE HERINNERINGEN UIT HOLLAND.

door

R. M. Mr. GONDOWINOTO.

Het was in het voorjaar 1913, dat ik op een morgen over de Groenmarkt in den Haag loopende, komende van uit Leiden, alwaar ik woonde, een groepje nieuw aangekomen ,,landgenooten'' in gezelschap van een paar mijner broers op het terras van het café-restaurant ,,Het gouden Hoofd'' zag zitten, te midden van een groep bezoekers.

P. A. A. P. Prangwadono als Overste.

Hoewel de nieuw aangekomenen mij onbekend waren, zag en voelde ik dadelijk landgenooten vóór mij te zien, wat kort daarop, toen ik door een mijner broers werd aangeroepen en mij bij het gezelschap voegde, bij kennismaking inderdaad bleek te zijn. Het waren Kandjeng Pangeran Ario Hangabehi — de oudste zoon van Z.H. den Soesoehoenan van Soerakarta, vergezeld van zijn abdhi, een dienaar — en Raden Mas Ario Soerjasoeparto, een neef van Kandjeng Goesti Pangeran Adipati Ario Mangkoenegoro VI, en Inlandsch-translateur te Soerakarta. Beiden waren naar Holland gegaan, gevolg gevende aan hun langgekoesterd verlangen om door eigen aanschouwing een en ander van Europa en de Europeesche maatschappij en voornamelijk Nederland te leeren kennen, de tweede bovendien om zijn kennis te verrijken en in de Europeesche, de strenge, systematische methode van beoefening der wetenschap der Indonesische talen voornamelijk en der Javaansche taal in het bijzonder door te dringen.

R. M. A. Soerjosoeparto was iemand van meer dan gewonen aanleg en hoewel hij slechts de lagere school had bezocht, vielen toch op zijn groote kennis van zaken en zijn inzicht in verscheidene problemen, de Indonesische maatschappij betreffende op. Dien zomer woonde hij in den Haag om met het begin van den herfst naar Leiden te verhuizen, en zich aldaar te vestigen en aan de Universiteit zich te laten inschrijven, ten einde zich geheel en al te kunnen wijden aan de studie en de colleges voor de a.s. Indische Bestuursambtenaren en speciaal die in Javaansch en Sanskriet te volgen, wat ook in de lijn lag van zijn ambt als Inlandsch translateur. Te Leiden, alwaar toentertijd slechts een gering aantal Indonesische studenten woonde, kwam ik dikwijls bij hem aanloopen aan de Schelpenkade, waar hij zijn kamers had met zijn contubernalen R. M. Soemitro, den oudsten zoon van den Regent van Bandjarnegara, thans Commissaris van Politie der 1e klasse te Bandoeng en R. M. Notohworo, thans Gewestelijk Arts te Banjoemas, en zoo leerde ik langzamerhand R.M.A. Soerjasoeparto beter kennen en hoogachten, niet alleen om zijn kennis, aanleg en talenten, maar ook om zijn karakter, zijn optimisme en zijn steeds opgewekt blijmoedig humeur, onder welke omstandigheden ook.

Vaak las hij voor of vertelde hij — als wij in den herfst of 's winters bij elkaar op zijn kamer zaten — een en ander uit zijn lievelingswerk de: ,,Tjentini'', een wijs-

geerig Javaansch werk met Amongrogo als hoofdpersoon.

Later, toen wij op vertrouwelijker voet met elkaar omgingen, wisten wij, waarom hij juist zoo van dat werk hield en waarom het beeld van Amongrogo hem steeds voor oogen zweefde.

Dat werk immers was het, dat zijn beste vriend was en waarin hij troost zocht en vond, toen hij broodeloos, soms slechts vergezeld van één enkelen bediende over Java rondzwierf, reizend te voet of per trein 3e klasse, overal zoekend naar een betrekking, logeerend bij eenvoudige lieden en het beeld van Amongrogo was het, waarin hij de kracht vond, dat hem als het ware aanspoorde om vol te houden, den moed niet op te geven, tot eindelijk het geluk hem diende.

Ja, dat was een tijd van de diepste armoede en de bitterste ellende, dien hij toen doormaakte.

Hoe dat zoo kwam?

Als kleine jongen — zoon van Mangkoenegoro V — werd hij na het overlijden van dezen opgevoed door zijn oom Mangkoenegoro VI, die zijn broer Mangkoenegoro V was opgevolgd.

Al vroeg ontkiemde in hem het verlangen om wat meer van de wereld te zien dan enkel Solo en zijn rustelooze aard en zijn weet- en leergierigheid konden geen bevrediging vinden in het kalme en rustige leven, toentertijd eigen aan Vorstenlandsche grooten.

Na het bezoeken van de lagere school gaf hij dan ook aan zijn oom den wensch te kennen, om uit zijn vaderstad te willen gaan en in den vreemde zijn eigen brood te verdienen, aldus een ongestoord en gemakkelijk leven, verbonden volgens de toenmalige traditie in de Javaansche maatschappij aan iemand van zijn rang en stand, prijsgevend voor een onzeker bestaan en zoo verliet hij Solo.

Er behoorde moed toe om een dergelijk besluit te nemen, misschien was het zelfs jeugdige overmoed, welke hem daartoe dreef.

Het pad, voor vorstenlandsche aanzienlijken en in het algemeen voor vorstelijke personen en hunne rechtstreeksche afstammelingen van hun geboorte af tot hun overlijden zoo effen en mooi gebaand, verliet hij expresselijk om een weg in te slaan, onzeker, waarheen die zou voeren en welke moeilijkheden hem daarop wachtten.

Zoo kwam hij als magang — hulpschrijver — in dienst bij een der Regenten aan de Noordkust van Midden-Java. Daar eerst leerde hij kennen, wat ,,the struggle for life'' wil zeggen. Daar leerde hij ook wat ,,werken'' beteekende onder een zeer gestrengen, doch energieken, begaafden en ambitieusen chef.

Een pad zoo egaal, zonder hoogten, zonder oneffenheden had hij verlaten om een steenigen, doornigen en steilen weg, straks nog steeniger, doorniger en steiler, te betreden.

Hoewel een vorstenzoon, gaf zijn geboorte geen privilege, noch was ze een aanbeveling of reden voor zijn chef om hem met meer onderscheiding te behandelen dan de andere beambten of ambtenaren.

Een harde tijd brak nu voor hem aan, een karige bezoldiging, veel werk en veel berispingen waren zijn deel.

Toch hield hij vol en van zijn karige bezoldiging wist hij toch nog een deel over te houden en het te bestemmen om zijn kennis te verrijken, zijn ontwikkeling te vermeerderen en intusschen maakte hij promotie, totdat hij reeds den rang van mantri-kaboepaten bereikt hebbende, na een conflict ontslag moest nemen en een andere betrekking zoeken.

Nu begon eerst recht de ellende. Het was een tijd van rusteloos zwerven, zonder nochtans een betrekking te kunnen vinden. Dikwijls had hij geen andere kleeren dan alleen die, welke hij aanhad. Zijn geest evenwel was ongebroken. Zijn eenige troost in dezen voor hem zoo donkeren tijd was het zooevengenoemde werk Tjentini, waaruit hij de kracht putte en waarin hij telkens opbeuring vond als hij terneergeslagen was en welks hoofdfiguur Amongrogo hem tot voorbeeld strekte en hem als het ware aanspoorde om niet te versagen en voorttrok om zijn weg, zij het ook een lijdensweg, te vervolgen. Doch eindelijk was de lijdensweg voorbij. Voor hem scheen de weg nu weer effen, voerend naar zonnige hoogten, steeds hooger op, waar hem veel heerlijks wachtte.

De betrekking van Inlandsch translateur te Soerakarta was namelijk komen te vaceeren. Onder de sollicitanten, niet veel in aantal, behoorde ook R. M. A. Soerjosoeparto, tot veler verwondering, want van hem was slechts bekend, dat hij mantri-kaboepaten was geweest, doch verder niets omtrent behoorlijk genoten vooropleiding of onderwijs.

Het was voor hem dan ook een daad van durf om zich voor die vacature aan te melden.

Niettemin werd hij voor de vervulling dier betrekking benoemd op voorspraak van den toenmaligen Resident van Solo, den heer van Wijk, die na een persoonlijk onderhoud spoedig wist, wat er in den sollicitant stak.

Na eenigen tijd zijn functie tot volle tevredenheid van zijn chefs vervuld te hebben, besloot hij uitvoering te geven aan een lang gekoesterd plan om wat van Europa te zien en in Nederland te gaan studeeren om de leemten in zijn kennis en ontwikkeling, doordat hij slechts een gebrekkige vooropleiding had genoten, aan te vullen.

Hij vroeg en kreeg verlof daartoe en zoo vertrok hij naar Nederland — tegelijk met Pangeran Hangabehi, die naar Europa ging, gedreven door zijn verlangen om wat van dat werelddeel te zien — om zich eindelijk te Leiden te vestigen. Hier volgde hij nu de colleges in de Oostersche letteren, doch daarnaast leverde hij in zijn vrijen tijd ook nog literaire bijdragen, bevattende beschrijvingen van de door hem gemaakte reizen voor de Volkslectuur en maakte hij Javaansche vertalingen van enkele gedichten van den grooten Indischen goeroe Rabindranath Tagore en van Notosoeroto.

Moesten wij reeds bewondering voor hem hebben, dat hij, die slechts de lagere school had bezocht, zulke moeilijke gedichten geheel kon begrijpen en doorvoelen, het meest bewonderden wij in hem zijn karakter, dat naast groote hulpvaardigheid, gemakkelijkheid en prettigheid in den omgang en groot optimisme vertoont een oneindige blijmoedigheid. Was één onzer landgenooten in zijn examen minder fortuinlijk geweest, dan wist hij als andere, als man van meer ondervinding, meer ervaring, meer levenswijsheid den terneergeslagene weer op te monteren en geleden leed spoedig te doen vergeten om weer met meer vertrouwen het komende examen tegemoet te gaan.

Zoo verstreek het Academisch cursusjaar en brak de zomer van 1914 aan.

Het was in dien tijd, dat de idee „een Inlandsche Militie ten behoeve van Indië's verdediging" in woord en geschrift werd gepropageerd in kringen van deskundigen en leeken, eventueel daarbij betrokkenen en daar buiten vallenden, belangstellenden en afzijdigen in Nederland en in Indië en enkele in Holland studeerende landgenooten R. M. Notosoeroto en ook R. M. A. Soerjosoeparto besloten onafhankelijk van elkaar en op verschillend tijdstip hun landgenooten voor te gaan en zich hun ten voorbeeld te stellen en daarom dienst te nemen bij het reservekader, daarmee tevens blijk willende geven van de loyaliteit van de zijde der Vorstenlandsche haven tegenover het Nederlandsche Bewind.

Wel was daarvoor vereischt een vergunning van den Minister van Koloniën en van H. M. de Koningin, doch het daartoe strekkend verzoek werd zonder eenig bezwaar toegestaan.

Dat die loyaliteit geapprecieërd werd, bleek uit de tegemoet komende houding zooeven der regeering, daar immers R. M. A. Soerjosoeparto niet de vereischte diploma's had om eventueel den officiersrang te kunnen behalen en later nog meer uit de toekenning van dien rang aan hem. Nog om een andere reden had hij verkozen in dienst te treden bij het reservekader.

Voor hem zonder vooropleiding, zonder diploma's, was de toekomst nu wel niet meer zoo somber als voorheen, maar toch was het nog onzeker of de wolken, die zijn levenspad zoo hadden verduisterd en pas weg waren getrokken, nadat hij was benoemd tot Inlandsch translateur, niet weer zouden opkomen.

Kan hij nu den officiersrang behalen, dan had hij tenminste weer iets bereikt, dat hem sterker maakte en meer zekerheid gaf in den strijd om het bestaan en bovendien kon hij dan vooral naderhand bij terugkeer den landgenooten toonen, dat in Holland

allerlei betrekkingen en ambten voor ons open staan en dat men zelfs zonder diploma's van genoten vooropleiding toch in Holland door verdere studie het tot een eervol ambt kan brengen en dat hij zijn tijd in Holland niet nutteloos had doorgebracht. Zoo kwam hij dus in dienst. Ook nu brak weer een zware tijd voor hem aan; doch was de aanvang van zijn carrière — zijn magangtijd — zwaar in financieel en moreel opzicht, nu was de militietijd — het begin van zijn militaire loopbaan — zwaar in lichamelijk opzicht.

Was het voor iemand als hij, die ongewoon was om schoeisel te dragen — op Java ging hij nooit geschoeid — wat men wel kon zien aan zijn eenigszins moeilijk loopen, toen hij pas in Holland was — alreeds moeilijk om uren achtereen geschoeid te loopen, dubbel moeilijk en pijnlijk was het, om gedurende urenlange marschoefeningen daarbij militaire modelschoenen, van hard, grof, dik leer en met rechthoekigen neus te dragen.

Toch, ondanks die physieke kwellingen, bleef zijn humeur wonderwel even blijmoedig als gewoonlijk. Na vermoeiende marschen kwam hij 's middags als altijd weer neurieënd thuis op zijn kamer in den Haag, tijdelijk gehuurd gedurende zijn militietijd bij het Regiment Grenadiers in de Residentiestad.

Bij thuiskomst was het eerste, wat hij deed, altijd dadelijk zijn militaire schoenen, bij militairen algemeen bekend onder den naam van turftrappers, weg te smijten en de blaren aan zijn voeten te medicineeren en die wonden te verbinden.

's Avonds ging hij weer even blijmoedig en neurieënd terug naar de kazerne.

Kort na zijn indiensttreding bij het reservekader brak de groote oorlog uit en werd ook hij gemobiliseerd.

Eenigen tijd daarna werd hij aan de school voor verlofsofficieren te Amersfoort gedetacheerd en daar wist hij binnen korten tijd den officiersrang van 2e luitenant te behalen, waarna hij groot verlof kreeg om, na eerst nog in audiëntie bij H. M. de Koningin ontvangen te zijn, spoedig de terugreis naar het Moederland te aanvaarden.

Na zijn terugkomst werd hij benoemd tot Adjunct-Controleur voor Agrarische zaken te Soerakarta, om niet lang daarna geroepen te worden tot Hoofd van het Mangkoenegarasche huis, opengevallen, doordat zijn oom Mangkoenegoro VI vrijwillig was afgetreden en welken hij besteeg onder den naam van Kandjeng Goesti Pangeran Adipati Ario Praboe Prang Wadono met den rang van Luitenant-Kolonel titulair bij het Nederlandsch-Indische leger, om thans, op zijn veertigste jaar, den rang van kolonel titulair te erlangen en den naam en titel te voeren van Kandjeng Goesti Pangeran Adipati Ario Mangkoenegoro VII.

Ziedaar enkele grepen uit het leven van den merkwaardigen man — een man, die het leven kent in al zijn rijke schakeeringen, van zijn diepste diepten tot zijn grootste hoogten, een man, die zich een weg heeft moeten zoeken door het leven en daar door zich zelf een weg heeft gebaand tot den troon.

PRINS MANGKOENEGORO IV ALS DICHTER PHILOSOOF.

door

R. T. WEDIODININGRAT.

Deze vorst van het Mangkoenegaransch huis was een tijdgenoot van den bekenden poedjonggo Ronggowarsito en had een bundel geschriften vervaardigd, welke in den laatsten tijd door Ng. Padmosoesastro als Piwoelang uitgegeven werden.

Deze geschriften zijn en als poëzie en als piwoelang zeer populair.

In de koppeling van poëzie en leer herkennen wij in dezen vorstelijken dichter den Javaan, die niet afwijkt van de traditioneele wijze van werken der oude Poedjonggo's.

De gedichten zijn vervaardigd in de bekende sehar matjapat (nieuw Javaansch versmaat) en onderscheiden zich door een buitengewone vlotheid en klaarheid van uitbeelding, terwijl zij geheel voldoen aan de eischen van den versbouw. Iedere regel is gaaf en geen enkel woord zit gedwongen daarin. Wel worden niet zelden Arabische woorden gebruikt, doch deze zijn dezulke, welke reeds in de Javaansche taal burgerrecht hebben verkregen.

Ook de klankvorming (poerwo kanthi) is dikwijls van verrassende schoonheid, zooals de volgende:

[illegible]

Men kan van de gedichten van Prins Mangkoenegoro IV in het algemeen zeggen, dat zij zoo soepel zijn, dat men hen zonder Tembang, dus in proza met dezelfde gemakkelijkheid kan lezen, zonder dat daardoor de schoonheid wordt ingeboet, zelfs indien er gebruik gemaakt wordt van de z.g. wangsolans, zooals b.v. in ,,Palmoro en Polmarmo''.

[illegible]

De bekende Fransche hoogleeraar Cabaton zegt hiervan: ,,...... que vous appelez [illegible] et qui ressemble un peu a nos c h a r a d e s, mais un peu seulement.

Exemple d'une charade:

,,Ma première partie (chien) se sert de ma seconde (dent) pour manger mon tout (= chiendent, hondsgras, e u t i c u m r e p e n s, plante rafraîchissante populaire que mangent souvent les chiens).

Eén der eischen in de Javaansche literaire wereld voor de schoonheid van de dichtkunst is de duidelijkheid en de volgorde van den inhoud. In verband hiermee hebben wij boven dan ook de vrijheid genomen, om dezen aristocratischen kunstenaar als philosoof te betitelen, hoewel wij direct moeten toevoegen, dat dit woord niet in den zin van de Europeesche termionologie opgevat moet worden. Het door ons gebezigd woord nadert meer de beteekenis van religie of wellicht beter mataphysica.

Immers in al de verzamelde werken treft men als basis de ,,Almacht van den Schepper'' aan, als uitgangspunt van educatie, van moraal en religie, en van metophysica.

Ook hier in de literaire scheppingen van Prins Mangkoenegoro IV valt te bevestigen, dat de kunst in het algemeen

van het Javaansche volk niet slechts beoogt een aesthetisch doel, doch dat daarnaast van niet veel minder, ja wellicht van grooter beteekenis, de religieuse (beter gezegd metaphysische) inhoud van het kunstwerk is. Het is hier natuurlijk niet de plaats om deze stelling verder uiteen te zetten, doch wij willen hiermee dan ook slechts dit stipuleeren, en daarmee herhalen, wat wij boven reeds aangehaald hebben, dat de literaire werken van Prins Mangkoenegoro IV de traditie van de werkwijze van de poedjonggo's niet verlaat.

Leeringen voor dochters en zonen, voor ambtenaren, voor het krijgsvolk, omtrent hunne onderlinge verhoudingen en die tot den Staat en den Vorst, dit alles wordt verkondigd in de ,,Piwoelang''. Zoo lezen we in het stuk: ,,Wirowijoto'', dat men als pradjoerit indachtig moet zijn aan zijne plichten en zijn eer hoog moet houden, want bij het verzaken der plichten krijgt men een golf van slechtheden (jen koetjiwo weh haloen halaning rogo). Op een andere plaats lezen wij in hetzelfde stuk: ,,Bedenk, dat toewijding niet slechts de Godheid betreft, doch dat ieder goed werk ook toewijding en volharding eischt''.

,,In het boek Sioeti wordt vermeld, dat de tapa van een pradjoerit op de punt van den IJzerenberg hooger is dan een kluizenaar op den gewonen berg.

In het volhardend streven daarin mag men geen gewag maken van den dood, omdat deze niet afhankelijk is van den mensch, doch van de Godheid. Indien de tijd daarvoor aangekomen is, is er geen keuze van oorzaak. Beter dan een slechte dood thuis is de dood, die ons nazaat eer aandoet, evenals de zoon van Parto (bij het begin van de Brotojoedo) zich opoffert tot heil van de Pandawa's.

In het werk ,,Najohaworo'' (voor de ambtenaren bestemd) lezen wij:

,,Gij, die toezicht moet houden over de bevolking, tracht orde en vreedzaamheid te bewerkstelligen, en gedenk, dat dit jelui verantwoordelijkheid is. Tracht de bevolking te overtuigen van het nut van arbeiden, het bezit van vee en erf, want dit is de basis, dat haar bindt aan huis en gezin''.

Interessant zijn de leeringen voor de gehuwden (vooral de dochters) in het: ,,Darmolaksito'' en die voor de zonen, die als pradjoerits dienst deden in het ,,Tripomo''.

In dit laatste werk kan men zien, dat de metaphysica, volgens de Javaansche opvattingen benaderd wordt.

In Tripomo toch worden Soewando, Karne, en Koemboharno als voorbeelden van trouw en plicht van het Ksatrijaschap genoemd, alhoewel hunne omstandigheden sterk van elkaar verschillen. Daaruit kan men besluiten, dat uiterlijke omstandigheden slechts aanleiding hunnen zijn voor de menschelijke geestestransformaties en dat verschillende uiterlijke aanleidende oorzaken toch een gelijke geestesuitwerking kunnen teweegbrengen. Deze geestelijke ontwikkeling is het, waarnaar wij moeten streven en dat slechts blijvende waarde heeft.

Deze opvatting treedt duidelijker op in het ook bekende werk van Prins Mangkoenegoro IV, getiteld Wedotomo.

Hierin ontvouwt deze vorst de voorwaarden, welke leiden tot eene ,,Aloplossing''. Hij wijst in het eerste vers van de Sehar Potjoeng op het groote belang, dat een leer zich slechts verwezenlijkt, indien zij ingeleefd wordt. Als pilaar voor deze inleving geldt de volharding, met als begin de beheersching van de hartstochten.

Het beginvers van de Sekar Gamboeh wijst als op de vier soorten ,,sembah'', als zijnde ,,rago, tjipto, djowo, roso'' (vrij vertaald wellicht lichaam, gedachte, ziel en bewustzijn)''. De eerste drie soorten van sembahs zijn nog te beschouwen als een streven, waarin de mensch zich dus moet inspannen met de meeste volharding, in hem eigen, terwijl aan de laatste sembah (rodso) geen toelichting gegeven kan worden; de bewustwording van den ,,Algeest'' moge wellicht hier als middel voor een kleine beperkte aanduiding gebruikt worden.

Nog wil ik even aanhalen de derde sembah (ziel), die beschouwd wordt als het eindpunt van streven, dat gezuiverd en voleindigd wordt door voortdurende opmerkzaamheid en bedachtzaamheid in de ,,Eeuwigheid''.

Men wordt hierin echter gewaarschuwd voor een bijzondere soort van geestes-werking, n.l. de wil tot levendigheid van de boeddhi (pangarep koeriping boeddhi) Dit toch is iets, dat besloten is in het individu (Siro), dus in den zin van nog niet in de „Aloplossing'', zijnde.

Prins Mangkoenegoro IV is één van de weinige schrijvers der laatste tijden, die m.i. de oude Javaansche methode van dichtkunst nog verstaan.

Wellicht is het van groot belang, dat de Javaansche intellectueelen zijne werken nog dieper bestudeeren ter restaureering van de Javaansche dichtkunst en anthroposophie.

DE MUZIEK IN DEN MANGKOE NEGARAN.

door

J. KUNST.

Het is méér dan een schoone traditie, dat de landsgrooten zich op zeker oogenblik in de geschiedenis weten de dragers van het hoogste cultuurbezit van hun volk; dat aan hun hoven de kunst toewijdingsvol wordt gediend en als een kostbaar — het kostbaarst — bezit van generatie op generatie wordt overgedragen: mèt de handhaving van een rechtvaardig gezag, vormt de zorg voor de cultuurgoederen van hun stam in een bepaalde ontwikkelingsperiode een der voornaamste elementen van hun historische taak, in laatste instantie de rechtvaardiging van hun bestaan.

Toen de Gothiek en daarna de Renaissance waren verbloeid en een allengs op den spits gedreven en dikwijls bizar individualisme in de kunst zich was gaan openbaren, raakte, ook al, omdat de Maatschappij en daarmede de r e g e e r taak gecompliceerder was geworden, in het Westen de c u l t u r e e l e taak van den vorst op den achtergrond. De derde stand nam hoe langer hoe meer dit deel der vorstelijke functie over en deed aldus het hoofsch maecenaat aan beteekenis inboeten. Zóó de gang van zaken in de Europeesche maatschappij.

Als men nu een vergelijking wil trekken tusschen de Westersche verhoudingen met die, welke thans op Java worden aangetroffen, dan kan men zeggen, dat de maatschappij hier zich in dit opzicht, evenals in zoo menig ander, bevindt in het stadium, waarop Europa, zich eenige eeuwen geleden bevond: hoogbeschaafde hoven met een verfijnde cultuur, een strenge traditie en een geraffineerd ceremoniëel aan den eenen kant, met in den schaduw daarvan een zich nauw aan den vorst verbonden voelenden adel — en aan den anderen de breede lagen van het eigenlijke volk, nog weinig gespecialiseerd, grootendeels gelaten landbouwers met weinig bezit maar ook weinig behoeften, verstoken van hoogere cultuur en opgevoed in een groote vereering van den vorst en diens omgeving, wiens persoonlijk of dynastiek belang wordt geacht te zijn dat van het gansche volk.

Voor Java evenwel ligt de zaak in zeker opzicht gecompliceerder: tengevolge van eigenaardige politieke toestanden, waardoor een verder-gevorderde en anders geöriënteerde maatschappij werd geënt op een nog in bovengeschetst stadium verkeerende samenleving, werd de „normale'' ontwikkeling gestuit en in andere bedding gedwongen. Het ontwikkelingsproces werd bovendien verhaast. Is het dan te verwonderen dat een groeiende onevenwichtigheid zich van de geesten meester maakte; dat men den weg naar de schoonheid en het eigen hart vaak bijster raakte; het van ouds beproefde inheemsche versmaadde voor hetgeen Westersche import aan, op de Europeesche markt verworpen, smakeloosheden hier trachtte te loozen? Het is hartverscheurend, onder menige statige pendâpâ die vergulde barokspiegels te zien, die hemeltergende oliverf-landschappen in lijst, die krulpootige stoelen en die „dure'', met alle beschrijving spottende hanglampen.

Toch hebben deze afgrijselijkheden — die bovendien toch tenslotte voornamelijk liggen op het gebied van nieuw-opgekomen behoeften, althans de e i g e n cultuurkring nog niet onherstelbaar hebben aangetast — één goede zijde: zij roepen, neen zij schreeuwen uit, hoezeer het Javaansche volk in dezen overgangstijd van noode heeft de bezonnen en liefdevolle leiding van de besten uit zijn midden bij den strijd voor cultuurbehoud. Nu meer dan ooit, ligt dat behoud in handen van zijn vorsten en landsgrooten. Zij alleen zullen dit heilig-

1. Mas Wiknjokradonggo.

6. Verschillende opgegraven gongs.

ste volksbezit ongerept door de wankelheid der tijden vermogen heen te dragen.

Wellicht in niemand leeft dit besef sterker dan in hem, wien dit gedenkschrift is gewijd. Hij belichaamt in het organisme van zijn volk als een der besten die kracht ten goede, dien regenereerende weerstand welke het eigen cultuurleven tracht te handhaven en op hooger peil te brengen, en daarbij vreemde elementen — zoo zij schadelijk zijn — afweert, — zoo zij tot verrijking kunnen strekken, aan zich assimileert en in zich opneemt. En daarmede zet hij de traditie voort van zijn geslacht. Ik noem één voorbeeld: was het niet Mangkoe Negårå I, en later Mangkoe Negårå V, die het Javaansche tooneel verrijkten met een nieuwen, ten deele op vreemde kunst geïnspireerden, vorm, den wajang wong?

Dit is zeker, dat wij den huidigen drager van dien naam thans vooraan zien, zoowel waar het geldt het weder doen opleven van letterkunde, muziek, dans en wajang, als het bevorderen van het onderzoek naar het wezen, den afkomst en den ontwikkelingsgang dier kunsten. Hoevelen heeft de Prangwedånå niet aan zich verplicht, door — ondanks de vele beslommeringen die eens vorsten zijn — persoonlijk te helpen bij het vinden van den weg in den schoonen overvloed, hun in den Mangkoe Negaran geboden op het gebied van wajang en gamelan.

Men kan het best oordeelen over hetgeen men zelf heeft gezien en ondervonden — daarin moge een verklaring liggen voor het mededeelen, in dit verband, van enkele persoonlijke ervaringen. En daarmede kom ik dan meteen „medias in res" d e m u z i e k in den Mangkoe Negaran; immers was het de Javaansche toonkunst, die mij het voorrecht heeft geschonken, dikwijls de gast te zijn van den Pangéran Adipati.

In April 1921 vertoefde ik voor het eerst in den Mangkoe Negaran. De toonhoogte van een aantal schalen werd toen gemeten en men wijdde mij in de eerste geheimen van het orkestspel: de samenstelling der ensembles en de functie der verschillende instrumenten.

Dit eerste bezoek is door zeer vele latere bezoeken — minstens twee per jaar — gevolgd. Geen moeite was daarbij den Pangéran Adipati te veel, waar het gold ons — mijn vrouw en mij — den weg te effenen. Uren soms bracht hij persoonlijk onze vragen aan de nyågå's over; al de Mangkoe Negårå'sche gamelans, voorzoover in de astana aanwezig, stonden te onzer beschikking; de spelers kregen opdracht, ons zooveel mogelijk terwille te zijn en in te lichten.

Ik weet nog levendig de sensatie, toen de Prangwedånå zelf ons voor het eerst binnenleidde in de ruimten, waar de gamelans worden bewaard. Het was een werkelijk vorstelijk gezicht, die, bij den eersten indruk schier onoverzienbare, massa instrumenten daar bijeen. Midden-in, als olifanten in een manege, een reeks van enorme gongs op een rij; aan weerszijden rekken met drie verdiepingen, waarop fantastische hoeveelheden bonangs, gendèrs, sarons, kenongs en andere speeltuigen, van welke het brons der toetsen en klankketels geheimzinnig opglansde in het halflicht dier magazijnen.

Daar was het ook, dat wij kennis maakten met den leider der Mangkoe Negårå'sche nyågå's, Mas Rånggå Wiknjåpradånggå, den nu reeds vrij bejaarden, maar nog steeds even belangstellenden als bekwamen musicus. Ik herinner mij, dat hij ons toen vertelde, in 1885 met een dezer gamelans naar Europa te zijn geweest, waar hij Parijs, Arnhem en Amsterdam bezocht. Dat was, op het oogenblik, dat wij hem ontmoetten, dus alweer bijna 40 jaar geleden — maar het bleek ons uit alles, dat Mas Wiknjå nog altijd van ganscher harte opgaat in den zorg voor zijn geliefde orkesten. Van hem, die doorkneed is in zijn kunst en alle instrumenten beheerscht, hebben wij veel geleerd in de uren, dat wij als toegewijde leerlingen luisterden naar hetgeen hij ons op gendèr of rebab voorspeelde, of naar de antwoorden, die hij — met eenige moeite vanwege de ongewone bezigheid, intuïtief gevoelde en toegepaste muzikale „regels" onder woorden te brengen — op onze vele vragen gaf. Het welhaast onuitputtelijke geduld van dezen vriendelijken en bescheiden orkestleider en van

zijn volgelingen en medespelers verdient inderdaad bewondering en erkentelijkheid.

Naast de, volgens het spraakgebruik, doch in werkelijkheid lang niet altijd, „dorre'' theorie, de melodieuse praktijk: hoe zullen ons blijven heugen die, helaas slechts enkele, avonden en nachten, dat wij in de gelegenheid waren, de tijdelooze vreugden te smaken van een wajangvoorstelling in de astana. Het gulden geluid van den Kjai Kanjoet Mèsem (den Verleider tot Glimlach) doorzingt dan den nacht, soms wild uitlaaiend tot een orgie van klank en rhythme, wanneer de strijd der dansers het bloed sneller doet kloppen, en dan weer terugvallend in een onzegbaar liefelijke en ragfijn genuanceerde geluidenschemering. Dat zachte spel dier Sâlâ'sche gamelans .... Bekoort Djokjakarta het meest door den machtigen klank zijner feestelijke fortissimi, Sâlâ's glorie zijn de zachte mijmeringen van het kliningan, de als onstoffelijke mediaties der rebab, zich huwend aan het sereene stemmenweefsel van gendèr en gambang en den neuriënden zang van vrouwen.

Het is hier de plaats niet, om een gedetailleerd overzicht te geven van hetgeen onze muziekstudie in den Mangkoe Negaran dank zij 's vorsten voorkomendheid in de afgeloopen jaren heeft opgeleverd; welke theoretische bijzonderheden wij leerden kennen en ook, welke wij totdusver tevergeefsch trachtten te doorgronden; langs welke wegen wij ons doel, een zoo volledig mogelijk inzicht te erlangen in wording en bouw der Javaansche muziek, hebben nagestreefd. Dat gebeurt hoop ik, later nog wel eens.

Hier moge alleen nog volgen eene opsomming van, en enkele bijzonderheden over de orkesten, die tot den Mangkoe Negaran behooren, en enkele opmerkingen over de stemming der gamelans in het algemeen.

Telt men de dubbele gamelans, d.z. die welke uit een pélog- en een sléndro-ensemble bestaan, elk voor twee, dan bezit de Mangkoe Negaran niet minder dan 25 groote en kleine orkesten. Zoo verschillend als hunne samenstelling soms is, zoo verschillend dan ook hun functie in het bestel der ceremonieën en feesten.

Niet alle 25 bevinden deze gamelans zich tegenwoordig binnen de muren van de astana. Eenige zijn er uitgeleend aan familieleden van den vorst; andere zijn ondergebracht in de Mangkoe Negârâ'sche buitenverblijven.

De meest gebruikte en volledigste van alle is de reeds genoemde:

Kjai [1]) Kanjoet Mèsem, den Verleider tot Glimlach (foto's 2 — 5).

Op de achterzijde van een der toetsen van — ik meen — een demoeng (een groote saron), staat het (Çaka-)jaartal 1700 (= A. D. 1778). Het zou het jaar aangeven, waarin de toenmalige Mangkoe Negârâ dezen gamelan uit Demak naar Sâlâ heeft overgebracht. De beide schalen van dit orkest zijn weergegeven op de Bijlage onder Nos. 1 en 9.

Een eveneens zeer welluidende gamelan is de:

Kjai Oedan aroem, oedan asih (= Regen van Geur, Regen van Liefde).

Voor zijn schalen zie men de Bijlage onder Nos. 2 en 10. Wegens zijn lage stemming wordt dit orkest gewoonlijk gebruikt voor het z.g. ngoejoe oejoe, het aankondigende en uitnoodigende gamelanspel den dag vóór een feest.

Even belangrijk is de:

Kjai Lipoer tâmbâ neng (= Troostmiddel dat gemoedrust schenkt) ook weer een dubbele gamelan. De schaal van zijn péloghelft vindt men in de Bijlage onder No. 3. Zij is blijkbaar eene aanvulling van die der beide gamelans Tjârâbalèn, die men in den Mangkoe Negaran aantreft, de Kjai Berâmâ en de Kjai Baswârâ. Deze laatste toch zijn ten opzichte van de schaal van den Lipoer tâmbâ neng als onvolledige „omkeeringen'' te beschouwen. De tonen van den Lipoer tâmbâ neng van laag naar hoog met de cijfers I — VII aanduidende, vertoont nl. de Berâmâ de toonen VI, VII, II en III; de Baswârâ: IV, V, VI, I, II en III.

1) Mannelijke voorwerpen van een zekere belangrijkheid worden met Kjai (Heer), vrouwelijke dito met Njai (Vrouwe) aangeduid.

2–5. DE KJAI KANJOET MÈSEM.

gong ageng — k e m p o e l — gong soewoekan — engkoek kemong

demoeng — s a r o n s — saron paneroes of peking

kenong gendèr — gong ageng gambang kajoe — slentem — kendang gending

gendèr baroeng — gendèr paneroes

kendang gending — kendang tjiblon — ketipoeng of penoentoeng — bedorg

bonang baroeng — bonang paneroes

Dan is er nog de gamelan:

Mardiswârâ (= Toonveredeling) bestaande uit den pélog Djâkâ Larasroem (= Jongeling Geurklank) en den sléndro Djâkâ Larassih (= Jongeling Liefdeklank). De gendèrs van dezen gamelan hebben blauw-glazen klankbuizen onder de toetsen, welke in Nederland zijn vervaardigd.

En tenslotte nog de eveneens weer elk uit een pélog- en een sléndro-helft bestaande ensembles:

Prètjèt (= de Glimmende), zoo geheeten naar het uiterlijk van zijn toetsen en de Salasih (= Liefde-offerbloem).

Buiten de astana bevinden zich (d.w.z. bevonden zich in 1922) dan verder nog een viertal andere dubbele gamelans, t.w.:

Pamiwalkoeng (P.) (= Tot zelfs de liefde doende vergeten) en Malatsih (Sl.) (= Liefdesverlangen), uitgeleend aan den oom van den Prangwadânâ, Pangéran Dâjâsâpoetrâ; Ririsaroem (P.) (= Geurige milde regen) en Rirismanis (Sl.) (= Zoete milde regen), uitgeleend aan den broeder van den Prangwadânâ, R. M. A. Soerjâsoegianto; Sekar aroem (P.) (= Geurbloem) en Sekar sih (Sl.) (= Liefdebloem), die zich bevindt in de pasanggrahan te Wânâgiri; een gamelan zonder eigennaam, die ondergebracht is in de pasangrahan te Karangpandan.

Maar dan treft men binnen de astana nog een vijftal kleinere orkesten van bijzondere, meer primitieve samenstelling, alle met een onvolledige pélog-toonreeks. Zij hebben alle hun zeer speciale functie. Dit zijn: 1e. de beide gamelans tjârâbalèn: Kjai Berâmâ (= de Grootsche) en Kjai Baswârâ (= Groote klank).

Beide werden zij al genoemd bij de bespreking van den gamelan Kjai Lipoer tâmbâ neng. Hun stemming vindt men neergelegd in de Bijlage onder Nos. 4 en 5.

Voor bijzonderheden over de gamelans tjârâbalèn moge worden verwezen naar het artikel „Over Bali'sche muziek" in „Djâwâ", Jrg. II, blz. 117 (142).

2e. De gamelan Kodok ngorèk: Pamedarsih (= Liefdesuiting).

Dit orkest wordt in den Mangkoe Negaran alleen gebruikt bij de plechtige eerste ontmoeting van bruid en bruidegom en bij een bezoek van den Gouverneur-Generaal of van den Resident. De eenige gending welke men op dit ensemble ten gehoore brengt, heet gending Kodok ngorèk (= Kikkergekwaak).

De gamelans Kodok ngorèk vindt men, voor zoover ik weet, uitsluitend aan de Vorstenlandsche hoven. Het is ons niet bekend, of de kodoks, de kikvorschen, zelf ooit in den reuk van heiligheid hebben gestaan [1]). Maar de naar hen geheeten gamelans worden wèl in groote eere gehouden.

Men streeft er naar, in het geluid dier orkesten zoo goed mogelijk het gezang der kikvorschen te benaderen. In den Sâlâ'schen kraton heeft men daartoe zelfs een gendèr sléndro aan het, overigens een onvolledige pélog schaal dragend, ensemble toegevoegd, benevens een gambang gângsâ, een aantal ketjèrs (op verschillende wijzen geslagen) en een tweetal instrumenten van de soort, die op Bali gentorag, doch in Sâlâ resp. klinting en gentâ, te Djokja byong worden genoemd: schelleboom zal de Nederlandsche vertaling moeten luiden.

Eindelijk bezit de Mangkoe Negaran nog twee gamelans Moenggang, resp. geheeten:

Segârâ windoe (= Eeuwig als de zee) (Bijlage schaal No. 8) en Sengkang toeroenan (= Poging tot nabootsing) (Bijl. schaal No. 7).

Deze, tegelijkertijd primitiefste en heiligste, orkesten bevinden zich uitsluitend in het bezit van de Midden-Javaansche vorsten en van sommige regenten in de Gouvernementslanden (oorspronkelijk de hoogste geboorte-adel in den lande) en worden slechts bij zeer bijzondere gelegenheden geslagen:

1e. bij de ontvangst van zeer hooge gasten;

---

1) Zou het voorkomen van kikvorschen op sommige dier prae-Hindoe'sche keteltrommen, waarvan een twintigtal in den archipel zijn aangetroffen, soms eene aanwijzing in die richting geven? Vgl. het artikel van Dr. G.P. Rouffaer „Keteltrommen" in de Encycl. v. N.I., dl. II, 2de dr. blz. 405.

2e. ter opluistering van de vroegere tournooien, in de Vorstenlanden gewoonlijk op Zaterdagen, in de Gouvernementslanden op Maandag gehouden. Vandaar resp. de namen Gångså s e t o e (de Zaterdag-gamelan) en G å n g s å s e n è n (de Maandag-gamelan), die ook wel voor deze ensembles worden gebruikt.

3e. tijdens de z.g. Malemans, d.z. de nachtelijke offermaaltijden op den 21sten 23sten, 25sten, 27sten en 29sten dag van de Vastenmaand in de kratons gehouden;

4e. bij de eerste officieele ontmoeting van een vorstelijk bruidspaar;

5e. op de garebegs (de groote kratonfeesten);

6e. eertijds, wanneer de vorsten zich uit den kraton naar den aloon-aloon begaven voor het bijwonen van een tijgergevecht;

7e. tenslotte tijdens de overreiking van brieven van den Soenan aan den Sultan (en omgekeerd) en van die van den Gouverneur-Generaal.

Aan dien naam Sengkang toeroenan is de volgende anecdote verbonden:

Van den gamelan Moenggang uit den Sålå'schen kraton-hoogvereerd en angstvallig bewaard — mochten de heilige tonen niet op andere gamelans worden overgebracht. Verboden vruchten evenwel smaken zoet en dus was bij sommige landsgrooten de begeerte sterk, de toonhoogte van den Moenggang toch aan een van hun eigen orkesten te geven. En ziet, één der Mangkoe Negårå'sche nyågå's, slaagde er inderdaad in, de stemming ,,op te vangen'': hij sneed ongemerkt, terwijl de tonen van het heilige orkest de lucht deden trillen, drie bamboe-stokjes zoover af, dat zij, aangeslagen, de drie Moenggang-tonen lieten hooren. Naar deze bamboe-latjes zijn vervolgens de tonen van de daarvoor aangewezen M. N. gamelan afgestemd. En sedert heet men dit orkest naivelijk Kjai Sengkang toeroenan, Heer ,,Poging tot nabootsing''.

De bezwarende omstandigheden in aanmerking genomen, is die poging goed geslaagd te noemen, zooals vergelijking van de schalen Nos. 6 en 7 doet zien. Dit behoeft trouwens in het minst geen verwondering te baren: de Javaansche nyågå's — en vooral de uitgezochte kratonmusici — hebben dikwijls een uitnuntend muzikaal gehoor.

Van Westersche zijde wordt dit dikwijls niet toegegeven. Zoo heeft Prof. Wilken indertijd geschreven: ,,een verschil van een kwarttoon brengt bij den Javaan nog geen wanklank te weeg [1])'' Deze uitspraak is in zijn algemeenheid volstrekt onhoudbaar. Zij is alleen in zooverre juist, dat van twee schalen, die beide pélog genoemd worden, gelijkplaatsige intervallen wel eens een kwart-toon in groote kunnen verschillen. Men vergelijke b.v. op de Bijlage No. 2 en 3, interval IV — V. Maar zoo men de aangehaalde uitspraak zou willen toepassen op de stemming binnen de grenzen van een en dezelfden gamelan dan is zij, wij herhalen het, volslagen in strijd met de werkelijkheid. Bij goede orkesten — het spreekt vanzelf, dat men voor een rechtvaardig oordeel zich tot deze moet bepalen — zijn de octaven volkomen zuiver, m.a.w. de intervallen van de, eenmaal voor een bepaald orkest aangenomen, schaal worden op alle daartoe behoorende instrumenten volmaakt zuiver teruggevonden.

Tot welk een verfijning het Javaansche muzikale oor vermag te komen, wordt ten scherpste belicht door wat wij indertijd te dien opzichte in de dalem van Raden Toemenggoeng Djåjådipoerå te Djokja aantroffen. Deze zeer begaafde, veelzijdig ontwikkelde Vorstenlandsche regent had in zijn gamelan twee stellen gambangs: één stel voor den drogen, en één stel een ietsje hooger gestemd, voor den natten moesson. Het hout der gambangtoetsen zet door de vochtige atmospheer uit en de toonhoogte ervan wordt daardoor in de natte moesson iets, wellicht een 10-tal cents, lager. Eén stel gambangs zou dus hetzij gedurende den drogen moesson een te hoogen, hetzij gedurende den natten een ietwat te lagen toon hebben opgeleverd. Overigens spreekt het vanzelf dat slechts een enkel individu tot zulk een gehoorsverfijning geraakt.

---

1) Aangehaald door Prof. Land in zijn Inleiding tot Dr. Groneman's ,,De gamelan te Jogjakarta'', met de bijvoeging, dat van Inlandsche zijde tegen deze verklaring heftig geprotesteerd was. En met recht!

Maar het bewijst toch, dat het muzikaal gehoor van den Javaan in geenen deele achterstaat bij dat van andere, met name de Westersche, volken.

Een standaard-stemming, zooals de hedendaagsche Europeesche muziek, die heeft kent de Javaansche niet. Maar ook de Europeesche bezat die niet algemeen vóór het jaar 1885. In tegendeel: de eeuwen door heeft er een hopelooze veranderlijkheid, een volslagen anarchie op het gebied der stemming geheerscht. In Duitschland b.v. vond men vroeger naast elkaar een z.g. Chor-ton (voor den zang en de kerkorgels) die ongeveer een heelen, een Kornet-ton (voor de z.g. Stadtpfeiffer), die ongeveer anderhalven toon en een Kammerton die nu eens hooger, dan weer lager lag dan onze tegenwoordige standaard A. In overig Europa trof men soortgelijke toestanden aan. Pas in 1858 stelde de Parijsche Académi een ,,diapason normal'' van 435 trillingen per seconde vast, welke stemming in 1885 door de te Weenen gehouden internationale stemtoon-conferentie, voor alle (Westersche) landen werd aanvaard. Riemann, uit wiens befaamde muzieklexikon bovenstaande wijsheid geput is, noemt nog de verhandeling van den ,ook in de Indonesische musicologie bekenden, A. J. Ellis: ,,The history of musical pitch'' (1880), waarin een overzicht wordt gegeven van de ontstellende verwarring op stemtoongebied, die in Europa geheerscht heeft.

Méér uiteenloopend, als de stemming de eeuwen door in het Westen is geweest, is zij ook op Java niet. Voor een billijke vergelijking moet bovendien worden bedacht dat, wanneer op de thans in gebruik zijnde gamelans zeer opmerkelijke verschillen in toonhoogte bij den toon n e m, den gebruikelijken stemtoon (Jav.: l a r a s; Soend.: s o e r o e p a n) vallen te constateeren, de Javaansche stemming op de eeuwen trotseerende, bronzen toetsenreeksen is vastgelegd, m.a.w., dat een bepaalde stemming door de duurzaamheid van het instrumentale materiaal honderden jaren behouden en in gebruik kan blijven en dan ook is gebleven naast jongere, mogelijkerwijs, en practisch inderdaad, afwijkende stemmingen — in tegenstelling met het Westen, dat zijn schalen goeddeels vocaal en op snaarinstrumenten realiseerde, wat dus zeggen wil, dat deze in de praktijk telkens opnieuw moesten (en moeten) worden gevormd — tengevolge waarvan dáár op een gegeven tijd en plaats, althans voor bepaalde muzikale uitingsvormen, ten naastenbij uniformiteit van stemming kon heerschen, waarop geen overgebleven oudere stemmingen inbreuk maakten Het behoeft geen betoog, dat deze omstandigheid er toe bijdraagt, dat in de Javaansche muziek veel eerder tot stemmingsonzekerheid zal worden geconcludeerd, dan in de Westersche.

Bij het zoeken naar wetmatigheid in het gebruik van een bepaalde stemtoonhoogte, rijst vanzelf de vraag: zijn er Javanen met z.g. absoluut gehoor? Wij zijn daar nog niet achter kunnen komen. Wel weten goede musici, zonder de spelers bezig te zien, welke toon wordt geslagen, doch daarvoor behoeven zij nog geen absoluut gehoor te bezitten. Hun oor toch heeft aan allerlei bijkomende omstandigheden steun bij de herdenking der tonen: b.v. weet een Javaansch musicus van de gongslagen, met welke melodistonen die in een bepaalde gending samenvallen; in pélog is de schaal bovendien niet aequigraad, doch heeft zóó ongelijke intervallen, dat het aanslaan van de toonreeks zelf al een soort van melodie oplevert, waardoor het herkennen van een bepaalden toon zelfs voor middelmatige ooren zeer wel mogelijk is.

Het zou zeer zeker de moeite loonen in deze richting eens een nauwkeurig onderzoek in te stellen, waarbij dan alle vertroebelende bijomstandigheden zorgvuldig moeten worden uitgeschakeld.

Ik moet het bij deze enkele opmerkingen over stemming en gehoor laten. Een meer uitvoerige behandeling van dit onderwerp is alleen mogelijk is samenhang met de gansche Javaansche muziektheorie en muziekhistorie — en daarvoor is de tijd nog niet gekomen.

Om nu weer op de Mangkoe Negårå'sche orkesten in het bijzonder terug te

komen: een opsomming van de zich in de astana bevindende instrumentale schatten zou niet volledig zijn, als ik niet ook melding maakte van een aantal in den grond of in rivierbeddingen gevonden gongs, bonangketels en gendèrtoetsen, die mogelijk nog van Hindoe-Javaanschen en, op zijn laatst van vroeg-Mataramsche herkomst zullen zijn.

Het stel gevonden gendèr-toetsen is opnieuw gemonteerd. Het heet, dat de bespeling van deze gendèr, Oedan riris genoemd, ongeluk voor den speler met zich brengt. Haar stemming is op de Bijlage onder No. 11 weergegeven.

De gongs zijn van zeer uiteenloopend model (zie foto No. 6); een enkele, van glanzend brons, heeft geen slagknobbel (pentjoe); sommige der anderen hebben rond dien pentjoe dat typische gootje (widengan), dat den klank dieper (grooter) heet te maken, en waarvan de Semarangsche gongsmeden beweren, dat het van Siameeschen oorsprong is [1].

[1] Jacobson en Van Hasselt, „De gongfabrikatie te Semarang'', blz. 29.

Dit dan over de Mangkoe Negårå'sche gamelans.

Wanneer het gedenkschrift, waarvan dit artikel deel uitmaakt, verschijnt, zal hun schoonheid weer spreken tot ieder wien vorstelijke gastvrijheid naar Sålå riep: op dat oogenblik zal de luister der verheffingsfeesten weer honderden van gasten brengen onder den drievoudigen ban van klank, kleur en gebaar; zullen wajang en gamelan dagen en nachten droomsnel doen vergelijden en getuigen van de grootheid der Javaansche kunst.

Moge het den vorstelijken gastheer beschoren zijn, in een veeljarige regeering het ideaal, waarvoor hij leeft en werkt, naderbij te brengen. Eens zal zijn volk hem er dank voor weten, wanneer het inziet, wat de zevende Mangkoe Negårå in deze moeilijke overgangsperiode voor den stoffelijken welvaart van zijn gebied, maar vooral voor den geestelijken vooruitgang en de cultuur van zijn ras heeft beteekend.

Bandoeng, 12 Augustus 1924.

BIJLAGE

De stemming van eenige Mangkoe Negårâsche gamelans, weergegeven in absolute trillingsgetallen en in ,,cents'' 1)

1. kj. Kanjoet Mèsem P.	295 I	124.5	317 II	146.5	345 III	251.5	399 IV	165.5	439 V	99.5	465 VI	166.5	512 VII	245.5	590 I'	
2. kj. Oedan Aroem	262 I	121	281 II	147.5	306 III	222.5	348 IV	188.5	388 V	91.5	409 VI	192	457 VII	237	524 I'	
3. kj. Lipoer tâmbâ neng	278 I	126	299 II	149.5	326 III	292.5	386 IV	138	418 V	88.5	440 VI	182.5	489 VII	222	556 I'	
4. kj. Berâmâ			299 III	149.5	326 IV			519			220 I	182.5	244.5 II	349		299 III
5. kj. Baswârâ	278 IV	126	299 V	149.5	326 VI	292.5	193 I	138	209 II	88.5	220 III		405		278 IV	
6. Moenggang u/d kraton van Sâlâ	192 I	126	206.5 II	412	262 III	662	384 I'									
7. Moenggang u/d M. N. ,,Senkang Toeroenan''	192.5 I	100.5	204 II	389.5	255.5 III	709.5	385 I'									
8. Moenggang u/d M. N. ,,Segârâ Windoe''	202 I	194	226 II	413.5	287 III	592	404 I'									
9. kj. Kanjoet Mèsem Sl.	250 I	263	291 II	223	331 III	252.5	383 IV	236	439 V	225	500 I'					
10. kj. Oedan Asih	231 I	257	268 II	263	312 III	228.5	356 IV	214	403 V	236	462 I'					
11. kj. Oedan riris	256.5 I	233.5	293.5 II	254.5	340 III	255	394 IV	222.5	448 V	234.5	513 I'					

1) De Romeinsche cijfers stellen de tonen voor; de erboven geplaatste Arabische cijfers de trillingsgetallen; de tusschen geplaatste de intervallen uitgedrukt in ,,cents''. Een ,,cent'' is het $\frac{1}{100}$ deel van een getempereerden halven toon, dus = $\frac{1}{1200}$ octaaf.

DE OUDHEDEN TE SOEKOEH.

door

Dr. MARTHA A. MUUSSES.

Het gehucht Soekoeh ligt op een van de lagere toppen van het Lawoe-gebergte en is het gemakkelikst van Solo uit via Karang pandan te bereiken. Wanneer men zich te Karangpandan bevindt (een van de mooiste plekjes in het gebied van de Mangkoenegaran, waar de pasanggrahan van het Hoofd van het Mangkoenegaranse huis reeds een honderd jaar geleden is neergezet en waar sinds kort ook een hotel is verrezen) kijkt men naar het Westen uit over de prachtige uitgestrekte Solo-vallei, die door de Merapi en de Merbaboe wordt afgesloten. Naar het Oosten is de blik dadelik begrensd door de geweldige kolossus van de Lawoe, want ook Karangpandan ligt op een van de uitlopers van deze berg. Bij helder weer kan men hoger tegen de helling van de Lawoe een klein groepje ruïnes onderscheiden in Noordoostelike richting: het zijn de overblijfselen, die tezamen het complex Tjandi Soekoeh vormen.

Deze groep oudheden was reeds vroeg beter bekend, dan veel andere Hindoe-Javaanse monumenten, maar behoort nu daarentegen tot de minst-bekende. Dit klinkt op het eerste gehoor eigenaardig, maar toch is het de waarheid. Over Soekoeh hebben Crawfurd [1]) en Raffles [2]) beide vrij uitvoerig geschreven, vergeleken bij wat ze van andere, belangrijker tempels wisten mee te delen. Daarna kwam Van der Vlis met zijn: Proeve eener Beschrijving en Verklaring der Oudheden en Opschriften op Soekoeh en Tjetto (Verh. Bat. Gen. XIX, 1843), zodat reeds in het midden van de 19e eeuw, vóór enig ander heiligdom, Soekoeh monografies werd behandeld.

Van der Vlis' beschrijving van de oudheden is over het algemeen goed, hoewel — zooals van zelf spreekt — verouderd, doordat de Hindoe-Javaanse archaeologie toen pas in het begin van zijn ontwikkeling verkeerde. Voor het verklaren van de opschriften echter, waarbij de schrijver ondersteund werd door de bekende Rangga Warsita, is blijkbaar, wanneer beider kennis te kort schoot, de fantasie te hulp geroepen, wat — naar de resultaten te oordelen —nog al dikwijls moet zijn gebeurd [3]).

Na van der Vlis heeft zich niemand meer speciaal met Tjandi Soekoeh beziggehouden. De beschrijvingen van Hoepermans (1866, uitgegeven in Rapp. Oudh. Dienst 1913), Verbeek (Verh. Bat. Gen. XLVI 1891) en Knebel (Rapp. Oudh. Commissie 1910) zijn meer of minder uitvoerig, maar zij geven niet meer, dan een zakelik overzicht van wat er aanwezig was bij het bezoek, zonder enige verdere beschouwing over de stijl van de gebouwen en beelden

1) History of the Indian Archipelago II p. 198-199; 206-207; 223-225.

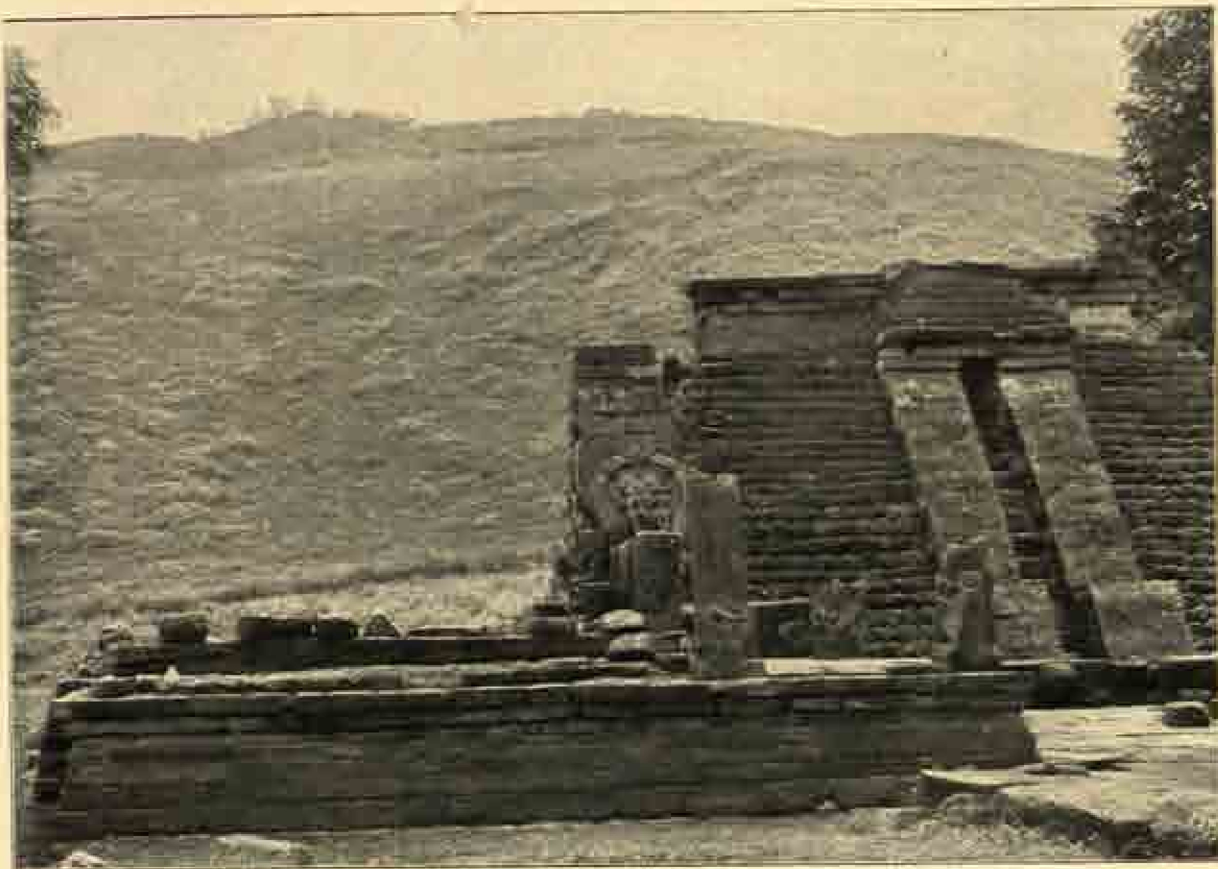
2) History of Java II p 48-51.

3) Zie Brandes' kritiek in: Catalogus van de Archaeologische Verzameling van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen (1887)p 114 vlg. Vermakelik is het oordeel van Hoepermans (een gewoon militair, die aan Dr. Friederich was toegevoegd als hulp bij zijn reizen): „De Heer van der Vlis zijne teekeningen zijn fraai, was die Heer niet zoo kies geweest zij waren nog fraaijer en zeer zeker de originelen na bij—wat zijne inscriptiën echter aangaat die zijn slecht en rooijen [illegible] noch wal (misschien ook de schuld van de lithograaf) hierin te zoeken, dat de steenen niet schoon zijn gemaakt, men het te haastig doet, en in den regel de letter op een te kleine schaal teekent.

Enfin „Soeda itoe toean soeda matti'' maar ik zie die man (alle respect voor den overledene zijn taalkennis) juist zoo min voor de bevoegde oordeelaar van Soekoeh en Tjetto als mij zelven, dit wil ik noch nederschrijven:

De tijden om iemand uit Sanscrit of Kawi iets voor te liegen zijn voorbij'', (Rapp, O. D. 1913 p. 284).

Tijdschr. Bataviaasch Genootschap LXII. p. 496 vlgg. heeft ondergetekende een nieuwe transscriptie en vertaling beproefd.

1. Soekoeh. Hoogste terras, linker gedeelte.

2. Soekoeh. Hoogste terras, rechter gedeelte.

of over de religieuze ideeën, die er aan ten grondslag liggen.

Krom is na Van der Vlis de eerste, die aan een overzicht van de oudheden een dergelijke beschouwing vastknoopt (Inleiding tot de Hindoe-Jav. Kunst II p. 251 vlg. en 261 vlg.; tweede druk p. 372 vlg. en 386 vlg.). Toch blijft ook dit nog in hoofdzaak een opgave van de aanwezige overblijfselen met een gissing over hun ontstaan. Een diepergaande bestudering van Tjandi Soekoeh was dan ook niet goed mogelik, omdat noch nauwkeurige opmeting, noch terreinonderzoek had plaats gehad en een uitgebreide foto-collectie ontbrak. Zo was studie anders dan ter plaatse uitgesloten.

Tans is daarin een verandering ten goede gekomen, dank zij de belangstelling en daadwerkelike hulp van P.A.A.P. Prangwadono VII, die uit de landschapskas van de Mangkoenegaran een som beschikbaar stelde voor opmeting, fotografiese opname en onderzoek van het terrein. In het begin van dit jaar zijn deze werkzaamheden door personeel van de Oudheidkundige Dienst uitgevoerd [1]).

Men verwachte nu evenwel niet in het onderstaande reeds allerlei conclusies te vinden, die uit de gegevens, die het nieuwe materiaal verschaft, zijn getrokken. Het is slechts de bedoeling de lezers een indruk te geven van de voornaamste monumenten te Soekoeh, waarbij de nadruk onwillekeurig zal vallen op de eigenaardigheden, die ze van de meeste Hindoe-Javaanse bouwwerken onderscheiden, en op de overeenkomsten, die ze met sommige andere godsdienstige uitingen van vroeger of later tijd op Java bezitten.

De jaartallen, die op enkele van de beelden en gebouwen te Soekoeh zijn gevonden variëren van 1338 — 1381 Çaka (1416 — 1459 A. D.) zodat ook de oudheden zelf wel ongeveer uit die tijd moeten dateren. Daarmee is hun karakter bovendien geheel in overeenstemming: naast Hindoe-Javaanse komen er vooral latere Javaanse opvattingen in tot uiting.

Wanneer men de tocht van Karang-Pandan (= 10 K.M.) te paard of te voet heeft afgelegd, staat men na een laatste steile klim plotseling voor een natuurstenen poort, die naar het Westen is gekeerd en toegang geeft tot het eerste der drie terassen, waarop de monumenten zijn gebouwd. Wat onmiddellik opvalt is, dat de poort niet verticale, maar schuin naar achter oplopende wanden heeft, zodat het lijkt, alsof hij achterover helt. De doorgang is 1 M. breed en 2.35 M. hoog (de hoogte van de poort is 8 M.), terwijl de dikte der wanden ± 1.40 bedraagt. Deze wanden zijn onversierd en hebben alleen een eveneens ongeornamenteerde voluut, die op enkele terugspringende banden rust. De achterzijde was oorspronkelik verticaal, maar is door een latere aanstapeling ook schuin oplopend gemaakt. Op zij van deze eigenlike poort bevinden zich iets terugspringend, maar evenwijdig lopend met de voor- en achter kant van de oorspronkelike poort (dus de achterkant verticaal) uitbouwsels, die voor en achter met figuren en reliëf zijn versierd en die bekroond worden door een Garoeda met uitgespreide vleugels, de klauwen gekromd om twee dooreengestrengelde naga's.

Deze uitbouwsels beginnen ter halver hoogte van de poort. Ze rusten op de muur die bij de poort aansluit en die bestaat uit telkens terugspringende steenlagen, zó dat de buitenzijde weer evenwijdig loopt met het poortgebouw zelf. Tans is van die muur nog maar een klein gedeelte onmiddellik naast de poort overgebleven, verderop zijn de oorspronkelike stenen verdwenen en vervangen door een ophoging van aarde.

De poort mist zijn bekroning en is ingestort boven de kalakoppen, die zich boven de ingang bevinden. Die aan de achterkant steekt niet buiten de wanden uit

1) Bij deze grondige schoonmaak van het terrein bleek, dat de vroegere bezoekers door de plantengroei en de bemossing van de gebouwen en voorwerpen verschillende wel aanwezige inscripties niet hadden gezien. Zo is tans o.a. weer teruggevonden een deel van de geornamenteerde steen met het jaartal 1338 (Van der Vlis geeft verkeerdelik 1228 op), n.l. het gedeelte met 38; ook het opschrift op een „ronde steen met voetzolen" is weer terecht, de ronde steen blijkt het onderstuk van een beeld te zijn, dat ook nog aanwezig is. De inscriptie is een tjandra sengkala: b h a t a r a b h i m a h a n a h u t b u t u t = 135? Van de eerste twee woorden ben ik niet helemaal zeker.

zoals het behoort, maar is door de aanstapeling geheel ingesloten. De koppen zijn in de lengte gerekt, de klauwen zijn vlak tegen de mond aangebeiteld. Het merkwaardigst is de hoofdtooi, die boven een versierde voorhoofdsband een tulbandachtig hoofddeksel vertoont.

Van de ornamentatie der uitbouwsels willen we alleen de belangrijkste, n.l. die van de voorzijde vermelden: aan de linker kant een monster, dat een mens verslindt, terwijl een hond, en een paar vogels toekijken, aan de rechterkant een hardlopende man, die de staart van een slang in de mond heeft. Boven hem zweeft een viervoetig wezen. Op de linkerkant staat bovendien even boven het monster een inscriptie in reliëfband, luidende: g o p u r a b u t a m a n g a n w o n g, dat is dus een tjandra sengkala, die het jaartal 1359 aanduidt, en die in woorden hetzelfde zegt, als het onderstaande relief in figuren 1). Zeer waarschijnlik is in dit jaar de poort tot stand gekomen.

Als men de trap beklimt om op het terras te komen, komt men na elf treden te hebben bestegen aan een vlak gedeelte, waarop een zeer realistiese voorstelling van lingga en yoni is uitgehouwen; daarna staat men na nog drie treden op het terras. Het schijnt, dat vroeger—Hoepermans vermeldt het nog — Javaanse bruidsparen deze figuur passeerden om aan te tonen, dat de bruid nog maagd was. Wanneer dit niet het geval was had de vrouw niet de moed langs de steen te gaan omdat dan haar sarong zou afvallen of openscheuren.

Van de volgende twee poorten, die ongeveer in een rechte lijn achter de eerste liggen, is maar heel weinig over: de trap, die uit zeer ongelijke treden bestaat, met het benedengedeelte van de wanden. Men kan er uit zien, dat ook deze poorten niet versierd waren en schuinoplopende wanden hadden, die bij laagsgewijs terugspringend muurwerk aansloten. Op het eerste terras staan nog enkele losse stenen met reliëfvoorstellingen, het tweede is geheel ledig.

Dan komt men op het derde terras, waar een verscheidenheid van monumentjes, beelden en terrasjes bijeen staat.

In tegenstelling tot de meeste Hindoe-Javaanse heiligdommen, maar in overeenstemming met enkele bergheiligdommen in Oost-Java, is te Soekoeh van een eigenlike tempel, een bouwwerk met overdekte binnenruimte, waarin plaats is voor het voorwerp van verering, geen sprake. Het hoofdmonument, dat aan het einde van dit derde en laatste terras staat, is een soort afgeknotte pyramide gevormd, door telkens terugspringende steenlagen, waarop zich een ongeveer vierkant, rechtomhooggaand met een soubasement te vergelijken bouwdeel verheft. Uit alles blijkt echter, dat dit geen soubasement is, omdat het geen verdere onderdelen van het bouwwerk heeft gedragen, maar een vlak terras vormde, waarop de officiële ceremoniën zullen hebben plaats gehad.

Het monument heeft dus weer dezelfde opzet als de eerste poort. Ook hier springen de wanden van de trap een eind vooruit en lopen schuin omhoog, terwijl het verdere muurwerk laagsgewijs inspringt. De voorsprong, die door de trapwanden wordt gevormd is afgedekt door een vierkante uit terugspringende lagen bestaande bekroning, met vier dooreengestrengelde slangen langs de bovenzijden, waar van de opgerichte koppen op de hoeken doorboord zijn (de twee aan de voorkant zijn afgeslagen) en de uiteinden vormen van twee kanalen, die in de diagonalen van het vierkant lopen, maar door een afdekkende steenlaag onzichtbaar zijn. In de middelste steen van deze bovenste laag is een gat, dat uitmondt op het kruispunt van de goten. Hoe het water wegliep is met de bestaande foto's niet precies na te gaan: het schijnt alsof er op het snijpunt van de diagonalen in de onderste steenlaag waarin de kanalen zijn uitgehakt een gat is gemaakt. Het is mogelik, dat er dan verder twee leidingen lopen naar de beneden-voorhoeken, waar in de onversierde antefixen voor en opzij spuigaten schijnen te zitten (zie pl. 2). Het kwart-

1) Vergel. Tijdschr. Bat. Gen. LXII p 505/6, waar in plaats van m a n g a n a b a n staat. Bij raadpleging van de nieuwe, betere abklatschen en foto's bleek m a n g a n de juiste lezing te zijn. Het jaartal verandert door deze verbetering niet. Het aardige is alleen dat nu de tjandra sengkala ook in beeld blijkt te zijn uitgedrukt.

rond aan de voorkant van de daaronder liggende steenlaag is aan de bovenkant uitgehold, zodat ook dit meehelpt om het water aan de zijkanten te lozen.

Het lijkt me niet uitgesloten, dat op deze voorsprong een vereerd voorwerp heeft gestaan. We zouden in dit verband b.v. kunnen denken aan de ± 2 M. hoge lingga met inscriptie, die door Raffles op het derde terras werd gevonden (Mus. Bat. Gen. D 5), hoewel de naga's eerder op een Garoeda schijnen te wijzen (vergelijk ook de uitbouwsels van de eerste poort).

Onder deze afdekking loopt de trap door naar het terras, op plaat 2 ziet men op de bovenste treden de lichtstrepen, die van boven invallen.

Het vlakke middengedeelte van de wand van het ,,soubasement'' is versierd met een zeer ondiep gebeitelde vlakvulling van elkaar rakende cirkels, die met een soort roset zijn opgevuld. Met een beetje goede wil is het ornament op plaat 2 te herkennen; het zijn de ,,boogsgewijs gevormde versieringen en andere desgelijke'' van Van der Vlis. Geen der andere bezoekers vermeldt dit ornament.

Zoals het gebouw staat aan het eind van de terrassenreeks en op de top van de heuvel, bezit het door zijn ruwe onversierde 6 M. hoge massa wel een zekere imponerende kracht; er zit dezelfde drang naar forsheid en dezelfde verwaarlozing van detail in als in enkele van de beste beelden, die van hier afkomstig zijn.

Behalve dit onversierde hoofdmonument zijn op het laatste terras nog een aantal kleinere terrassen, gebouwtjes en obelisken aanwezig, die op plaat 1 en 2 min of meer duidelik te zien zijn. Ten N.W van de ingang ligt een onversierd terras (plaat 1), dat op de Zuid-Oosthoek een met reliëfs versierde obelisk draagt. Deze is aan de Oost- en Zuidzijde voorzien van een afvoergoot, die eindigt in een geornamenteerde spuier aan de Zuid-Westhoek. Bovendien staat deze goot in verband met een iets hoger gelegen goot die de bovenste laag vormt van een met reliëfs versierde balustrade, welke aan de Noordkant bij de obelisk aansluit en in westelike richting loopt. Op de plaat is het tegenwoordige einde van de goot te zien. Aan de Zuidkant is ter halver hoogte van de obelisk, onder de reliëfs, een eveneens uit steen gehouwen afdakje aangebracht, dat bewerkt is alsof het uit sirappen bestaat. Het steekt even ver uit als de buitenwand van de afvoergoot. Tegen de obelisk rust verder aan de Westkant een peervormige platte steen, waarop in het midden o.a. twee mensen tegenover elkaar zijn gebeeldhouwd. (zie pl. 1). Om hen heen is een rand, beneden eindigend in een paar dierfiguren, boven zijn er twee koppen en profil en een en face op uitgebeiteld. Van de oude kalakoppen hebben ze niets meer, het lange smalle baardje van de grootste, middelste kop doet denken aan de caricaturen van Uncle Sam.

De reliëfs van de balustrade zijn op de afbeelding niet te zien; wel zien we daar nog een paar losstaande stenen (waarschijnlik later daar neergezet), versierd met een Garoeda. Garoeda's, altans gevleugelde figuren, komen we op dit derde terras verschillende malen tegen. Ze zijn vrij onbeholpen uitgevoerd en lijken meer op de in de buurt van Malang gevonden fantastiese beeldjes (monsterfiguren op gevleugelde dito's) dan op Hindoe-Javaanse Garoeda's. Merkwaardig is vooral één van die Garoeda's, doordat hij aan de achterzijde, achter de grofgebeitelde vleugels een pikulan draagt, waaraan zeer duidelik o.a. klappers en pisangs hangen! (die met de inscriptie van 1364).

Van de monumentjes, die op de Zuidelike helft van het derde terras staan, krijgt men een indruk op plaat 2. Allereerst zien we even rechts van de ingang een gebouwtje, waarvan de bekroning ontbreekt, maar dat verder goed bewaard is. Het is precies vierkant, is versierd met twee rijen wajangachtige figuren, die waarschijnlik een episode uit het Bharatayoeda voorstellen en die gescheiden zijn door een onversierde uitspringende band. Aan de Westzijde is een ruimte uitgespaard, die tot aan de achterkant doorloopt. Waarschijnlik werden hier offeranden in geplaatst of offergereedschappen bewaard. In geen geval is in deze ruimte een beeld geplaatst geweest, omdat er om de ingang in het geheel geen omlijsting of een of ander ornament, voorkomt maar

de opening geheelen bagatelle is behandeld.

Meer naar het Zuiden, ligt een terrasje dat evenals dat aan de Noordkant uit zeven steenlagen bestaat en dezelfde profilering heeft: onder- en bovenhelft van het profiel zijn symmetries, de middelste laag springt het meest terug (bij dat aan de Noordkant is de profilering aan de Westkant anders, maar aan de Zuidzijde waar de onderste laag door 't plaveisel wordt bedekt en er boven een laag meer is, is het profiel als van 't Zuidelik terrasje). Het terrasje heeft aan de Westzijde een trap (op de plaat achter de boom) en aan de Z.O.-hoek een obelisk, die een Çiwa-voorstelling aan de Westkant draagt. Aan de Noordkant is een goot, die door de obelisk heen in verbinding staat met een spuier aan de Zuidkant. Onder die spuier is een mannefiguurtje aangebracht dat veel gelijkenis vertoont met de versieringen aan de achterzijde van de eerste poort, en dat evenals zij gehurkt zit met opvallend aangebracht schaamdeel.

Ook moeten we nog even de drie grote schildpadden vermelden, die op plaat 2 te zien zijn aan weerskanten en voor de ingang van het hoofdmonument. Het zijn onbeholpen ruw gebeitelde exemplaren, waarvan het kunstgehalte ver te zoeken is.

Aan de Zuidzijde kan men het terras verlaten langs een trapje van vier treden; daar bevindt zich nog een terrasje en verder staan daar de drie stenen overeind, die het relief vormen, dat op plaat 3 is afgedrukt. Met de reliëfs van de balustrade op 't terrasje aan de Noordkant is dit het beste werk, dat en reliëf op Soekoeh voorkomt. Vooral de linkse en rechtse mannefiguren, die zo uit de wajang wong schijnen weggelopen, tonen, dat er onder de makers van de Soekoeh-oudheden toch ook wel enkelen waren, die zin hadden voor detail en voor een behoorlike afwerking. Wat wij ons bij dit reliëf moeten denken weten we nog niet, maar ook zonder dat we weten wat het voorstelt en betekent kunnen we ons verheugen over de goedgebeeldhouwde figuren, waarin bijna alle Hindoe-elementen zijn te loor gegaan onder de uitgesproken Javaanse trekken.

Foto 4 en 5 geven een drietal beeldjes die op Soekoeh gevonden zijn, ze zijn grof en ruw afgewerkt, maar toch zit er een eigen karakter in. Vooral het linkse vrouwenbeeldje heeft een strakke ongenaakbaarheid, die dadelik tot ieder spreekt. Het wekt de herinnering op aan de bekende forse brutaal-uitdagende kop, die in het Zwolse museum is terecht gekomen en die ongetwijfeld van Soekoeh afkomstig is [1]). Bij het hier gegeven vrouwenbeeldje is de brutale uitdrukking van de ogen verzacht, ook de mond is minder mooi en minder krachtig van lijn, maar het is dezelfde stijl en dezelfde geest.

Typies is ook het bediendenfiguurtje in het midden, grof en plomp, maar met goed realisme en geenszins zonder humor gebeiteld. Het is de onmiddellike voorloper van de hedendaagse panakawans.

Bij dit beeldje en bij het rechtse ziet men duidelik de gaatjes achter de oren die dienden om er levende bloemen achter te steken. Uit zo'n kleine biezonderheid merken we direct, dat we hier met gedachten en gebruiken uit de laat-Hindoe-Javaanse tijd te maken hebben, daar zij onmiddellik aansluiten bij de nog op Bali voorkomende gewoonten. Ook daar worden de beelden bij feestelike gelegenheden met oorbloemen versierd.

Alle schrijvers, die hun mening hebben gezegd over de oudheden te Soekoeh stemmen op één punt overeen: dat deze oudheden niet dadelik met andere Hindoe-Javaanse overblijfselen te vergelijken zijn, maar dat ze een enigszins alleenstaande groep vormen. Toch heeft Krom vooral getracht aanknopingspunten te vinden, die Soekoeh in verband zouden brengen met andere richtingen in de Hindoe-Javaanse kunst, omdat het ondenkbaar scheen, dat hier in Midden-Java plotseling zulk een afwijkende cultuur zou zijn ontstaan. Krom heeft m.i. gelijk, als hij de verwantschap tussen de Oostjavaanse bergheiligdommen in de omgeving van de Argapoera en Soekoeh onmiskenbaar noemt.

1) Krom, Inleiding tot de Hindoe-Javaansche Kunst 1e druk plaat 88, 2e druk plaat 99. De kop is ook te vinden in de „Keur van Indische Beeldhouwkunst, Eerste Serie", uitgegeven door de Vereeniging van Vrienden der Aziatische Kunst (pl. XXI en XXII).

3. Alleenstaand relief te Soekoeh.

4. Beelden van Soekoeh. (en face)

5. Beelden van Soekoeh. (en profil)

De verering van spitse opstaande stenen komt in allerlei landen voor. We behoeven daar lang niet altijd een phallusverering in te zien, en zo is het ook niet met zekerheid te zeggen of we de Oost-Javaanse terrasheiligdommen als „lingga-monumenten" moeten beschouwen, zoals Kohlbrugge dat doet. Maar wel is het zeer begrijpelik, dat de Hindoes, toen zij de verering van die langwerpige stenen zagen, werden getroffen door de gelijkenis met de lingga. Zo kan zo'n oorspronkelik Indonesies heiligdom in een lingga-monument zijn veranderd. Moeten we dus in de terrassen van de Argapoera uitingen van een Indonesiese natuurdienst zien, die slechts hier en daar een heel dun Hindoe-Javaans vernisje hebben gekregen, in Soekoeh (en Tjeta [1]), iets hoger op de helling van de Lawoe) vinden we de harmoniese vereniging van beide. Want, hoewel de voorstelling en reliëf in de doorgang van de eerste poort en de grote lingga, die nu te Batavia in het Museum is, beide bewijzen, dat we hier wel degelik een vruchtbaarheidsverering hebben (ook de reliëfs bevatten vele voor ons Westers gevoel obscoene figuren) vinden we aan de andere kant een tweetal terrassen met obelisken, die misschien op de oudere natuurdienst wijzen [2]).

1) Hoepermans is de laatste geweest, die Tjeta bezocht heeft, hij heeft er niet veel kunnen zien, omdat alles met planten was begroeid: „de medegenomen koeli's hadden niets bij zich om een en ander schoon te maken; ik had mij gaarne getroost, des noods, een nacht over te blijven doch zonder wachtvolk is dit niet te wagen, daar het oord van Tjetto, verlaten, ongezellig en een hofje voor de tijgers is". (Rapp. O.D. 1913 p 288).

2) „Zelfs ligt de vraag voor de hand, of de voetstukken te Soekoeh met groote obelisken aan den eenen hoek, niet den meest verfraaiden vorm uitmaken van de terrasjes met een enkelen spitsen andesiet-

Merkwaardig lijkt mij in dit verband vooral het feit, dat bij beide obelisken, geheel onnodig voor de afwatering van de terrassen, waarop ze staan, een goot met spuier voorkomt, die kan wijzen op plengoffers, die bij de obelisken hebben plaats gehad. Bij de obelisk op het noordelik terras vinden we een afdakje, dat ter bescherming van een daar geplaatste lingga kan hebben gediend, bij die van het Zuidelike terrasje is aan de Westkant, vóór de Çiwafiguur een vooruitspringend stuk, dat genoeg oppervlakte heeft om een of ander voorwerp van verering te dragen. Misschien zijn dus deze obelisken enigermater te vergelijken met de autochthone goden, die meestal in de nieuwe, ingevoerde leer slechts een bijkomstige nederige rol kregen te vervullen.

Dit blijft natuurlik hypothese; er is nog te weinig van de overblijfselen te Soekoeh nauwkeurig onderzocht en vergeleken om er al vaste gevolgtrekkingen omtrent te kunnen maken. Maar, nu het onderzoek niet meer ernstig belemmerd wordt door gebrek aan studiemateriaal mogen we verwachten, dat een nieuwe wetenschappelike monografie van deze merkwaardige laat-Hindoe-Javaanse oudheden binnen enkele jaren het licht zal zien. Die monografie zal ook voor de Javanen van belang zijn, omdat in deze oudheden, meer dan in de klassieke Midden-Javaanse tempels de Javaanse geest tot uiting komt, en omdat er waarschijnlik sterker dan in de Oost-Javaanse tjandi's het oudere Indonesiese element in meespreekt.

Vervolg noot.

schilfer, welke Kohlbrugge „linggamonumenten", noemt (Krom. Inl. H-J Kunst II p. 386,).

DE EERE-VOORZITTER VAN HET JAVA-INSTITUUT

door

S. KOPERBERG.

In dit Mangkoenagaran-nummer van Djâwâ zou het te boek stellen van de geschiedenis van het Java-Instituut op zijn plaats zijn, ware het reeds alleen om te doen uitkomen den stimuleerenden invloed, die door zijn doorluchtige eere-voorzitter hierbij werd uitgeoefend.

Tijds- en ruimtegebrek maken dat hiervan thans niets kon komen, en hier dus alleen in groote trekken de vóór-geschiedenis van het Java-Instituut vermeld zal worden.

Medio 1916, werden ongeveer te gelijkertijd te Semarang en Soerakarta afdeelingen van de vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke vraagstukken opgericht [1]).

Deze twee afdeelingen stonden met elkaar in verbinding in dier voege, dat vele Javaansche leden uit de Solo'sche afdeeling de vergaderingen van de afdeeling te Semarang bijwoonden en enkele hunner als sprekers in die kring optraden; omgekeerd hielden enkele Semarangers in Solo voordrachten. Voordien was er in deze plaatsen evenals over het algemeen op geheel Java weinig geestelijk contact tusschen het Europeesch en Inlandsch intellect. Van Javaansche zijde werd dit eerste treffen op prijs gesteld vooral K. G. P. A. A. P. Prangwadono, P. Hadiwidjojo, P. Koesoemo Joedo, R. M. Djojonegoro, R. M. A. Woerjaningrat en Dr. Radjiman en enkele andere Javaansche intellectueelen behoorden tot den zeer geziene gasten van de Semarangsche studieclub voor Koloniaal-Maatschappelijke vraagstukken.

De aanraking met het Javaansch intellect werd door tal van Europeesche leden van die studieclub eveneens bijzonder gewaardeerd, hetgeen bleek uit hun herhaalde bezoeken te Solo, waar zij in nauwere aanraking kwamen met de Javaansche cultuur. Vooral K. G. P. A. A. P. Prangwadono liet niet na, bij elke feestelijke gelegenheid ten zijnen Hove de Semarangers te doen genieten van den edele Javaansche kunst, zoo, dat ook buiten Semarang, doch onder directen invloed van die feesten, tal van Europeanen prijs stelden op nauwere kennismaking met deze kunst uitingen. Van de Semarangers waren het vooral Ir. D. de Jongh burgemeester dier veste, Mr. Chr. P.v. Wijngaarden, Mr. Dr. A. M. Joekes, Ir. Th. Karsten, J. E. Stokvis en Ir. M. G. v. Heel die door herhaalde bezoeken te Solo blijk gaven prijs te stellen op dit intellectueel en cultureel verkeer.

Dit meerdere intellectueele contact tusschen de Vorstenlanden en enkele begaafde Europeanen uit de aloude Javaansche ommelanden bracht vrij spoedig voor de inlandsche bevolking van Semarang winste. Direct door de oprichting van de Javaansche kunstvereeniging, „Sobo Karti" [1]), met steun van den Gemeenteraad, en indirect doordien enkele Europeanen meer dan voorheen voor hun eigen werk op architectonisch en politiek terrein verband zochten met de Javaansche wereld. Ir. Thomas Karsten was wel één der eerste, die bij zijn gemeentelijke Kampongbouw uit die relatie voordeel trok, doch ook op journalistiek terrein werd een streven naar erkenning van beiderzijdsche cultuur tot uiting gebracht door de uitgave van het algemeen Indisch Weekblad D e T a a k.

Reeds van den beginne af stond dit bij de uitgave van dit periodiek voorop, gelijk in de oprichtingscirculaire van Juli 1917 de redaktie uiteenzette:

1) Zie jaarverslag over het eerste vereenigingsjaar van de Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke vraagstukken Augustus 1916 December 1917 pag. 7.

1) Ontstaan en oprichting van de vereeniging Sobo-Karti. Zie Djawa 1922 pag. 49.

,,Wij willen ons in Indië Westerling toonen in den goeden zin des woords. Wij gevoelen ons diep overtuigd, dat de hierdoor Nederland gedragen taak van het Westen allerminst beperkt is tot een economisch ontginning, waarop de wereld toch aanspraak heeft. Het Westen heeft ook de hoogere maatschappelijke taak om wat er groots en vruchtbaars is in onze beschaving, over te brengen op de volken, welke dat nog ontbreken, en dan tevens met krachtige bestrijding van hetgeen er in den onvermijdelijken zelfkant van deze beschaving sociaal-schadelijks werkt. De oprichting van deze taak zal tusschen de beide elementen een natuurlijke uitwisseling, geen versmelten van elks eigen beschavingskrachten medebrengen. Daarbij zal het Westen, in het genot van de tot nieuw rijkdommen aan geest en kunst van het Oosten, opwekking en kracht vinden''.

Dat het met dit streven pure ernst was, bleek uit de talrijke Javaansche bijdragen in den éérsten jaargang, zelfs in het éérste nummer, stond onder pseudoniem van Dåhå een bijdrage over: ,,De Javaansche taal bij het Inlandsch onderwijs''.

Dit artikel is van wijdere strekking geweest, dan uit titel en inhoud blijkt, het is de onmiddellijke aanleiding geworden tot een herleving van de Javaansche cultuur-actie [1]). De schrijver wijst erop, dat er tegenwoordig vele z.g. Jong-Javanen, rondloopen, d.z. jongelieden, die min of meer Westersche wetenschappen hebben verworven. Zij spreken en schrijven goed Hollandsch, maar zitten in verlegenheid wanneer zij hun opgedane kennis moeten uitleggen aan hunne landgenooten. Dit moet m.i. tot nadenken stemmen!

Met dit korte artikel wensch ik dan ook niet anders te beoogen dan de bijzondere aandacht van een ieder, wien de ontwikkeling van dit land en zijn volk na aan het hart gaat, op het onderwijs in de Javaansche taal aan onze scholen te vestigen''.

Deze uitlating was de directe aanleiding tot eene bespreking eerst te Semarang tusschen den Pangeran Adipati en Raden Sastrowidjojo en schrijver dezes, over de mogelijkheid om een congres te beleggen waar de Javaansche intellectueelen zich over hunne verhouding tot de Javaansche cultuur zouden uitspreken. Het mag als eene bijzonderheid wel in het licht gesteld worden, dat in een tweede bijeenkomst van voorgenoemden met Dr. Radjiman (destijds alias R. Ng. Wediodipoero) en R. M. A. Woerjaningrat, het den Pangeran Adipati was, die er op aandrong, dat de kring van Congresgenooten wijder getrokken zou worden, en ook Europeesche belangstellenden ten Congresse als congressisten en ...... praeadviseurs genoodigd zouden worden.

Enkele meenden, dat de Javaansche cultuur bij uitstek Javaansch domein was, waarbuiten elke Europeaan gehouden moest worden, het is in de allereerste plaats aan den lateren Eere-Voorzitter van het Java-Instituut te danken dat deze scheidingslijn niet werd getrokken.

Besprekingen hierover in besloten kring in de Astana van de Mangkoenagaran volgden, allereerst om vast te stellen welke onderwerpen op de Congresagenda gesteld en wie als preadvieseurs gevraagd zouden worden. Een en ander gaf tot levendige discussies aanleiding. Dr. Radjiman stond op het zuiver pro-Javaansche cultuur standpunt, Raden Sastrowidjono helde meer tot doorgevoerde Westersche opleiding over, P. A. A. P. Prangwadono en R. M. A. Woerjaningrat stonden daar tusschenin.

Ondervolgende vragen waren het uiteindelijk resultaat en compromis, waarbij de P.A.A.P. Prangwadono door zijn practisch inzicht als door het aanzien van zijn positie den doorslag gaf. De vragen werden als volgt geformuleerd:

,,In welke richting, gegeven de tegenwoordige maatschappelijke invloeden op Java, de ontwikkeling van de Javanen geleid worden?

a. In hoeverre is een op westerschen grondslag ingericht onderwijs voor de ontwikkeling van de Javanen noodzakelijk?

1) De Taak 1e Jaargang No. 1-4 Augustus 1917.

b. Welke westersche wetenschappen en methoden komen bij de tegenwoordige ontwikkeling van den Javaan het eerst in aanwerking om onderwezen te worden?

c. In hoeverre kan bij de opvoeding van het Javaansche volk de tegenwoordige Javaansche cultuur zooals die bewust of onbewust in de volkspsyche leeft als grondslag dienen?

d. Is het mogelijk en gewenscht, om hetgeen van de oud-Javaansche cultuur dreigt af te sterven tot nieuw leven te bezielen?

II. Wat dient in verband met een en ander aan het tegenwoordig onderwijssysteem gewijzigd te worden?"

Algemeen nam men bij het zoeken naar de preadviseurs een breed standpunt in. Een gelijk aantal Europeanen als Javanen moesten het woord voeren.

In deze democratische richting ging den P. A. A. P. Prangwadono het verst, zelfs een persoonlijke antipode als Dr. Tjipto werd door hem als pre-adviseur genoemd.

Als eenige Europeaan bij deze bijeenkomsten, die in de Astana der Mangkoenagaran gehouden werden, viel het mij bijzonderlijk op, hoe warm vereerder den Prins Prangwadono was, van degenen die, door hunne indologische studiën daartoe uitverkoren, de oud-Javaansche schatten aan wetenschap en kunst weder opgedolven hadden.

Het plan om een Javaansch cultuurcongres met medewerking van lieden, buiten eigen parochie, te houden, was in velerlei opzicht een daad van verre strekking en groote beteekenis. Het feit, dat men een vraagstuk dorst stellen in welke richting, gegeven de tegenwoordige maatschappelijke invloeden op Java, de ontwikkeling van de Javanen geleid moest worden, bracht den strijd tusschen oud- en jong-Javanen opnieuw naar voren. Reeds bij de oprichting van Boedi Oetomo stonden ten dien opzichte Dr. Radjiman en Dr. Tjipto Mangoenkoesoemo tegenover elkaar. Die strijd werd toen niet beslecht, Boedi Oetomo hield zich bij de bevordering van het onderwijs in het algemeen, was nog kopschuw van de politiek, en zag cultureele-tevens voor politieke problemen aan. Toentertijd misschien niet ten onrechte.

Dr. Tjipto trad uit Boedi Oetomo en gaf zich geheel en al met de hem eigen offervaardigheid aan de politiek.

Bij de latere besprekingen was het vooral den Pangeran Adipati die met beleid op voorzichtigheid aandrong. Het uitschrijven van dit congres had nog een andere beteekenis, het brak met de traditie, dat Javaansche cultuur en vooral kunst buiten het direct bereik van de Europeanen gehouden moest worden. Het waren vooral de classieke Javanen, die immer elke aanraking en inmenging van Europeanen met specifiek Javaansche levens- en kunstuitingen verre stonden. Het was Dr. Radjiman die hiervan terugkwam, [1]) steunend op het gezag en aanzien in de Javaansche wereld van den Pangeran Adipati die op meerder contact, zelfs samenwerking van Javanen en Europeanen ook tendienopzichte sterk aandrong.

Zoo werd in Maart 1918 besloten het Congres voor Javaansche cultuur ontwikkeling op 5 — 6 Juli te Soerakarta te houden.

Als Secretaris van dit eerste Javaansche concilie, weet ik hoe gering de verwachtingen waren, men stelde zich reeds tevreden indien een kleine kring van belangstellenden bijeenkwam, men had hoop, dat buiten de Vorstenlanden en Semarang eenige interesse getoond zou worden, en dat daarmee al veel bereikt zou zijn. Toen tijdens het organiseeren van dit congres onverwachts een algemeene belangstelling over geheel Java bleek te bestaan, en ik dientengevolge voorstelde dit congres op breeder basis te stellen, kwamen daartegen van Javaansche zijde bezwaren, vooral P. A. A. P. Prangwadono eischte matiging, om geen te hooge verwachtingen van het huidig Javaansch kunnen te wekken.

Desniettemin bracht het congres ongekende groote belangstelling; van heinde en ver kwamen vanuit geheel Java, Javanen en Europeanen naar Solo.

---

1) Verslagen der Jav. Cultuurcongressen 1918-1921 pag. 324 Uitgave Java-Instituut.

De gehouden besprekingen waren een openbaring voor beide groepen uit de koloniale samenleving, het resultaat was een motie tot permanent-verklaring van het congres comité. Wij zouden de geschiedenis van het Java-Instituut, schrijven indien nader werd ingegaan op de verschillen die op het cultuur congres tot uiting kwamen, er zij slechts opgewezen, dat het succes nog jaren daarna ongeorganiseerd doorwerkte. Dit pogen naar een groote cultuurdaad — dit eerste treffen op Java tusschen Oostersche en Westersche cultuur, dit baanbrekend werk is verricht dank zij P. A. A. P. Prangwadono's suggereerende kracht.

Op aandringen van den Pangeran Adipati werd nu afgewacht hoe de verschillende stroomingen die op het cultuurcongres tot uiting gekomen waren door schriftelijke uiteenzettingen, tot elkaar zouden komen, ook dit ligt buiten het bestek van dit artikel, slechts zij erop gewezen, dat op 25 December 1918 en 4 Augustus 1919 een stichtingsvergadering van het Java-Instituut plaats had, waar evenwel besloten werd, om met het oog op het in December 1919 te houden Taal-, Land- en Volkenkunde-congres te Solo, nadien het Java Instituut te doen functioneeren. Van laatstgenoemd congres was P. A. A. P. Prangwadono, Eere-Voorzitter van het comité van organisatie en hielp bij de voorbereiding, heeft dus actief aan dit congres deelgenomen ,,heeft het comité met raad en daad gesteund''.

De Voorzitter van dit meer wetenschappelijk congres, Raden Dr. Hoesein Djajadiningrat, zei in zijn inleiding als:

,,Beantwoordt het congres aan het daarmede beoogde doel, dan zal overwogen kunnen worden om het periodiek te doen plaats hebben. De onlangs opgerichte vereeniging ,,Het Java-Instituut'', welke vereeniging de bevordering van de Javaansche cultuur tot doel heeft en onder de middelen daartoe ook het vermeerderen van de kennis en het inzicht in die cultuur middels congressen in hare statuten heeft opgenomen, zal dan wellicht het aangewezen lichaam zijn om dit eerste congres in een reeks voort te zetten. Door uitgifte van een tijdschrift zal het Java-Instituut het in den aanvang omschreven veelledige doel van dit congres ook gestadig kunnen nastreven''.

In December 1918 had te Djokja de eerste bijeenkomst plaats, waar een voorloopig bestuur gekozen werd, tot uitwerking van een plan voor een instituut, dat zich ten doel zou stellen, het verzamelen en het toegankelijk maken van de uitingen der Javaansche beschaving (taal, muziek, tooneel enz.) en tot het bewerken dier gegevens, om middels publicaties het tegenwoordige Javaansche geslacht op te wekken eigen cultuur uit te bouwen; en daarop werd op 4 Augustus 1919 te Djokja het Java-Instituut geconstitueerd en een definitief bestuur gekozen, waarbij bij acclamatie K. G. P. A. A. P. Prangwadono tot Eere-Voorzitter werd benoemd; zoo werd zijn stimuleerenden invloed bij de oprichting van het Java-Instituut algemeen gewaardeerd.

WAYANG MADYA

door

J. KATS

In den aanvang van het Adiparwa, het eerste van de achttien boeken van het Mahâbhârata, wordt verhaald, dat vorst Djanamedjaja een slangenoffer aanrichtte, omdat zijn vader Pariksit aan de gevolgen van de beet van de slang Taksaka was gestorven. Alle slangen werden daarbij gedood, behalve de schuldige. Dit stemde den vorst tot groote droefheid. Om hem afleiding te bezorgen deed Bhagawân Waicampâjana hem het verhaal van den grooten strijd der Kaurawa's en Pândawa's, het Mahâbhârata.

Het Mahâbhârata kan alzoo niet verder loopen dan tot Ardjoena's kleinzoon Pariksit, hoogstens nog tot een deel van de geschiedenis van diens zoon Djanamedjaja. En zoo gaan de lakon's van de daaraan ontleende Javaansche Wajang Poerwa ook niet verder dan tot Pariksit, dat is — volgens Javaansche opvatting — van het jaar 1 tot 785.

***

Toen de voorouder-vereering, welke oorspronkelijk aan de wajang ten grondslag ligt, overging in een vereering van de helden die de werkelijke of de gefingeerde Javaansche geschiedenis heeft opgeleverd ontstond de behoefte aan een doorloopende reeks van groote figuren, hoofdzakelijk van vorsten. Men begon met de Pandawahelden onder de vorsten van het oude Java op te nemen en als zoodanig gelijkwaardig te achten aan de inheemsche figuren van de Pandji-verhalen (Wajang Gedog) en de Damar Woelan-serie (Wajang Klitik). Zoo kreeg men een reeks lakon's, welke de lotgevallen van de voorzaten der hedendaagsche vorsten behandelen tot aan den tijd van Madjapahit.

Maar er ontbrak een schakel: het tijdperk van de Wajang Poerwa eindigt, als boven gezegd, in 785 en dat van de Wajang Gedog, begint eerst in 1052 (volgens Javaansche opvatting). Voor het ontbrekende tijdvak was geen wajangsoort overgeleverd.

P. A. A. Mangkoenegara IV, de bekende vorstelijke beoefenaar van de letterkunde van zijn Land, vatte het plan op om een aantal lakon's samen te stellen, welke de verbinding tusschen de beide wajangsoorten, Poerwa en Gedog, tot stand zouden brengen. Zoo ontstond, in aansluiting aan de Wajang Poerwa (= eerste, vroegste wajang), de Wajang Madya (= middenwajang), waarop volgen de Wajang Antara (= tusschen-wajang, d.i. Wajang Gedog) en de Wajang Wasana (= eindwajang, d.i. Wajang Klitik) [1].

Aldus was een doorloopende geschiedenis van Java voor het tooneel verkregen, beginnende bij de vroegste tijden en loopende tot het hoogtepunt in de Javaansche historie, den tijd van Madjapahit.

Een poging, om de inheemsche geschiedenis ook tot in den nieuweren tijd voor het tooneel te bewerken, deed in 1894 R. Danoeatmadja, die in zijn Wajang Doepara een vervolg van de geschiedenis gaf tot den oorlog van Dipanegara.

De groepen van lakon's, welke men op deze wijze verkreeg, zijn in het kort als volgt te omschrijven:

Wajang Poerwa.
Van den aanvang der tijden tot aan vorst Pariksit.

Wajang Madya.
Vanaf Pariksit's zoon Joedajana tot aan vorst Djajalengkara.

Wajang Antara (W. Gedog).
Vanaf Djajalengkara's zoon Sri Gatajoe (R. Soebrata) tot aan Pandji Koeda Lalêjan.

1) Gewoonlijk worden W. Gedog en W. Klitik samengevat onder den naam "Wajang Wasana".

Wajang Poerwa.

Wajang Madya.

Wajang Gedog.

Wajang Wasana (W. Klitik of W. Kroetjil).
Vanaf vorst Bandjaran Sari, kleinzoon van Pandji (Maésa Tandreman, d.i. Pandji Koeda Laléjan) tot aan den laatsten Bra Widjaja van Madjapait.

Wajang Doepara.
Vanaf de vorsten van Madjapait tot Dipanegara.

De lakon's van de Wajang Madya zijn hoofdzakelijk ontleend aan Ranggawarsita's Poestaka Radja. Ze behandelen de Javaansche geschiedenis, zooals die door dezen ,,laatste der poedjangga's'' in vloeiende taal, maar met vrij veel fantasie is opgesteld. Het begin van de reeks wordt niet overal hetzelfde opgegeven. Gewoonlijk wordt Parikesit's zoon Joedajana nog tot het Poerwa-tijdvak gerekend, maar men laat met hem ook wel de Wajang Madya aanvangen. (De in het Adiparwa genoemde Djanamedjaja komt in de lakon's niet voor).

De opzet van deze lakon's komt in hoofdzaak overeen met die van de Wajang Poerwa. Men vindt er dus achtereenvolgens in: de Expositie van het te behandelen onderwerp; de Intrigue, waarin een vijandig vorst ten tooneele wordt gevoerd; de Verwikkeling en de Ontknooping.

Ook hier vervullen de ksatria's de heldenrol, hùn lief en leed is het hoofdonderwerp van de verhalen, hùn moeilijkheden vormen aanvangs- en uitgangspunt van elke episode, welke onveranderlijk eindigt met hun overwinning op de vijanden. In velerlei variaties komt het thema, dat bij de Wajang Poerwa-lakon's schering en inslag vormt, hier terug : het zoeken naar en de strijd om een prinses.

Een nieuwe creatie van den vorstelijken ontwerper van deze wajang-soort is de Gandarwa-figuur, een soort van halfgod, die gewoonlijk aan de zijde van de ksatria's staat. Het bovennatuurlijk karakter van de gandarwa's brengt als vanzelf een reeks wonderlijke voorvallen in de verhalen, waardoor een middel is gevonden om de eentonigheid van de overigens vrij eenvormige lakon's eenigszins te breken. De verdienste van den ontwerper ligt dan ook niet zoo zeer in de samenstelling van de lakon's — welke in opzet meerendeels niet boven het peil van de bekende Poerwa-tjarangan's uitkomen — als wel in de invoering van een nieuw element naast de bestaande ksatria's en boeta's.

De poppen, voor de Wajang Madya in gebruik, zijn, evenals de Poerwa-poppen van leer vervaardigd en — wat hoofd en bovenlichaam betreft — in hoofdzaak naar het model van deze ontworpen. Vanaf de heup naar beneden is het voorbeeld van de Gedog-poppen gevolgd. Een afwijking van de Poerwa-poppen is de haardracht, welke bij sommige Madya-figuren het midden houdt tusschen ,,Soepit-oerang'' en ,,Keling''. (Zie de bijgaande afbeeldingen).

Bij mannen komt, evenals bij de Gedog, een kris voor. Enkele vrouwen-figuren dragen een slendang. De Gandarwa-poppen komen gedeeltelijk met de ,,reuzen'' overeen, hoofd en gezicht zijn voor deze groep nieuw ontworpen.

Onder Mangkoenagara IV werden de Madya-lakon's begeleid door de gamelan-barang, in onderscheiding van de Wajang Poerwa met zijn Saléndro- en de Gedog met zijn Pélog-gamelan. Wel wordt ook bij de laatste wajang-soort de Barang gehoord, maar slechts tijdens de ,,Ontknooping'', dus ongeveer vanaf drie uur 's nachts. Voor de lakon's van de Wajang Madya, welke reeds bij den aanvang met de Barang inzetten, componeerde Mangkoenegara IV speciale gending's. Deze zijn helaas niet opgeteekend en na den dood van den ontwerper en zijn nijaga's grootendeels verloren gegaan.

De lakon's van de Wajang-Madya, omstreeks 1880 opgesteld, hebben geen groote verspreiding gevonden: de opvoering is vrijwel beperkt gebleven tot de Mangkoenegaran onder P. A. A. Mangkoenegara IV. Wel verschafte Mangkoenegara VI een afschrift van de Madya-pakem aan Z. H. den Soesoehoenan, maar ook in de Solo'sche kraton behoort de vertooning van dit schimmenspel tot de hooge zeldzaamheden..

Dat deze wajang-soort onder het volk niet populair is geworden, is wel te verklaren. Men had immers reeds de van ouds overgeleverde Poerwa, Gedog en Klitik met een reeks helden-figuren, die bij alle lagen van de bevolking bekend en geliefd zijn. Het is niet te verwachten, dat hiernaast het groot aantal vorsten, reuzen en gandarwa's van de Wajang Madya, welke bovendien niet steunen op een gewijde traditie, spoedig in het geheugen zullen worden opgenomen. Het aantal lakon's (waarvoor de reeds bekende Poerwa-, Gedog- en Klitik-verhalen zoo goed als geen aanknoopingspunten bieden), bedraagt volgens sommigen niet minder dan 90.

Wel zijn enkele figuren uit deze verhalen tot de desa doorgedrongen en worden de lakon's, waarin ze voorkomen, van tijd tot tijd gespeeld. De voornaamste hiervan zijn: de gebroeders Gendrajana, Soedarsana, Angling Darma (volgens het tegenwoordige Hoofd van het Mangkoenegaransche Huis vermoedelijk de Oud-Javaansche vorst Airlangga) en Djajabaja. Bij deze opvoeringen worden Poerwapoppen gebruikt.

Zal het werk van P. A. A. Mangkoenegara IV in dit opzicht dus geheel zonder vrucht zijn?

De tegenwoordige Bestuurder van het Mangkoenegaransche gebied, P. A. A. Mangkoenegara VII — die met zijn bekende welwillendheid en zijn belangstelling voor alles, wat de Javaansche cultuur en kunst betreft, het grootste deel van de gegevens voor dit artikel verschafte — spreekt te dien aanzien de volgende verwachting uit:

„Als later de Javaansche geschiedenis meer wetenschappelijk zal zijn vastgesteld — waartoe de hier bedoelde lakon's allicht bruikbaar materiaal zullen kunnen leveren — kunnen de figuren uit de Wajang Madya hoogstwaarschijnlijk dienst doen bij de opvoering van verhalen uit de Oud-Javaansche historie. Waar men hier iets nieuws heeft en dus niet gebonden is aan een bestaande traditie, zal men daarbij zeker kunnen tegemoet komen aan den, in den laatsten tijd door de ontwikkelden meermalen uitgesproken, wensch, om de opvoering te bekorten en slechts eenige uren van den nacht te laten duren.''

Zoo blijft er dus kans bestaan, dat de Madya-lakon's van P. A. A. Mangkoenegara IV in gewijzigden vorm onder zijn opvolgers zullen herleven en er toe zullen kunnen meewerken om enkele hoofdmomenten uit de oude Javaansche geschiedenis onder het volk bekend te maken.

TAPA

door

H. KRAEMER.

,,Tapa'' is een woord en een begrip, dat in de geschiedenis en in het heden van het Javaansche volk een groote rol gespeeld heeft en speelt. Het moge waar zijn, wat Smeding in de zestiger jaren van de vorige eeuw constateerde, dat het vroeger zoo bekende type ,,adjar'' en ,,tapa'' der verdwijning nabij was, het begrip en de praktijk zijn nog lang niet dood. In allerlei verzwakte vormen leeft het voort, hetzij dat men zich voor de bereiking van allerlei wenschen aan de discipline van bepaalde praktijken als onthouding van slaap, eten en drinken onderwerpt of ter voorbereiding van een gewichtig besluit zich terugtrekt om door concentratie verheldering van inzicht en vastheid van besluit te verkrijgen. Men beschouwt het niet nuchter als een middel alleen om een doel te bereiken, maar als een ontwikkelaar van innerlijke macht en kracht.

Het begrip ,,tapa'' is een overoud Javaansch erfgoed, ook al is het woord overgenomen uit het Sanskrit. De invloed der Hindoes heeft dit verschijnsel evenwel meer relief en consolidatie geschonken, zooals dat onder invloed van hoogere culturen ook met andere begrippen het geval is geweest. Om maar één groot en bekend voorbeeld te noemen, alle primitievere godsdiensten, ook in den Archipel, hebben een zekeren fatalistischen trek gemeen, een besef van de onafwendbaarheid en het vooruit bepaald-zijn van het lot. Dat is geboren uit de combinatie van het gevoel van zwakheid van den mensch aan den eenen kant en het gevoel van overmacht van de machten van natuur en leven aan den anderen kant. De Mohammedaansche leer van ,,tagdir'' en ,,kadar'' heeft hier niets nieuws gebracht, maar is aan het oude bekende besef geassimileerd en heeft er meer scherpte en stijl aan gegeven.

De Indische godsdiensten met hun bekende neiging tot hyperbolie hebben aan de ,,tapas'', de ascese, een geweldige macht toegekend. Van een innerlijke concentratie van den wil werd het door de Hindoes gehypostaseerd tot een macht van kosmische beteekenis. In de bekende Brahmana—geschriften is de ,,tapas'' van den wereldschepper de oorzaak van het ontstaan der dingen: aarde, luchtruim, hemel en alle werelden en schepselen. Uit het Mahabharata zijn ons de verhalen van de ,,tapas''-toeren der groote asceten genoegzaam bekend. Hun kastijdingen en concentratie-oefeningen, honderden jaren volgehouden, bedreigen het bestaan der goden en doen de hemelen op hun grondvesten schudden. Dergelijke verhalen zijn ook in de Oud- en Nieuw-Javaansche literatuur overgegaan en gemeengoed geworden, gelijk van algemeene bekendheid is. In het Oud-Javaansche Adiparwa wordt in het bekende verhaal van Çakuntala de geschiedenis van den Vorst Wigwamitra verhaald, die door zijn ascese, bestaande in de onthouding van spijs en drank, den god Indra voor zijn bestaan deed vreezen. Indra redde zich door de schoone hemelnimf Menaka op hem af te zenden, die hem verleidde zijn ascese te verbreken. Uit de verbintenis werd Çakuntalā geboren. Het Ardjunawiwaha, dat ook op de tjandi Soerawana is afgebeeld, heeft het Javaansche volk gemeenzaam gemaakt met de ascese van den geliefden held Ardjuna, die daardoor in staat werd gesteld den vijand der goden Niwātakawatja, te dooden en zoo de goden, van een onoverwinnelijken vijand te verlossen.

Het huidige Javaansche volk is vooral door de wajang nog bekend met Hindoesche goden- en heldenfiguren. Daar die godenwereld als religieus bezit evenwel

op zijde geschoven is door den Islam, is die zooeven aangehaalde opvatting van de macht van het ,,tapas'' geen levende factor meer. Wel leeft de ,,tapa''-gedachte, behalve in haar lagere magische vormen, nog in den hoogen zin van door innerlijke concentratie zich verheffen boven de verschijnselen en machten van het leven, den drang tot innerlijke souvereiniteit. Ik wil hier evenwel de aandacht vestigen op een paar trekken van het tapabegrip, die nooit naar voren gebracht worden.

In het bekende didactische gedicht de Sewaka wordt niet alleen onder ,,tapa'' verstaan zelfkastijding, zich terugtrekken uit de wereld in de eenzaamheid, zich onderwerpen aan een vast stel regels van onthouding, maar ook het sawah-bebouwen, handeldrijven, dienen, leeren (s a s a b i n, a d a g a n g, n g a w o e l a, n g a d j i). Deze uitingen van menschelijke activiteit worden ook onder het: m a t è k a k é r a g a gerekend.

In de verhalen over de beroemde wali's komen telkens eigenaardige trekken voor in dit verband. Soenan Geseng was, toen hij den wali-loopbaan nog niet begonnen had, eens aan 't zoeken naar verloren karbouwen. Hij heette toen nog Pak Djolang. Lang zwierf hij rond en stiet eindelijk in een bosch op een samenkomst van een aantal wali's , die met elkaar de geheimenissen der onzienlijke wereld bespraken. In het verborgen hoort hij dan Soenan Kali Djaga over het wezen der wereldsferen spreken. Dat doet hem de meening opvatten, dat zoo iemand hem ook wel zijn verloren karbouwen kan aanwijzen. Hij maakt zich daarom bekend. Soenan Kali Djaga rekent hem dan zijn tocht als ,,tapa'' toe [1]).

Bij een andere ontmoeting met Soenan Kali Djaga in een bosch beveelt deze hem onbewegelijk daar te blijven staan tot hij terugkomt. Jaren gaan er overheen. Bosch en struikgewas groeien over hem heen, zoodat hij onzichtbaar wordt, maar hij verroert zich niet. Eindelijk komt Soenan Kali Djaga, hem gedenkende, aan die plek. Hij kan hem eerst niet vinden en moet alles, wat er over hem gegroeid is, eerst wegbranden (n g l a g a r). Dit feit op zichzelve verheft hem, naar het woord van zijn mentor Soenan Kali Djaga, tot wali en doet het hoogste inzicht in hem opgaan.

Dit verschijnsel is niet specifiek-Javaansch. Wat de uitlating in de Sewaka betreft, wij vinden in het elfde boek van Mauw, vers 235, de uitlating, dat al de zaligheid der goden een gevolg van ,,tapas'' is, t a p o m u l a m. De ,,tapas'' van den Brahmana is zijn j u ā n a, het kenmerk van zijn stand, die van den Ksatrija is bescherming der zwakken, r a k s a n a m; die van den Waicija is zijn streven naar levensonderhoud, w ā r t t ā en die van den Çudra is het dienen, sēvanam. De Indische yogua kent ook een trek in deze richting. Eenige jaren geleden is er een merkwaardig boekje verschenen, getiteld: ,,Die Srele des Orients'', geschreven door W. Haas. De schrijver tracht daarin de sterkopvallende, groote verschillen tusschen Oost en West te herleiden tot een wezenlijk verschil in psychische structuur. Hij maakt daarin voor ons verstand eenige zeer waardevolle opmerkingen over het Yoga-systeem als een doelmatige methode tot vereenvoudiging van het bewustzijn. Als voorbeeld citeert hij uit de Sanskrit-literatuur het verhaal aangaande een ouden man uit het volk, die jaren achtereen hout kloofde in het woud. Door deze eentonige en langvolgehouden werkzaamheid werd hem opeens de kracht der yoga duidelijk en verwierf hij de verlossing. Hier treffen wij den psychologischen wortel van de uit Javaansche omgeving geciteerde voorbeelden. De voor innerlijke verlichting noodzakelijke monotoniseering van het bewustzijn wordt door ,,tapa'' bereikt. Dat kan men door aparte concentratie en teruggetrokkenheid bereiken, maar ook door algeheele toewijding aan een bepaald beroep of een bepaalde werkzaamheid, of ook zooals in het geval van Soenan Geseng een zich in absolute gehoorzaamheid en zelfbeheersching overgeven aan een bepaald bevel.

De bekende historicus-oeconoom Max Weber heeft in de laatste decenniën groote bekendheid verworven door zijn onderzoekingen naar den invloed der gee-

1). cf. T.B.G. deel 53 p. 289 v.v.

telijke factoren op de economische ontwikkeling der maatschappij. Zij zijn verzameld in drie bundels: ,,Aufsätze zur Religionssoziologie''. Tot de bekendste en geslaagdste gedeelten behooren zijn opstellen over het verband van de typisch Protestantsch-Christelijke wereldbeschouwing en den geest van het kapitalisme. Hij toont daarin aan, hoe het de uit religieuze motieven voortkomende houding van: innerweltliche Askese'' het bewustzijn van in het gewone beroepsleven een roeping te hebben zich met algeheele kracht daaraan te wijden is geweest, die tot de groote economische ontplooiing van de Protestantsche landen: Engeland, Holland en Amerika in de 17e en 18e eeuw krachtdadig heeft meegewerkt.

Waar dit artikeltje mede geschreven is als een bewijs van hoogachting en hulde aan den Eere-voorzitter van het Java-Instituut ter gelegenheid van zijn verheffing tot Mangkoe Negara, zij het mij vergund tot slot den wensch uit te spreken, dat zijn streven tot verlevendiging der Javaansche cultuur moge bijdragen tot het kweeken van dien ,,tapa''-geest, die bestaat in de absolute concentratie op een grootsche taak.

Jogjakarta, Augustus 1924.

BRAMA EN LAWOE

door

Dr. B. SCHRIEKE.

Toen ik mij in 1921 eenigen tijd in het Tenggereesche gebied ophield, ten einde ter plaatse de eigenaardige gebruiken der ouderwetsche bergbewoners te bestudeeren, voelde ik mij aanstonds voor de vraag gesteld, waar de scheidingslijn te trekken was tusschen het z.g. Javanisme en de „adat Tengger": bestaat er slechts een relatief verschil, een geleidelijke overgang tusschen beide of kan er inderdaad nog van een principieël onderscheid gesproken worden. Op het eerste standpunt stelde zich aanvankelijk klaarblijkelijk de Regent van Probolinggo, ondanks het feit, dat zich in zijn Regentschap de Tenggereesche gebruiken in veel opzichten nog het beste gehandhaafd hebben. Van de volkstelling was n.l. op instigatie van den Heer Mühlenfeld gebruik gemaakt om het aantal Tenggereezen te constateeren. Volgens het voorloopig rapport van genoemden Regent bevonden zich in zijn ressort slechts Moehammedanen: allen toch waren besneden en op Moehammedaansche wijze getrouwd. Afgezien van het feit, dat gelijk Wilken jaren geleden reeds heeft opgemerkt, de besnijdenis van Tenggereezen (incisie) als van indonesische origine moet worden opgevat, zal het voorbeeld der omwonende en immigreerende Moslimsche bevolking in latere jaren het voortleven en de verspreiding dezer gewoonte ongetwijfeld bevorderd hebben. Evenzoo kon worden vastgesteld, dat de pressie, die sinds meer dan 150 jaren is uitgeoefend tot het sluiten der huwelijken volgens den Moehammedaanschen ritus, heeft uitgewerkt, dat een op het Moslimsche voorbeeld geïnspireerd ceremoniëel als wezenlijk bestanddeel van de huwelijkssluiting wordt beschouwd. Dit alles neemt echter niet weg, dat hiermede nog geen criterium voor de gezindte der bergbewoners bleek te zijn gegeven. Een bepaalde maatstaf is door de volkstellers dan ook niet aangelegd, zoodat het resultaat der volkstelling slechts als globaal te beschouwen is. De juiste norm is echter, gelijk Snouck Hurgronje meermalen heeft uiteengezet, de gezindheid van de bevolking zelve: hoe wenscht zij zich beschouwd te zien? Legt men dat criterium aan, dan blijkt, dat de Tenggereezen uitdrukkelijk onderscheid maken tusschen de wong ngare „de menschen van de vlakte", waarmede zij de Moehammedanen aanduiden en de „wong Tengger". De eersten richten zich volgens hen, naar het Noorden (moedjoer ngalor), terwijl zij zich „naar het Zuiden richten". Hiermede bedoelen zij, dat, naar hun oordeel de Moehammedaansche dooden met het hoofd naar het Noorden, hunne dooden met het hoofd naar het Zuiden, d.w.z. naar de Zuidzee (niet naar de Smeroe) begraven worden.

Sinds meerdere decennia is de Islam echter in het Tenggereesche gebied ingevoerd. Men heeft weleens de meening verkondigd, dat in die Islampropaganda het Inlandsch Bestuur door dessahoofdbenoemingen en anderszins de hand heeft gehad. Mij is echter gebleken, dat daaraan in het algemeen vermoedelijk minder te denken is : het is vooral het werk der talrijke Javaansche en Madoereesche immigranten geweest: overal, waar de dessa's eene gemengde bevolking hebben, verdwijnt de adat Tengger. Merkwaardig is het om waar te nemen, dat de Islam zich dan het eerste van de dooden meester maakt. Worden op de eerste sterfgevallen in eene familie nog de Moslimsche èn de Tenggereesche ceremoniën toegepast, van de volgende eischt de Islam voor zich het monopolie op. Het eerste, wat afvalt, is de z.g. slametan entas[2], die slechts zwakjes naklinkt in

den religieusen maaltijd op den duizendsten dag na het overlijden (njewoe). Het is begrijpelijk, dat de Islam aanstoot neemt aan de aangekleede, van bloemen en bladeren vervaardigde zielebeelden, die het essentiëele bestanddeel der Tenggereesche ceremonie uitmaken. In dit verband mag ik niet lang bij de verklaring van dit gebruik blijven stilstaan, waarvan de strekking is het levensfluïdum voor de familie te behouden, zijn schim bij de voorvaderen te vergaderen en de op de nabestaanden door het sterfgeval rustende t a b o e weg te nemen. Het is ondanks de Hindoeistische invloeden, die er op hebben ingewerkt, in wezen niets anders dan het Indonesische zg. „t w e e d e d o o d e n f e e s t'', dat bij tal van animistische volken in den Archipel wordt aangetroffen: de plechtigheid, waardoor, als het vleesch is verteerd, definitief met den overledene wordt afgerekend. De bij de e n t a s - e n t a s gebruikelijke litanieën leeft op het Moehammedaansche Java nog in verbasterden vorm in de k i d o e n g van den dalang bij het n g r o e w a t voort.

Ook overigens overweegt in de voorstellingen der Tenggereezen het Indonesische element, al valt een Hindoeistische bijmenging niet te ontkennen. Indonesisch zijn blijkens hunne vrouwelijke statiekleeding hunne priesters (doekoen), al roeren zij de bidschel. Indonesisch is de Bramacultus, al is die blijkens een inscriptie door het Hindoe-Javanisme gesanctioneerd. Indonesisch is ook de cultus van Ratoe Kidoel, wier dag Djoemahat-legie is, maar die overigens ook bij aardbeving of vulkanische uitbarstingen wordt geapaiseerd. Merkwaardig is het hier de aloude, uit de b a b a d bekende mythe terug te vinden van de prinses van Padjadjaran, die wegens haar incestueuze liefde voor haar broeder tot beheerscheres der geesten van de Zuidzee werd. Voor den Tenggerees is zij niet de grimmige Maagd, die door pokken- of cholera-epidemieën zich dienaren voor de vorstelijke feesten in haar Zuidelijk paleis verschaft, maar de ontzagwekkende Godin, van wie men gezondheid en voorspoed voor zich en zijn huisgezin afsmeekt.

De overgang tusschen de adat-Tengger en het Mohammedaansche syncretisme, dat men met Javanisme aanduidt, ligt op de L a w o e. Daar zetelt de mysterieuze S o e n a n L a w o e, in wien velen den geest van den laatsten Vorst van Madjapahit zien. De put op een harer toppen — een nog steeds bezochte incubatieplaats — wordt, evenals het Ratoe Kidoelheiligdom van K a h j a n g a n bij Tirtomojo (Wonigiri), in de Soekoeh-inscripties vermeld. Op het Mangkoenegaransche deel van de Lawoe ligt ook nog de desa Pantjot (Tawangmangoe, Karanganjar 1) met haar aloude periodieke dessareinigingsfeest. Hoewel de bevolking tot den Islam is overgegaan, vindt men er nog telkens een Indonesische s a n g g a r bestemd voor de offeranden aan de berggeesten, wier namen dikwerf aan de Hindoeistische mythologie zijn ontleend, vóóraan: Soenan Lawoe. Daar vindt men in de woningen der zeven bekels (evenals in de Tengger) het huisaltaar, de p a g a. De priester heet er sadoe, in wiens naam de s â d h u van de Hindoe-Javaansche periode voortleeft, maar die, evenals de Tenggereesche doekoen de deskundige berggids is, de kenner der offerplaatsen, die ongelukken weet te voorkomen. Zij geleiden ook de door den Soenan van Solo en den Sultan van Djogja gezonden weefselofferanden, welke later een plaats vinden op de huisaltaren der bekels en in de sanggar der ambtswoning van den mantrigoenoeng van Tawangmangoe.

1). Het is hier de plaats om K.P.A.A.P. Prang Wedono dank te zeggen voor de groote welwillendheid en hulp, waarmede hij mij in de gelegenheid gesteld heeft op zijn gebied de noodige onderzoekingen in te stellen.

GEEST EN INTELLEKT IN DE JAVAANSE ONTWIKKELING.

door

T. K.

In herinnering aan gesprekken met P.A.A.P. Prangwedana en R.T. Dr. Wediodiningrat.

In de kringen van de middenstand, de lagere en de hogere adel, die niet alleen de eigenlike dragers der Javaanse kultuurbeweging, maar in het huidig tijdsgewricht feitelik ook der nationale emancipatie zijn, is er wellicht geen onderwerp, dat zozeer de aandacht heeft als de betekenis van individuele intellektuele ontwikkeling, van persoonlike bewustwording, voor de beschaving van het eigen volk, — hetzij dat het onderwerp als zodanig gesteld wordt, hetzij dat het in talloze andere vormen, vooral in die van onderwijsvragen, te voorschijn treedt.

En het is een volkomen juiste neiging, welke de aandacht in die richting dringt.

Want overdenking leert, dat de drang naar zakelike kennis, waardoor deze klassen zijn bevangen, en die zijn meest zichtbare oorzaak vindt in economiese noodzakelikheden, dat die drang én de grootste gevaren én de grootste zegeningen met zich brengen kan, die voor het Javaanse leven weggelegd schijnen —, al naar de plaats, die hij in het nationaal geestelike leven zal innemen. Moge nu al de kracht der van buiten-af werkende faktoren, die het uiteindelik resultaat van die groei in belangrijke mate mede bepalen, groot zijn, zo is de intensieve begeerte en wil van een volk-zelf, om zich in de éne of de ándere richting te zien groeien, toch nog altijd minstens even belangrijk; en daarom is de klaarst-mogelike bewustwording en de voortdurende bespreking van wat het intellekt voor het Javaanse gedachteleven betekenen kan, een typiese en juiste eis des tijds.

Wanneer de veelvuldige zelfkritiek van Europa, die zijn denkers het juist ook tijdens zijn levendigste ontwikkeling nooit hebben bespaard, de overmatige ontplooiing der rationele en materiële mogelikheden, tegenover een lang niet daaraan evenredige der religieuse en esthetiese, wel duidelik in het licht stelde, zo heeft ook Azië zijn karakteristieke eenzijdigheid, die, merkwaardig genoeg, juist de tegenovergestelde is.

Want biedt het huidige Westen naast een overmaat van logies geordende menselike werkzaamheid slechts in meer ondergeschikte mate diepere kennis en bezielde organisatie en materie, — zo is vrijwel de gehele Aziatiese beschaving daartegenover tot in alle uithoeken doordrongen en doorstraald van de werkingen van 't lagere en hogere menselik gevoelsleven, van esthetiese en religieuze zin, waaraan dan de verstandelike elementen ondergeschikt zijn gehouden: zo, dat in organisatie en materie niet, ja nooit de schoonheid en de bezieling, maar vaak de logiese ordening wordt gemist.

Maar evengoed als Europa toch ook een, zij 't streng individualisties, niettemin op zichzelf waardevol gevoelsleven ontwikkelde, heeft ook het Oosten zijn intellekt natuurlik niet geheel verwaarloosd, doch in zijn peinzen en kunnen verwerkt: er zijn religieuze formuleringen mee gescherpt, zijn doorvoelde nijverheid en kunst ook technies interessant mee gemaakt. Van beide kulturen is dus, wat trouwens vanzelf spreekt, de eenzijdigheid allerminst volstrekt, maar meer een accentuering van de éne of van de ándere zijde van de menselike geest; een accentuering, in aanleg door de fundamentele omstandigheden van elk der beide werelddelen — klimaat, bodem en schaal — bepaald, en op de duur uitgegroeid tot aard, karakter, eenzijdigheid.

Wordt nu de Europese eigenheid door elke Oosterling, evenzeer door wat zij mist als door wat zij heeft, onmiddellik aangevoeld, — juist hem, die zelf anders is gericht, moet zij sterk treffen, en dan via de gevoelsweg —, en is het hier dus onnodig die te documenteren, zo is er even zeer een eindeloos aantal voorbeelden aan te voeren, dat het ook voor de Aziatiese kultuur geoorloofd is van een eenzijdige accentuering te spreken, van een oneven-redig teveel in de ene, van een tekort in de andere richting.

Enkele mogen hier volgen.

Daar is de Brits-Indiese bouwkunst, met in een groot aantal harer monumenten een overmaat van fantasties beeldhouwwerk en een nimmer rustende profilering, beide wel ook intellektuëel geraffineerd ingedeeld en doorgevoerd, maar toch met het onmiskenbare karakter ener abnormale groei, ener woekering, die in sterk contrast staat tot de betrekkelik simpele konstruktieve principes, die in de eigenlike opbouw zijn aangewend.

Daar is er het kastewezen, voorbeeld ener ordening, ener organisatie, die in de grond het intuïtieve gevoel bevredigt, wijl zij van een samenleving misschien niet de economiese doeltreffendheid, maar wel de harmoniese opbouw, de innerlike vrede zoekt te verzekeren; doch die tot in het onredelike uitgroeide, en ten slotte het leven zinloos overheerst, niet minder dan een Westerse economiese of militaire hyperorganisatie, — de ene religieus, de andere logies, maar beide onmenselik.

Anderzijds is daar de ouderwets-Oosterse oorlogvoering, ingesteld in de eerste plaats op zo effektief mogelike gevoelswerking: aanvuring, opwinding in eigen gelid, schrikaanjaging, overdondering bij de tegenpartij; met fel schitterende kledij, expressief gevormde wapens, drakenvlaggen, wilde muziek, met onwaarschijnlike edelmoedigheid, maar ook hevige wreedheid tegenover de overwonnene; maar met ten slotte toch een matig militair effekt, tegenover een nuchterder tegenstander ....

Daar is de wijze van reageren der Oosterse beschaving op de grote natuurrampen, op hongersnood, epidemie en overstroming; waartegenover zij wel vermag te stellen de mentaliteit, die door berusting en wijsheid de slag pareert, en de eigenlike, de hogere waarden intakt houdt — hoe anders b.v. dan Europa's houding na de oorlogsjaren —, maar welke rampen in de realiteit te bestrijden zij zich toch eigenlik maar weinig moeite geeft.

Daar is, parallel aan het vorige, de geesteshouding tegenover ziekte en dood: die volkomen als een uiting der grote Orde begrepen en aanvaard worden, wier bestrijding dan ook wellicht geoorloofd, maar nooit dure plicht is, en zo al, dan vooral met symboliese of besielde middelen wordt bedreven; waarbij dan echter de meest ongelofelike gevoelszwendelarij nog gretig geloof en betaling vindt, terwijl het rationeel oordeel over het feitelik nuttig effekt, dat toch het onmiddellik, doch ook van een zodanige behandeling is, eigenlik geen gewicht in de schaal legt.

Daar is, speciaal met betrekking tot de Javaanse kultuur te wijzen, als op een der talloze voorbeelden uit haar kunsten, op de ontwikkeling harer muziek. Want, terwijl die van een uiterst intensieve en belangrijke gevoelswaarde is, door alle volkslagen mee gespeeld wordt en mee genoten, geeft zij, niettegenstaande een zeer goede intellektuele doorwerking van het voor de gevoelswaarden direkt nodige: van de techniese kwaliteit der instrumenten, daarnaast een complete verwaarlozing te zien der verderstrekkende verstandelike uitwerking, b.v. van theoretiese analize, muziekschrift enz.

En ten slotte zij, uit de eindeloze reeks van mogelike voorbeelden, nog gekozen de typiese overwoekering van gevoelselementen in het religieuze Inlandse volksleven: hoe de erkentenis van de bezieling en de Eenheid van alle dingen, en de symboliese opname van een gebeurtenis, een ondernemen in die Eenheid door middel van een wijding, — zo dus, dat elk ding, elke daad, elk technies voortbrengsel ook, nooit zonder een bepaalde gevoelswaarde is, soms zelfs een diepe religieuze betekenis krijgt, en daarmede „heilig" wordt, — die diepe erkentenis en die schone wijdingsgedachte soms uitgroeien tot een spookachtig bijgeloof,

overvol van volstrekt onheilige djimats en toverspreuken, van zeer dubieuze geesten en bezweringen, gevolgd door geheel onnodige benauwenissen en chimerieke verwachtingen ....

Bewijst de aldus aantoonbare eenzijdigheid in de huidige traditionele Aziatiese geestesverhouding iets tegen hare innerlike waarde?

Neen!

Zomin als de overwoekering van technies bedrijf en economiese gedachte over de hogere waarden in het Westen, de onbruikbaarheid der techniek en der nuttige organisatie als zodanig aantonen, zomin bewijst de Oosterse onevenredigheid tussen onmatig uitgegroeid gevoel en tekort aan ordening iets tegen de waarde der bezieling als grondslag dier beschaving.

Nog immer geeft de fundering van het menselik denken en doen in de logies onbewijsbare, maar niettemin volstrekte zekerheden van het diepste gevoelsleven meer vastigheid, meer rust en meer innerlike vrede, dan de enkel of hoofdzakelik verstandelike en economiese levenshouding, — meer geluk niet alleen aan het individu, maar ook, maar juist aan de samenleving als geheel.

Is er als bewijs niet in de eerste plaats het feit, het voor de niet-ongevoelige inderdaad vaststaande feit, dat de Oosterse massa, niettegenstaande veel gebrek en ellende, innerlik meer bevredigd is dan de Westerse, met al haar veel en veel groter rijkdom en komfort, met haar geringer sterftekans?

Is er verder dan niet de ervaring en de zekerheid, dat in de normale mens het gevoelsleven dieper wortelt dan zijn intellekt, dat het hem tenslotte in vaster greep heeft, ten goede en ten kwade? Ervaring? ...... zie de gedraging der overgrote meerderheid van de Europese intellektuelen in de oorlog, zie ook, hoe het leven van alle grote denkers gedragen was, uitging en terugkeerde, naar innerlike, en niet naar verstandelike zekerheden.

En is er, juist door het fundamentele van het intuïtieve en het gevoelsleven, niet het uitermate belangrijke verschijnsel, dat wat een volk, wat mensen überhaupt tot een eenheid vindt, dat dat n o o i t iets anders is dan een sterke gevoelswaarde? Verstandelik inzicht is snel en makkelik overdraagbaar, maar het laat koud, zolang het enkel-verstandelik is, en het bindt nooit sterk mens aan mens, leider aan menigte. Gebonden voelt de persoonlikheid, de menigte zich slechts aan hem, die haar intuïtie met zijne eigene heeft begrepen, en daardoor gegrepen, die haar de eigen gevoelens vertegenwoordigt, die vorm en doel geeft aan wat zij eigenlik maar onbewust verlangt. Zo genieten de verering: die zich volstrekt offeren om haar te leiden: en dat zijn de grootste voorgangers. Zij, die het uiterlik zinnebeeld der innerlike eenheid zijn: de vorst; en zij, die machtig en zeer intensief zijn in het dieper gevoelsleven; de kijai; — en zij vooral, die tot de grote gevoelsdaad in staat zijn.

En die voorgangers zijn het omgekeerd eerst, die aan het volk zijn eigen gevoelsleven, zijn hoogste eigen waarden openbaren; het is eerst door en in de gemeenschappelike bezielingen, dat, niet misschien het enkele individu, maar wel de broederlike menigte: het volk, kan worden opgevoerd tot de hoogste en edelste uitingen.

Zo blijkt het, dat, wanneer de Aziatiese, en in enger kring evenzeer de Javaanse traditionele kultuur een tekort vertoont aan logiese ordening, dat desalniettemin haar eigenlike diepere psychologiese grondslag nog altijd juist is, en het belangrijkste.

En deze tweeledige erkenning houdt tevens in, wat de functie behoort te zijn van het intellekt, ook in de Javaanse kultuurontwikkeling.

Het intellekt is nodig.

Het is bovendien onafwijsbaar, want het wordt gebracht door sterkere machten van buiten; doch het kan met vreugde aanvaard worden, want het kan goeds brengen.

Maar: het zij niet hovaardig.

Het begrijpe — en zulke dingen helder te doorzien is zijn plicht juist als intellekt —, het begrijpe, dat het gevoel en de intuïtie altijd langzaam zijn, voor omzet-

tingen geslachten en eeuwen behoeven. En het zie in, dat het daarom de bedachtzame traditie is, die in hare gevoelswaarde zware voorschriften met taaie vastheid ook het eigenlik nationaal geestelik leven inhoudt.

Niet zoeke het dus de traditie te vertreden, te mijden of te bestrijden als een kwaad, maar wel haar te begrijpen als een hoogste goed, — een goed dat niet veranderd moet worden van buiten af, maar ontwikkeld van binnen uit, met enthousiasme, gerust, maar ook met eerbied en met geduld.

Emancipatie, intensieve, rationele en materiele emancipatie is nodig, — maar niet tegen, doch vanuit de traditie, vanuit de Javaanse geest.

Want emancipatie tegen die geest in, betekent wellicht vooruitgang, wellicht welvaart voor enkelen, maar de geestelike dood voor het volk.

Het intellekt is een grote waarde, het is een onmisbare waarde, maar het is niet de belangrijkste waarde.

Het zoeke niet te heersen over de geest, maar het diene hem.

DE BANGSAL TAMANAN VAN DEN KRATON TE DJOKJA.

door

Ir. H. MACLAINE PONT.

Door de Redactie van „Djåwå" uitgenoodigd om een artikel te schrijven voor het jubileumnummer ter gelegenheid van het feest der verheffing van P. A. A. Mangkoe Negara kan ik niet beter doen dan een bespreking van bovengenoemd gebouw als onderwerp te kiezen [1]).

Er is aan dit gebouw een zeker mysterie verbonden. Het heet van Majapahit afkomstig te zijn, maar dit is door personen, die het weten konden, en die het bezochten, op grond van de aan dit gebouw gevolgde vormgeving ten stelligste ontkend. Het heet door een der Javaansche Vorsten van een veldtocht naar Oost-Java uit Majapahit te zijn medegenomen om als voorbeeld te dienen voor den bouw der latere kratons. En ontegenzeggelijk komen zoowel te Djokja als te Solo aan meerdere der Vorstelijke receptiehallen vormen voor, die sterk aan die van dit gebouw herinneren. Het gebouw is niet meer in tact. De dakroosterwerken van de omringende emperans zijn ontegenzeggelijk nieuw, en daarenboven onbewerkt, terwijl alle daksparren van den bouwkern, dem Gadjahan met fraai lofwerk versierd zijn. Alleen de stijlen, de saka's van den ommegang en de daarop geplaatste balken zijn nog van den oorspronkelijken ommegang over. En het gebouw is, door muurwerken omringd, thans van een tweeden ommegang voorzien, die vermoedelijk aan het oorspronkelijk gebouw nimmer aanwezig geweest is. Ook het muurwerk, waarmede achterin het gebouw aan weerszijden van een doorgang kleine kamertjes zijn afgeschoten, behoort er niet toe, en dit is te betreuren, daar de gave, oorspronkelijke vorm en de fijnheid van het ingetogen-sierlijke snijwerk daardoor niet tot hun recht komen. Het ware een ware aanwinst voor de Javaansche bouwkunst, die zoo arm is aan voorbeelden, die nog ongerept het oude karakter en de oude stoffeering te zien geven, indien dit gebouw eens in zijn ouden luister hersteld kon worden.

Is deze bangsal werkelijk uit Majapahit afkomstig? Wij kunnen daaromtrent slechts veronderstellingen opperen. Geheel van allen grond ontbloot kan deze traditie niet zijn. Er zijn te veel voorbeelden over van werk in hetzelfde karakter. Ik noem slechts de kobongan van den Regent van Bangkalan, waaromtrent dezelfde traditie geldt, dan dat ik dit zou kunnen veronderstellen. Toch kan m.i. dit gebouw niet afkomstig zijn van het oude Majapahit, het Majapahit van Hajam Woeroek.

Het is niet zoozeer het voorkomen van vreemde, vooral Chineesche, motieven in de vormgeving, die mij tot deze veronderstelling aanleiding geeft. Ook in de ruïnes van Majapahit vindt men motieven, die aan een Chineeschen invloed doen denken. Maar naar de Majapahit-resten te oordeelen heeft men in dien tijd een zwaarderen bouwtrant gevolgd en bovendien is de toepassing van ronde, heel sterk ingesnoerde, als het ware gedraaide stijlen, die ik op Java alleen nog aan de tjikars van enkele streken toegepast vond, blijkens de van Majapahit afkomstige tempelreliëfs in dien tijd algemeen geweest. Ook geeft geen enkel dezer reliëfs den echten bangsalvorm met bouwkern en omringende emperans (ommegangen) te zien, en slechts m.i. als bijzonderheid geeft de Nagara Krtagama een beschrijving van den z.g. Leeuwenburg op den Majapahitschen Mangoentoer, die naar alle zijden door ommegangen werd uitge-

---

1). Door een bijzondere vergunning van Z.H. den Sultan van Djokjakarta werd ik in de gelegenheid gesteld van dit gebouw enkele fotografische opnamen te maken, waarvoor hierbij in het openbaar dank zij gebracht.

breid. Die bangsalvorm moet in Midden-Java zeer oud geweest zijn; naar men uit enkele reliëfs van den Baraboedoer kan afleiden. In Majapahit zijn meer algemeen geweest de enkelvoudige, meer langgerekte vier-, zes-, acht-, tien, en meerzuilige, smalle hallen, die in de „Eerste Schipvaart" ook voor Banten beschreven zijn.

Omdat er in den laatsten tijd zoo dikwerf twijfel geuit is omtrent het bestaan eener oorspronkelijk Javaansche architectuur en omdat in dit gebouw ontegenzeggelijk vreemde, en wel Chineesche motieven voorkomen, is het wel van belang eens na te gaan, wat er aan dit gebouw eigenlijk Chineesch kan worden genoemd.

Daarbij moet al dadelijk één restrictie gemaakt worden. Er zijn vormen, die Aziatisch genoemd kunnen worden, ten minste Oost-Aziatisch; vormen, die men in verwante varianten tot in Japan en in de stille Zuidzee-eilanden terugvindt. En dan blijft als van zuiver Chineesch karakter in dit gebouw alleen het snijwerk der consôles over, die de hoekverstijvingen vormen tusschen de stijlen en de koppelbalken, die een eind weegs beneden de balkenstapeling de vier hoofdstijlen onderling verbinden. Behalve wellicht iets in de bewerking der stijlen is verder het geheele gebouw Javaansch, zoowel wat den opzet en de uitwerking der constructie, als wat de motieven en de bewerkingswijze van het snijwerk betreft. Dit wil nog niet zeggen, dat dat snijwerk dier consôles het werk is geweest van Chineesche toekangs! Chineesche invloed op Javaansche werklieden is nog wel eens veel verder gegaan: In de nabijheid van Cheribon vindt men enkele plaatsen, waar Javanen in bijna geheel Chineesche woningen leven, oorspronkelijk voor hen gebouwd door een bepaalde plaatselijke school van Javaansche toekangs, die zich op merkwaardige wijze het typisch karakter van het Chineesch snijwerk hebben eigen gemaakt. En het is dan ook veelzeggend, dat men in dezen bangsal niet den Chineeschen stapelbouw met sterk overkragende, werkelijk dragende consôles, sleutelstukken, kussenblokken, makelaars en hanebalken vindt, maar den zuiver Javaanschen bangsalbouw met — ieder voor zich — tot op zichzelf stijve roosterwerken vergaarde dakvelden, waarvan elke volgende niet op het balkgestel van zijn voorganger is opgelegd, maar aan deszelfs dakrand is opgehangen. Die dakroosters vormen hier een essentieel onderdeel der constructie.

Die consôles nu zijn oorspronkelijk ook geen Chineesche vorm. Men vindt ze in het oudste Voor-Indische werk terug, zoowel aan de buitenzijde der gebouwen, als aan de binnenzijde; zoowel alleen aan twee zijden uit de kolommen te voorschijn gebracht bij wijze van sleutelstukken onder balken, als aan vier zijden, waarbij zij dan naar buiten uit het gevelvlak stekend, een zware balk-overkraging torschen. Overal hebben zij hier een typische en vol op dragende functie te verrichten. Zij zijn er in de zware, kloeke vormen gehouden eener steenarchitectuur, waarvan de vormen aan een oorspronkelijken houtbouw met zware, aangeaarde dakterrassen ontleend zijn. In het beeldhouwwerk zijn het vooral de soepele, zwevende menschfiguren van Goden, Halfgoden en Hemelnimfen, die in levendige tinteling de aandacht trekken. Op Java, wellicht via den Chineeschen invloed, hebben mystische dierfiguren die plaats ingenomen, wellicht eerst voor goed in den Mohammedaanschen tijd. Is hier van een invloed uit Tjampa sprake? Wij vinden in deze consôles en wel in het paar aan de voorzijde: een hertje, aan de achterzijde: een haantje, links: een paar vogeltjes (ketilans?) en rechts: den naga verwerkt; de laatste onmiskenbaar gelijkend op den Chineeschen draak. Terwijl de consôles in het algemeen in zeer gesloten contour gehouden zijn, als spruitend uit een met koper beslagen vatting (in effigie, zie afb. 5, de voorste consôle), springen die met de drakenfiguren uit den band, en gelijken daardoor nog meer op het typische werk, dat men aan de consôles van zoovele Chineesche gebouwen op Java terugvindt. Deze mystische dierfiguren zijn op Java zoo ingeburgerd, dat men daarbij ternauwernood meer aan een rechtstreekschen vreemden invloed kan denken.

Nu is het merkwaardige, dat aan de Ja-

vaansche tjandi's uit de Middeleeuwen van dergelijke consôles evenmin als van de typische, in omgekeerden ojiefvorm sterk overspringende Voor-Indische kroonlijsten iets terug te vinden is. Zij schijnen dus via de Chineezen of via Tjampa Java bereikt te hebben.

Als heel ijl en stijf geraamte, spruitend uit breedvoetige pilaren, staat daar de onderbouw van den bouwkern (gadjahan), op zichzelf een afgerond geheel en in het kubiek afbakenend het belangrijkste gedeelte der binnenruimte. Dit is ruimtekunst.

Daarop de kapiteelverbreedingen, die denken doen aan lotosvormige kussenblokken, die als het ware los de balkenstapeling torschen met haar kassettenplafond (toempangs) en de overkragingen naar het dakoverstek van den bouwkern.

Van af den top, de verborgen, geheiligde plaats, waar kabalistische figuren en teekens in verwerkt zitten, hangen naar alle zijden als in een stralenbundel de fraai bewerkte daksparren naar beneden: in opeenvolgende dakvlakken van telkens flauwer helling. Deze vormen het dak (pajon), dat door de balkenstapelingen als ware het een zonnescherm (pajong) open gehouden wordt. Zoo komt de daklast van het geheele dak wel voornamelijk op den midden-bouw te rusten.

Tegenover die ijle uitstraling uit den hoogen top van ingetogen fraai bewerkte daksparren, die als een profusie de geheele binnenruimte overdekt, staat dus de balkenstapeling van den gadjahan in markante tegenstelling. Deze vormt een gedegen, massaal geheel, dat zijn stand houdt, ook als aardschokken de ondereinden der kolommen in beving zouden brengen, zooals het lichaam van den danser stil kan blijven staan, terwijl de beenen de beweging maken. En die stijlen zijn bewerkt, alsof ze uit een vatting schieten uit den breeden, vast in den bodem ingeplanten voet.

Het is de bovenafwerking dezer vattingen-in-effigie, die een punt van ernstige critiek heeft uitgemaakt. Allereerst de sterk gezwaaide lijn, die eenigszins slap van vorm is, en dan het feit, dat de hoekpilaren, zooals de vier hoofdstijlen van den bouwkern en de stijlen op de hoeken der ommegangen niet overhoeksch bewerkt zijn. Eerstgenoemde stijlen toch schijnen door hun bewerking van af de zijkanten naar binnen, de hoekstijlen van de voorzijde van het gebouw naar achteren en die van de achterzijde naar voren gericht te zijn. Ongetwijfeld zou meer overeenstemming bereikt zijn tusschen deze décoratie en het constructief beginsel, indien meer op een gerichtheid van elk der onderdeelen voor zich naar het centrum gelet ware. Maar wij moeten niet vergeten, dat dit bouwwerk een uiting is uit een tijd en van een volk met sterke neiging tot persoonsverheerlijking. Niet het gebouw, dat slechts onmisbaar accessoire is, maar de daarin plaats vindende recepties en ceremoniën zijn hoofdzaak. Het gebouw is over zijn overdwarschen as „gericht", omdat van achter af in het midden de Vorstelijke stoet opkomt, en in het midden zijn plaats inneemt, en aan de voorzijde, oorspronkelijk zelfs buiten het dak, de onderdanen hulde en tribuut komen brengen.

Het gebouw is (ten minste oorspronkelijk, de daksparren der ommegangen zijn door onbewerkte vervangen) in al zijn onderdeelen: oesoek voor oesoek (daksparren), toempang voor toempang (balkenstapeling), blandar voor blandar (randbalken der dakvlakken) en saka voor saka (stijlen) bewerkt. Toch is een fraai en harmonisch geheel verkregen, waarin de meest essentieële deelen op kernachtige wijze geaccentueerde nootjes vormen. En die bewerking is overal in overeenstemming met de functie der onderdeelen. De getrokken dakvlakranden, de oesoeks, waarop zooveel aankomt en de stijlen ontvingen slechts een zeer vlakke bewerking. Sterker bewerking verkregen de toempangs en andere balkoverkragingen van het balkgestel, terwijl de consôles, die meer een esthetische aanduiding van de hoekopstijvingen vormen dan werkelijk die functie verrichten, ook de verst gaande bewerking velen konden. Dergelijke hoekopstijvingen komen aan den Masdjid Agoeng te Djokja in veel kloeker, en ook logisch juister vorm voor, hoewel lang niet met dezelfde vaardigheid en geest bewerkt. Hier vormen zij tintelende nootjes, waar-

Afb. 1. De Bangsal Tamanan te Djokjakarta. Algemeen overzicht.

Afb. 2. Bangsal Tamanan te Djokjakarta. De „Gadjahan" (Bouwkern).

Afb. 3. Bangsal Tamanan te Djokjakarta. Bewerking der hoofdstijlen (saka-goeroe), kapiteelen (Gandja), daksparren (Oesoek) en dakplakranken (blandar).

Afb. 4. Bangsal Tamanan te Djokjakarta. Het Casserten plafond (Toempang).

door de beteekenis der daarin verwerkte heraldische dierfiguren op aardige wijze naar voren gebracht is. Deze consôles hebben hier dan ook een bij uitstek ideëele functie, evenals de dertien toempangs van het cassettenplafond, welker aantal het hoog geheiligde van dezen bangsal aanduidt.

Wij zien dus aan dit bouwwerk vreemde elementen, maar niet in de essentieëele onderdeelen, en ook niet klakkeloos overgenomen. Zij zijn verwerkt met een bijzonder fijnen geest, tot elementen, die in deze Javaansche architectuur passen. Wij hebben hier niet te doen met den krachtigen oerbouw eener opkomende architectuur, maar met een typische uiting van een tijd, toen het Javaansch Mohammedanisme, dat met den Hindoeïstischen tijd meende afgerekend te hebben, bemerkte, dat het vele instellingen, gebruiken, organisatievormen en denkbeelden uit zijn voortijd niet zou kunnen missen. Bij de pogingen tot reconstructie van de in gevaar gekomen cultuur, die uit den tijd bekend zijn, toen het Javaansche volk reeds volop in de moeilijkheden begon te komen, die het zoo diep geslagen hebben, kunnen Chineesche invloeden werkzaam zijn geweest. De Chineezen van dien tijd moeten zich immers aan de oude cultuur sterk verwant hebben gevoeld! En waarom kan dit gebouw niet uit Majapahit afkomstig zijn, uit het Majapahit, dat eerst in de tweede helft der zeventiende eeuw van de kaart verdwijnt?

Weltevreden, 14 Augustus 1924.

DE ZOUTWINNING TE KOEWOE.

door

Mr. B. TER HAAR Bzn.

Sterke banden hechten van ouds Grobogan aan Soerakarta.

Ook na de onttrekking van het grondgebied der afdeeling Grobogan aan het Solosche bestuur (1830) en na de opheffing der enclave Sëlâ (1901) bleef bestaan de idieële verbondenheid der vorsten aan de plek, waar hun stamvader Kjahi Ageng Sëlâ begraven ligt. Nog steeds gaat tweemaal 's jaars de bij het graf onderhouden nimmer gedoofde olielamp naar de kraton te Solo en nooit ontbreken in de maand Roewah op het kerkhof de vanuit de hoofdplaats gezonden bloemen.

Een andere, meer materieële betrekking van het volk van Solo tot het volk van Grobogan vormt tot den huidigen dag de dagelijksche handel in zout.

Vooral uit Sragen (deels Soenansgebied, deels Mangkoenegaran) komen iederen marktdag de javaansche handelaren met hun draagpaardjes ter markt te Koewoe om het daar gewonnen zout te koopen en naar Soerakarta te vervoeren. Invoer in andere streken is niet toegelaten. Het niet zonder strijd aan het Gouvernements monopolie onttrokken ,,Zilt'' mag naar het voorschrift der ordonnantie van 1910 slechts in enkele deelen van Semarang en Solo worden verkocht en geconsumeerd. Door P. H. van der Kemp is beschreven, hoe na 1831 de desabevolking zelf door koppig verzet deelnam aan den strijd voor de bewaring van hun recht op vrije zoutwinning 1).

De productie der tien desa's in Grobogan (waarvan er nu enkele tot één vereenigd zijn) is echter beperkt tot hoogstens veertig duizend pikoel, terwijl een belasting in geld in de plaats kwam voor de weleer naar Solo opgebrachte 20 pikoel per jaar.

1). Handboek tot de kennis van 's Lands zoutmiddel, 1894.

De z.g. modderwellen van Koewoe — de belangrijkste desa uit de buurt, woonplaats van den wedana van Kradenan — zijn van oeroude vermaardheid. Volgens Rouffoer 2) vonden zij reeds vermelding in de annalen der T'ang dynastie ± 675 en in een boek van 846. Vijf en zeventig jaar geleden stond o.a. Dr. Bleeker er bij zijn reis over Java geruimen tijd bij stil en nog altijd zijn zij de aandacht waard.

De desa Koewoe ligt daar tusschen de bouwvelden van laag Semarang met haar zes honderd woonerf-bezitters op een kleine vierduizend zielen, doch met geen enkele ,,baratan'', geen enkele sawahbezitter. Wel omvat het dorpsgebied een honderd bouw sawah, doch de helft daarvan is vanouds ambtsveld van loerah en dorpsbestuurderen, terwijl de andere helft door de bevolking sinds menschenheugenis ter beschikking van het dorpshoofd was gesteld, om de opbrengst te doen strekken tot afkoop van de hem verschuldigde persoonlijke diensten (pantjèn). Een nieuwe regeling heeft thans die vijftig bouw sawah tot desabezit gemaakt (sawah prantjangan) en doet de opbrengst aan de desakas ten goede komen, na aftrek van zeshonderd gulden pantjèn-afkoop voor den loerah.

Het grootste deel van Koewoe's dorpsgebied echter bestaat uit modder, een sector van de cirkelvormige moddervlakte, die zich uitstrekt om drie of vier voortdurend en regelmatig elke minuut of halve minuut de modder der oppervlakte meters hoog opwerpende en gas in den vorm van een witte rookmassa uitstuwende eruptiepunten.

Hier, op die moddervlakte, winnen de inwoners van Koewoe — zooals de buurtdesa's op hun gebied — het zout. Doch

2). Encyclopaedie van Ned.-Indië, eerste druk, onder ,,Tochten''.

Een klakah bezoeker bezig met de kerik het zout uit de bamboes te schrappen.

al zijn de zoutmakers in hoofdzaak lieden van het eigen dorp, en al zijn de dorpsgrenzen wel bekend, het dorpsgebied is niet gesloten voor lieden van elders; men wist zich niet te herinneren, dat ooit vreemden waren geweerd of tot een retributie waren verplicht. Wie ten overstaan van den loerah een tot Koewoe behoorend rak koopt, kan volgens de adat zout winnen. Plaats voor nieuwe verdampingsrakken, naast de 350 aanwezige, is er reeds lang niet meer; om zoutwinner te worden moet men het verdampingstoestel van een ander koopen.

Die verdampingsrakken, klakah genaamd, zijn gemiddeld 15 meter lang. Een man (gezin) heeft er twee (sakebar) of een veelvoud van twee (rong kebar enz.) Men legt gespleten bamboe's met de holle zijde naar boven en met de lange kant aaneengesloten naast elkaar. De bamboe's zijn van een tot twee meter lang en telkens worden ongeveer een dertigtal met bamboetouw aan een bevestigd. Deze legt men dwars op het vijftien meter lange en nog geen meter hooge onderstel. De tweeling klakah staat naast elkaar en hellen een weinig naar elkaar toe; er tusschen in graaft men aan één zijde een kuil, bewaar-en bezinkingsplaats voor het zoute water. Dit water verkrijgt men op twee verschillende wijzen. De zoo juist genoemde, weeke modder opspattende eruptie plaatsen (bledoeg) zijn niet de voornaamste vindplaatsen van het zout; het meeste profijt trekt men van daar dicht bijgelegen zoutwater wellen dusgenaamde kirihan, waarvan er drie onder Koewoe voorkomen.

De klakahbezitters mogen volgens een vaste beurtregeling ieder twee maal een dag en een nacht uit één der kirihan het zoute water naar hun broemboeng, de kuil bij hun klakah, voeren. Sommigen graven, als het hun dag is, in allerijl een verbindingsgootje en leiden het water daardoor heen; anderen, wier klakah minder gunstig gelegen zijn, vervoeren het water in aarden potten. Dat deze ongeschreven adatregeling niet op een onderlinge afspraak van klakahbezitters berust, doch door het dorp krachtens zijn beschikkingsrecht getroffen is, blijkt uit het feit, dat loerah en desabestuurderen, hoewel zelf geen zoutmakers en geen klakahbezitters, niettemin recht hebben op tapbeurten uit de kirihans, en wel de loerah op vier maal vierentwintig uur per maand uit de drie kirihans, de tjarik op twee maal één dag en één nacht uit de drie kirihans en de anderen op evenveel als een klakahbezitter. Per 24 uur per maand per kirihan verkoopt men die beurten aan klakahbezitters voor gemiddeld tien gulden per jaar.

De tweede manier om zout water te bemachtigen is het weghalen van het bij de erupties bovenkomende, zich dadelijk met modder vermengende vocht. Dadelijk bruikbaar zoutwater is op die wijze niet te krijgen, doch het modderige vocht

Het grootste eruptie punt op het oogenblik der ontploffing

wordt naar de kuilen gebracht, met zoet water aangelengd en door bezinking gereinigd. Hierbij is men aan geen beurtwisseling gebonden; ten allen tijde kan men zich het zout op deze wijze verschaffen. De vermenging met zoet water levert in den regentijd geen moeilijkheden op; in de oostmoesson daarentegen is zoet water schaarsch. Men heeft daarom vergaarbakken voor regenwater (tjabaän) gegraven, voorzoover er plaats voor was, om niet genoodzaakt te zijn het water uit de putten der woonerven aan te dragen. Het water in zulke bakken wordt in den drogen tijd wel verhandeld tot prijzen van f 15.— de bak.

Heeft men nu voldoende zout water in de kuilen bij de rakken verzameld, dan schept men met pollepels (siwoer) het water over op de klakah, en laat het daar bij gunstige weersomstandigheden een dag of vier in de zon liggen (mbeber). 's Nachts en bij regen schuift men de aaneengebonden stukken van de klakah boven de kuil op elkaar en dekt die met een atappen dakje af. Na vier of meer dagen is een deel van het water verdampt en dan sprenkelt men met een boendervormigen sproeier (kepjoer) druppels zilt water (bëlëng) over de klakahs uit (ngepjoeri ndjatoni), waardoor het zout beter kristalliseert. Heeft het daarna nog een dag of twee, drie in de zon gestaan, dan kan het zout met een stukje kokosbast uit de bamboes geschrapt worden (ngerik). Het nog vochtige zout wordt in een trechtervormige mand gedaan (panoesan), die op een aarden pot geplaatst is, zoodat het zout in de mand achterblijft en het vocht doorlekt, dat bij een volgende oogst" als bëlëng dienst doet.

In mandjes brengen de vrouwen het verkregen zout naar de dagelijks geopende weegloodsen, waar nauwkeurig boekgehouden wordt van het gewicht, door iederen klakahbezitter geproduceerd. Meer dan 4.425 pikoel mogen de inwoners van Koewoe gezamenlijk niet maken. Naar gelang van de lengte der klakah is dat gewicht over de klakahbezitters weer onderverdeeld. Telkens wanneer een hunner het voor hem vastgestelde aantal pikoel (zijn bakoe) heeft bereikt, wordt verdere zoutwinning hem tot het nieuwe jaar verboden. Het gewogen zout komt bij mandjes op de pasar en wordt daar voor de helft ongeveer aan de bovengenoemde Solosche handelaars, voor de andere helft aan Chineezen verkocht. De prijs is afhankelijk van het jaargetij. In den drogen tijd, als het water snel verdampt en de modderbodem gemakkelijk begaanbaar is, wordt veel zout gewonnen en daalt de prijs tot drie gulden de pikoel; in de erge regenmaanden daarentegen stijgt hij tot negen gulden toe. De kapitaalkrachtigen bewaren dan ook het in den drogen tijd gewonnen zout tot schrale tijden, doch de groote massa minder bedeelden, die het geld noodig hebben, verkoopen dadelijk. Op hen drukt daardoor de vaste belasting van vijftig cent de pikoel veel zwaarder dan op degenen, die betere prijzen kunnen afwachten. Het zout wordt — ook aan de Chineezen — altijd contant verkocht; een gewoonte van crediet verleening, af te betalen met zout zou geen verwondering wekken, doch bestaat niet en schijnt nimmer te hebben bestaan.

Het werk bij de zoutwinning geschiedt gewoonlijk door man en vrouw. Het water verzamelen is speciaal mannenwerk, het verkoopen op de pasar vrouwenbezigheid; de andere werkzaamheden doen zij samen. Elken dag hebben zij een paar uur werk, behalve op de beurtdagen en -nachten, waarop zij uit de kirihan mogen putten en die geen rust kennen. Heeft een gezeten man meerdere klakahs, dan komen in de eerste plaats de kinderen of inwonende schoonzoons als arbeiders in aanmerking; pas als die er niet zijn, werkt men met vrienden. Het als vaste knecht bij iemand inwonen en bij hem in de kost zijn om hem te helpen bij de zoutwinning wordt met den merkwaardigen term ngoedèl aangeduid. Overeenkomsten voor korten duur geschieden voor den termijn van een oogst (oendoehan), ook wel pendak ngerik genaamd, dus voor eenmaal vullen, drogen en schrapen. Buiten voeding krijgt de arbeider daarvoor een kwartje loon.

De klakah, zooals die daar staat met de daarbij gegraven kuil, met het recht om op de vaste beurtdagen water uit de

kirihan te halen en soms met een vergaarbak voor regenwater is een vermogensbestanddeel, dat verkocht kan worden (ten overstaan van den loerah), waarvan men er meerdere bezitten kan, dat gemeengewonnen goed van man en vrouw kan zijn (barang gånå gini), dat toegescheiden wordt onder de levenden en vererft na doode. Verdeeld onder meerdere erfgenamen kunnen slechts meerdere klakah. Eén paar klakah valt aan één erfgenaam toe, die de anderen op eenigerlei wijze schadeloos stelt. Men herinnerde zich niet, dat de vererving van klakahs ooit tot een rechtzaak geleid had. Bij de verdeeling pleegt men dan ook steeds de adatregelen, niet die der Mohamedaansche wet in acht te nemen en noemde b.v. zonder aarzelen het aangenomen kind wel, de echtgenoot niet als erfgenaam.

Vele legenden zijn gesponnen om den oorsprong van de eeuwig werkende onbegrepen natuurkrachten; Ratoe Kidoel speelt daarin een hoofdrol. Even buiten den kring der klakahs ligt een omheind manshoog heuveltje; telkens prutst nog uit den top een weinig modder. Dat is de zetel van Njahi Lårå Doekoen, een der plaatsen, waar de zoutwinners bij voorkeur hun offergaven brengen. Het hoofdbestanddeel van die sadjen is steeds een weinig aan een stokje geregen kippenvleesch; het stokje moet aan den voet van het heuveltje in den grond worden geplant, bij alle andere stokjes, die reeds een dichte haag om het modderbergje heen vormen. Een bewaarder, djoeroekoentji, ontbreekt niet om de gebeden op te zeggen, terwijl de wierook wordt aangestoken en de pisang, de sirih en de tabak als werkzame middelen worden geofferd.

1 Augustus 1924.

VORST EN VOLK.

door

R. A. A. A. DJAJADININGRAT.

Voor wie deel uitmaakten van den Volksraad in zijn allereerste samenstelling, is de dag van 18 Mei 1918 ongetwijfeld een onvergetelijk moment. Negen en dertig personen van verschillende rassen en maatschappelijke posities, van uiteenloopende geestesrichtingen en belangen, afkomstig van verschillende deelen van het uitgestrekte Insulinde, zaten, ieder in zijn nationale dracht, bijeen in een vergaderzaal, welke voor het eerst voor hare bestemming werd gebezigd. Met aandacht luisterden zij naar de schoone installatierede van den Gouverneur-Generaal. ,,Dat wij aldus vereenigd der wereld toonen, hoe op doelbewuste zelfbeschikking berustende harmonie van woord en daad tusschen Oost en West uitnemend te verwezenlijken is'' Zoo klonken optimistisch de laatste woorden van den Landvoogd.

Dat optimisme werd echter niet aanstonds door allen gedeeld; vooral bij velen der Inlandsche leden scheen een gevoel van twijfel en wantrouwen te heerschen. Men kon zoo wel merken, dat zij iets wilden, en moesten doen, waartoe zij echter steun noodig hadden.

De plechtigheid was afgeloopen. Instinctmatig kwamen de inheemschen bij elkander; een der oudsten zeide een enkel woord en zij begrepen elkaar. Slechts een hunner, die blijkbaar reeds een geprononceerde politieke overtuiging bezat en bovendien het parlementaire leven van nabij had leeren kennen, scheidde zich hoofdschuddend van de groep af.

Reeds den volgenden dag was een Inlandsche club gevormd, welke zich ten doel stelde front te maken tegen de niet-inheemsche leden. Om zich hiertegen te wapenen bracht zij al dadelijk de zoogenaamde taalkwestie ter sprake.

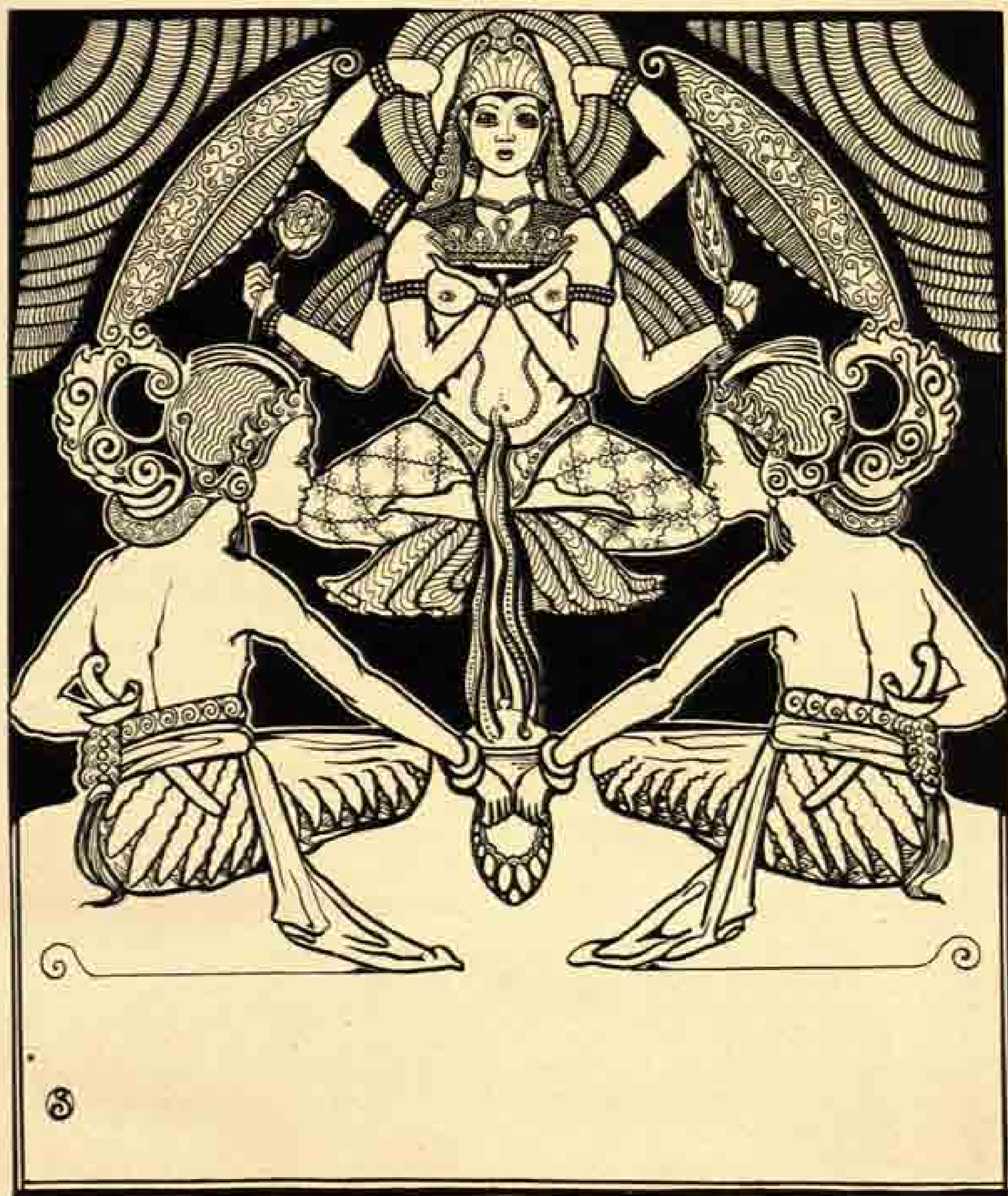
T.a.v. vergaderingen kent het Reglement van Orde van den Volksraad echter geen rasverschil, op grond waarvan de inheemsche leden in verschillende secties moesten worden verdeeld. Deze regeling getuigt voorzeker van wijs beleid, want ware zij anders, zooals sommigen in de Staten-Generaal het aanvankelijk wenschten, dan zou die Inlandsche club wellicht tot nu toe nog blijven bestaan, hetgeen de tegenstellingen tusschen Oost en West — die toch in menig geval onuitroeibaar schijnen — noodeloos zou kunnen verscherpen.

Het onderkoninklijke optimisme bleek niet ongegrond te zijn, want reeds bij het eerste samenzijn in de afdeelingen was het duidelijk, dat het rasverschil voor een hartelijke samenwerking tusschen onderscheidene leden volstrekt geen bezwaren opleverde. Hierdoor had de bedoelde club geen reden van bestaan, zoodat zij reeds eenige dagen na hare geboorte ter ziele ging.

Dat de leden zich langzamerhand groepeerden, was te verwachten, doch aan die groepeering lag geenszins het ras ten grondslag, doch de politieke overtuiging, welke aanvankelijk bij menigeen vaag en onbestemd was, doch vrij spoedig steeds scherper omlijnd werd.

Deze omstandigheid wijst er op, hoezeer in den Volksraad zich van den aanvang af een gezonde groeikracht demonstreert, welke hem onweerstaanbaar naar het volledige parlementarisme drijft.

Inderdaad werd er in den beginne van een bepaalde zijde vaak smalend over dat college gesproken, thans zal niemand ontkennen, dat het niet een gewoon adviseerend lichaam is, doch een orgaan, dat zich krachtig weet te handhaven en te doen gelden, dat door ijver, toewijding en kennis van zaken, waarmede het zijn taak steeds vervult, een gezag en invloed heeft weten te verwerven, niet alleen op de

Regeering, doch ook op het publiek.

Een van de krachtigste motoren, welke den Volksraad voortstuwen, ligt ongetwijfeld in het feit, dat er onder alle inheemsche bevolkingsgroepen h.t.l. ten aanzien daarvan een onverbrekelijke eenheid van gedachte bestaat, met name deze, dat die Raad zich, zoo mogelijk in een snel tempo, voortdurend zal bewegen in de richting van de ware volksvertegenwoordiging.

Merkwaardig is het, dat in het eerste levensjaar van den Volksraad een deel van de Europeesche leden in de meening verkeerde, dat degenen onder de Inlanders, wien krachtens geboorte dan wel door opleiding en opvoeding een bevoorrechte maatschappelijke positie ten deel gevallen is, die voor dit land vreemde instelling liever zagen verdwijnen dan groeien en bloeien. Gelukkig werden zij reeds tijdens de najaarszitting van dat jaar door een Inlandsch lid, dat op dat gebied als de meest bevoegde mag worden geacht, uit de dwaling geholpen, want niemand minder dan Prins Prangwadana, die over enkele dagen zal worden verheven tot Pangeran Adipati Ario Mangkoenegara VII, zeide met betrekking tot die onjuiste opvatting o.m. het volgende. (Handelingen van den Volksraad 2e Gewone zitting 1918, pag. 234):

„Men vergeet al te zeer; dat de Inlandsche adel sinds eeuwen door bloedvermenging met het volk verbonden is.

Geen enkel adellijk Javaan van oudsher af kan zich beroepen op onvermengde afkomst. Deze band met het gewone volk is oorzaak, dat de huidige democratische opvattingen der Javaansche beweging bij den adel zoo gemakkelijk ingang vinden. Ondanks verschil in kennis en welstand voelt hij zich één met het volk. Vandaar, dat het een kenmerkende eigenschap van dezen stand is om in de opwaartsche beweging zich aan te sluiten en zoo mogelijk voor te gaan".

Duidelijker kan niet wezen, hoezeer onder de Javanen intellectueelen en de breede massa in de opvatting van elkanders waardeering één zijn, hoe vorst en volk de moderne levensbeschouwing met ernst beginnen te huldigen, welke het volksbelang als hoogste doel van den Staat leert stellen.

Weltevreden, 22 Augustus 1924.

UIT DE MANGKOENAGARAN.

Donderdag wagèh, den 4den Sapar Dal 1855, overeenkomende met den 4den September 1924, zal het voor de Mangkoenagaransche onderhoorigen een groote feestdag wezen. Op dien datum toch zal het regeerend Hoofd van het Mangkoenagorosche Huis 40 jaar oud worden. Het is evenwel niet uitsluitend de viering van 's Vorsten verjaardag, welke wij hier wenschen te gedenken; er is echter nog meer.

Het gebruik brengt n.l. mede, dat de regeerende Vorsten van dit Zelfbestuursgebied op dezen leeftijd den naam van Mangkoenagoro mogen voeren; zulks in navolging van den stichter, den befaamden Raden Mas Sahit, die bij zijne verheffing dezen naam heeft verworven. In overeenstemming hiermede zal het huidig Hoofd, als zevende Vorst, den naam van Praboe Prangwadono dienen te verwisselen met dien van Mangkoenagoro VII.

Het spreekt van zelf, dat deze naamsverandering niet ongemerkt zal plaats hebben. Natuurlijk zal ze met het gebruikelijk ceremoniëel worden bevestigd en geproclameerd, gevolgd door groote feestelijkheden, niet alleen binnen, doch ook buiten de Astana Mangkoenagaran, aan welke festiviteiten zal worden deelgenomen door verschillende groepen van onderhoorigheden en ook door vele vereenigingen. Deze algemeene en spontane huldiging verwondert ons geenszins, immers is de naam P. A. A. P. Prangwadono algemeen bekend en hooggeacht, zelfs verre buiten Solo.

Onder de vele groepen van personen, voor wie het eene groote behoefte is P. A. A. P. Prangwadono hunne groote erkentelijkheid te toonen, behooren ook wij, die bij de studie aan eenig onderwijsinrichting eene toelage uit het studiefonds van het M. N. Rijk hebben genoten en thans nog genieten. Ons toch werd en wordt de gelegenheid verschaft om ons naar de eischen des tijds te ontwikkelen en den weg naar eene, op hechte grondslagen gemoderniseerde Inlandsche maatschappij te helpen banen. Dit Studiefonds van het M. N. Rijk heeft sedert zijne oprichting in 1912 reeds vele onvermogenden in staat gesteld hunne studiën te voleindigen en daarmede niet slechts de personenbelangen gediend, doch ook die der Javaansche gemeenschap in het algemeen, welke eene dergelijke krachtige financiëele en niet het minst moreele steun slechts noode kan ontberen, teneinde de Oud-Javaansche Cultuur, waarvan heden ten dage nog zoovele overblijfselen zijn te constateeren, doch welke thans vrijwel rudimentair is geworden, in stand te houden en te doen herleven. Het is dan ook in dit verband, dat wij vele en groote verplichtingen jegens P. A. A. P. Prangwadono, die als Eere-voorzitter van het Java-Instituut reeds zoovele blijken heeft gegeven de opleving van de Oud-Javaansche Cultuur te beoogen en deze zooveel mogelijk te doen samengaan met de geestelijke ontwikkeling en opvoeding volgens de Westersche ideeën, verschuldigd zijn. Dat onze Vorst ook open oog heeft voor de stoffelijke belangen zijner onderhoorigen mogen getuigen de vele tijdens zijn bestuur uitgevoerde groote werken ter verbetering der irrigatie en van het verkeer. P. A. A. Praboe Prangwadono heeft getoond ,,the right man in the right place'' te zijn en een waardig opvolger van zijnen oom P. A. A. Mangkoenagoro VI, den eminenten financiëelen hervormer van het M. N. Rijk. Wij houden ons daarom overtuigd, dat het alleszins verklaarbaar zal zijn, dat wij, die de bovengenoemde categorie vormen op het bericht van de uitgave

P. A. A. Mangkoenegoro VI

G. F. van Wijk,
Resident van Soerakarta

R. M. A. Soerjosoeparto.
Bij zijne verheffing tot P. A. A. P. Prangwadono
1916

van een afzonderlijk nummer van het tijdschrift „D j á w á" ter gelegenheid van deze naamsverandering gemeend hebben niet te mogen achterblijven met de huldiging van onzen hooggeëerden en zeerbeminden Vorst, voor het intellec bij de pogingen tot opvoering van het ontwikkelingspeil der Javaansche maatschappij, in- dan wel direct, zulks eene groote steun.

Namens hen, die ter voortzetting hunner studiën eene toelage uit het Rijksstudefonds genieten en genoten hebben, spreken wij, als blijk van onze hulde, de uit den grond onzer harten opzwellende zegebede uit, dat het P. A. A. Mangkoenagoro VII steeds voorspoedig moge gaan en dat het deszelfs gegund moge zijn het levensideaal nog eens verwezenlijk te aanschouwen. Het zij zoo!

Hebben wij in het bovenstaande in zeer korte trekken geschetst, aan welke omstandigheden het tegenwoordig Hoofd van het Mangkoenagorosche Huis de algemeene sympathie van de Javaansche gemeenschap heeft te danken, in de hieronder volgende regelen wordt den belangstellenden lezer in zeer beknopten vorm de geschiedenis voorgelegd van het Studiefonds van het M. N. Rijk van af de oprichting.

Namens de door het Studiefonds begunstigden,

Het Comité:

Darwanto Soorjodarmodjo,
Soeminto Hardjosoewirjo,
Soejarto Hardjosoewarno,
Waloejo Hardjoloekito,
Soemantri Hardjosoewirjo,
Josowidakdo.

HET STUDIEFONDS VAN HET MANGKOENAGOROSCHE RIJK.

Deze instelling is in 1912 opgericht door het vorig Hoofd van het Mangkoenagorosche Huis, Pangeran Adipati Ario Mangkoenagoro VI, in samenwerking met den toenmaligen Resident van Soerakarta, G. F. van Wijk, om zijn helder inzicht en ethische denkbeelden welbekend. Van dien tijd dateeren dan ook de eerste studietoelagen. Het heeft evenwel tot het daaropvolgende jaar geduurd, eer de voorloopige regeling kon worden vervangen door eene permanente, vastgelegd in de pranatan van 15 October 1913 No. 11/Q en later afgekondigd in het Rijksblad van 1917 No. 20.

De bedoeling, welke bij de oprichting heeft voorgezeten, was, om kinderen van familieleden van het Vorstenhuis, alsmede die van ambtenaren van het Rijk en van officieren van het Legioen, welke eenen goeden aanleg voor voortgezette studie in eenige richting blijken te bezitten, doch wier ouders de kosten daarvan niet kunnen dragen, in staat te stellen deze te voltooien. Hiermede werd getracht tegemoet te komen aan den meerderen drang naar voortgezet onderwijs, welke zich toentertijd allerwege begon te uiten, maar veelal afstuitte op bezwaren van financieelen aard.

Om het den Vorst gemakkelijk te maken de urgentie eener steunverleening te beoordeelen, wordt hij bijgestaan door eene Commissie van Advies, bestaande uit den Regent-Patih als Voorzitter, den Superintendent en den Majoor van het Legioen. Het lidmaatschap dezer Commissie is aan meergenoemde ambten verbonden. Aan deze Commissie van Advies is een Panewoe van de Rekenkamer van het Centraal Bestuur als Secretaris toegevoegd en tevens belast met de leiding van de administratie.

De steunverleening geschiedt bij besluit van het Hoofd van het M. N. Huis, met bekrachtiging daarvan door den Resident van Soerakarta, zonder welke geenerlei toelage van het Studiefonds kan worden toegekend. Een afschrift van dit besluit wordt aan de belanghebbende voogden of ouders uitgereikt, die, hiermede overeenkomstig, voor den geheelen duur van de studie maandelijks eene aanvraag hebben in te dienen, zoodat de uitkeeringen aan het begin van elke maand kunnen geschieden en de verschuldigde school- en kostgelden bij vooruitbetaling kunnen worden voldaan. De uitbetaling geschiedt geheel op kosten van de gesteunden aan hunne ouders, voogden, de Hoofden der inrichtingen, waar zij het onderwijs genieten, dan wel aan degenen, bij wie zij inwonen, al naar gelang de ouders of voogden zulks wenschen; in de eerste twee gevallen bij mandaat, in de laatste per postwissel.

Oorspronkelijk werd het bedrag der toelage afhankelijk gesteld van het maandelijksch inkomen van de ouders. Begrijpelijkerwijs bracht deze regeling vaak groote moeilijkheden met zich mede, wijl naast de bezoldiging als Rijksdienaar ook nog de andere inkomsten moesten worden nagegaan. In verband daarmede werd in 1919 het ondervolgende algemeen tarief voorgesteld en aangenomen, hetwelk het bedrag der toelagen bepaalde voor de verschillende soorten van onderwijsinrichtingen, zonder dat daarbij rekening behoeft te worden gehouden met de inkomsten der ouders. Verder werd besloten geen steun te verleenen aan mannelijke leerlingen van scholen en leergangen, waarbij alleen 's avonds les wordt gegeven, wijl de Commissie van Advies van oordeel was, en terecht, dat door den leerling overdag als werknemer inkomsten kunnen worden verkregen.

Het daarbij vastgesteld tarief is als volgt:

1. O. S. V. I. A.	f	30.— p. maand
2. O. S. V. I. R.	,,	50.— ,, ,,
3. T. S. (Soerabaja, Semarang en Batavia)	,,	45.— ,, ,,
4. T. S. (Djokja)	,,	40.— ,, ,,
5. H. B. S.	,,	50.— ,, ,,
6. A. M. S.	,,	45.— ,, ,,
7. M. U. L. O. (indien de ouders in de stad wonen)	,,	10.— ,, ,,
8. M. U. L. O. (indien de ouders buiten wonen)	,,	20.— ,, ,,
9. S. T. O. V. I. A. (zonder dienstverband)	,,	50.— ,, ,,
10. H. K. S. (Poerworedjo)	,,	12.50 ,, ,,
11. B. A. S. (Soerabaja)	,,	45.— ,, ,,
12. T. H. S. (Bandoeng)	,,	105.— ,, ,,
13. M. L. S. (Buitenzorg)	,,	40.— ,, ,,
14. H. L. S. (Wageningen)	,,	1400.— per jaar

Volgens de bestaande regeling behoort de terugbetaling der genoten voorschotten te geschieden in maandelijksche termijnen en 20% bedragen van het maandelijksch inkomen, voor zoover dit f 50.— of meer is. Indien evenwel de Commissie van Advies de termen daartoe aanwezig acht, kan, op een desbetreffend verzoek van den belanghebbende en onder vermelding en omschrijving der redenen, zij dezen toestaan in kleinere sommen te betalen. Voor hen, die in dienst zijn van het Mangkoenagorosche Rijk is dit minimum 5%, voor de anderen 10% van het inkomen.

De teruggestorte bedragen worden door den Regent-Patih in ontvangst genomen en in eene Bankinstelling gedeponeerd. Deze som dient om andere personen, die niet in aanmerking kunnen komen voor eene toelage van Rijkswege in de gelegenheid te stellen hunne studiën voort te zetten, terwijl de rente daarvan gedeeltelijk wordt aangewend om de administratiekosten te bestrijden. Werd aanvankelijk de met de bijhouding der administratie belasten persoon met f 10.— per maand bezoldigd uit deze rentegelden, thans geschiedt deze bezoldiging geheel ten laste van het Rijk en de administratie door een speciaal daarmede belasten ambtenaar.

Momenteel is er slechts een enkele persoon, wiens studie uit dit Bankfonds wordt gesubsideerd, n.l. R. M. Sartono, een Inlandsch rechtskundige, die ter erlanging van den doctoralen graad aan de Leidsche Rijksuniversiteit studeert.

De ondervolgende staten geven aan:

a. de uitgaven en inkomsten van het Studiefonds sedert de oprichting;

b. het aantal studeerenden, on- en afgestudeerden, die eene Rijkstoelage genieten en hebben genoten.

Ten slotte zij hier ten overvloede medegedeeld, dat voor de richtige nakoming der financiëele verplichtingen der begunstigden, spoedig nieuwe wijzigingen van het reglement zijn te verwachten.

Uitgegeven gelden.

1.	In	1912	f	2.190.—
2.		1913	,,	3.130.—
3.		1914	,,	3.870.95
4.		1915	,,	6.405.90
5.		1916	,,	11.857.90
6.		1917	,,	14.405.10
7.		1918	,,	16.298.—
8.		1919	,,	16.367.—
9.		1920	,,	17.724.—
10.		1921	,,	20.587.—
11.		1922	,,	23.626.80
12.		1923	,,	25.616.06
		Totaal	f	162.078.71

Teruggestorte bedragen.

1.	In	1915	f	338,—
2.	,,	1916	,,	698,50
3.	,,	1917	,,	418,50
4.	,,	1918	,,	389,—
5.	,,	1919	,,	1817,50
6.	,,	1920	,,	2061,—
7.	,,	1921	,,	3134,75
8.	,,	1922	,,	4167,75
9.	,,	1923	,,	3007,75
		Totaal	f	16032,75

Hiervan werd uitgegeven

1.	In	1922	f	2302,88
2.	,,	1923	,,	3785,88
		Totaal	f	6088,76

Rest (Bankdeposito) .... f 9943,99

Ontvangen depositorente.

1.	In	1916	f	24,10
2.	,,	1917	,,	48,37
3.	,,	1918	,,	34,47
4.	,,	1919	,,	135,—
5.	,,	1920	,,	177,88
6.	,,	1921	,,	268,69
7.	,,	1922	,,	407,33
8.	,,	1923	,,	474,51
		Totaal	f	1570,35

Uitgegeven administratiekosten.

1. In 1919	.....	f 107,83½
2. „ 1920	.....	„ 132,87
3. „ 1921	.....	„ 218,51½
4. „ 1922	.....	„ 164,85
5. „ 1923	.....	„ 139,20½
Totaal	....	f 763,27½
Rest	....	f 807,07½

Het bedrag der teruggestorte sommen is dus na aftrek der administratiekosten / 9.943.99 — / 807.07[5] = / 10.751.06[5].

Afgestudeerd zijn:

3 leerlingen a/d Burgerl. Avondschool te Soerabaja
1 „ „ Handelscursus te Batavia
9 „ „ Opl. school voor Inl. Ambt. te Madioen
5 „ „ Europeesch Ambachtsschool te Semarang
2 „ „ Koningin Wilhelminaschool te Batavia
2 „ „ Opleidingschool voor Inl. Rechtsk. te Batavia.
2 „ „ Landbouwschool te Buitenzorg en Suikerschool te Soerabaja
4 „ „ Koningin Emmaschool te Soerabaja
4 „ „ Hoogere Burgerschool te Semarang
8 „ „ Technische Avondschool te Semarang
7 „ „ Prinses Julianaschool te Djokja
1 „ „ Suikercursus te Soerabaja
1 „ „ M. U. L. O.
2 „ „ Inentingscursus te Batavia

Onafgestudeerd zijn:

9 leerlingen aan de Opleidingscholen voor Inl. Ambt.
1 „ „ „ K. W. S. te Batavia
3 „ „ „ Kweekschool Goenoengsari
2 „ „ „ Technische avondschool te Semarang
1 „ „ „ Opl. school voor Inl. Rechtsk.
4 „ „ „ Europeesche ambachtschool te Semarang
2 „ „ „ Koningin Emmaschool te Soerabaja
7 „ „ „ M. U. L. O.
3 „ „ „ Prinses Julianaschool te Djokja

Nog studeerend zijn:

71 jongelieden, waarvan 30 aan de M.U.L.O., 6 aan de O. S. V. I. A., 1 aan de Hoogere Kweekschool, 1 aan de O. S. V. I. R., 1 aan de S. T. O. V. I. A., 1 aan de Technische Hoogeschool te Bandoeng en 1 aan de Landbouw Hoogeschool te Wageningen, terwijl de anderen leerlingen zijn aan de verschillende middelbare scholen op Java.

Zooals boven reeds vermeld is, wordt thans uit de terugontvangen voorschotten bekostigd een student aan de Rijksuniversiteit te Leiden, zoodat het aantal studeerenden ten koste van het Studiefonds in totaal 72 bedraagt.

JONG-JAVA ALS DEEL VAN DE INL. VOLKSBEWEGING.

door

SAM.

In het begin van deze eeuw voelde men, dat 't Inlandsche vereenigingsleven zich op onverwachte wijze ontwikkelde. Niet alleen, dat 't de eisch des tijds was, maar ook de zich buiten Ned.-Indië in 't Oosten zich afspelende politieke gebeurtenissen waren factoren geweest, die van zeer grooten invloed waren op de ontwaking van 't Aziatische volk. Ook 't Javaansche volk voelde deze ethertrillingen en 't kwam tot bezinning. De geesten werden gegrepen door nieuwe idealen; men voelde, dat ieder volk een zelfstandig volksbestaan moet hebben en uit de Inlandsche volksbeweging is dan ook opgekomen de eisch van zelfbeschikkingsrecht. Toen in 1915 't recht van vereeniging en vergadering der ingezetenen van Ned.-Indië erkend werd, zag men over heel Java vereenigingen als uit den grond gerezen. De eenheidsidee werd overal gepropageerd en ook de liefde voor eigen land en volk werd op den voorgrond gesteld. Dit waren dan ook de voornaamste oorzaken geweest, waardoor de Jong-Javanen-beweging geboren werd. Deze gedachte n.l. om reeds vroeg het nationalisme in de harten der dochteren en zonen van Java te doen ontstaan, vond haar uiting in de totstandkoming van de Tri-Koro-Dharmo, welke naam de beteekenis heeft van drie edele doeleinden. Aldus omvatte dat drie-ledig doel de volgende punten:

1e. het scheppen van een band tusschen de Inlandsche leerlingen op de hooge en middelbare scholen, zoomede inrichtingen van voortgezet en vakonderwijs.

2e. Het opwekken en verhoogen van het gevoel voor de Inlandsche cultuur.

3e. Het bijbrengen van algemeene kennis onder haar leden.

Deze drie punten zou dus den weg vormen, die de jeugd-vereenigingen zou moeten volgen om tot haar doel te komen. Aanvankelijk waren het slechts Midden-Javanen, die 't grootste deel vormden, maar toen de vereeniging meer en meer bekendheid heeft gekregen, sloten zich ook meerdere Soendaneesche broeders er bij aan. Zij nam binnen korten tijd zóó in bloei toe, dat men 't raadzaam achtte om de Soendaneesche broeders zonder eenige beperking tot de vereeniging toe te laten.

Den 2den April 1916 werd besloten om aan K. G. P. A. A. P. Prang Wadono het beschermheerschap aan te bieden. Om nog meer verzekerd te zijn, dat de verschillende bevolkingsgroepen van Java en Madoera zich zouden aansluiten, achtte men 't noodzakelijk den naam van Tri-Koro-Dharmo in Jong-Java te veranderen. Op 't eerste congres te Solo in 1918 is men overeengekomen, dat voortaan de vereeniging en haar orgaan zouden heeten: Jong-Java voorheen Tri-Koro-Dharmo.

Door deze naamsverandering heeft West-Java zich geheel aangesloten, waardoor de Groot-Javaansche eenheidsidee onder 't opkomend intellect meer veld heeft kunnen veroveren. Thans is er een meer tastbare band gekomen, die de verschillende bevolkingsgroepen van Java en Madoera tot één houdt en de broederschapsgedachte verspreidt zich niet alleen onder de verschillende bevolkingsgroepen van Java en Madoera, maar ook Bali sloot zich bij ons aan, welk besluit tot toelating aangenomen werd op 't tweede congres, dat in 1919 in Djokja heeft plaats gehad. Ieder nationalist zal zeker wel inzien, dat J. J., hoe onschuldig zij ook moge schijnen, de kiem heeft doen ontstaan van de eenheidsidee onder de verschillende bevolkingsgroepen, die we hier hebben. Waar de groote volksvereenigingen nu alle op nationalistischen grondslag gebaseerd

zijn, kan J. J. in zooverre als deel van de Inlandsche volksbeweging worden genoemd, doordat zij reeds vroeg in de harten van het opkomend intellect de liefde voor land en volk doet ontstaan.

Van hoe groote waarde dit streven is, zal ieder nationalist wel voelen en ieder, die aan den opbouw van den Groot-Javaansche natie wil meewerken, zal wel inzien, dat de kiem voor de Groot-Javaansche eenheid in Jong-Java moet worden gezocht.

In J. J. wordt, behalve de broederschap gepropageerd, ook gedaan aan de innerlijke ontwikkeling van haar leden, waardoor bij de jeugd 't bewustzijn ontstaat, dat slechts door onderlinge waardeering de Groot-Javaansche natie is tot stand te brengen. Ook meenen we, dat hierdoor niet alleen 't samenhoorigheidsgevoel zal worden bereikt, maar ook hopen we langs dezen weg, die ons wordt aangegeven, de jeugd te kunnen voeren naar de hoogst mogelijke moraal en liefde voor eigen kunst en letteren. Dat in onze organisatie gestreefd moet worden naar de hoogst mogelijke moraal, ligt voor de hand, immers hij, die beweert als leider van de massa te willen optreden, moet in de eerste plaats denken aan zijn innerlijke ontwikkeling. De geschiedenis heeft ons immers geleerd, dat 't verval van de grootheid van ieder land ingeluid wordt door 't zedelijk verval van 't volk en vooral van hen, die de massa moeten beteugelen.

Ook moeten we verder niet vergeten, dat we de jeugd op de hoogte moeten stellen van de staatkundige ontwikkeling van ons land, immers zij, die ernstig meenen de belangen van Java te willen behartigen, moeten voorbereid zijn voor hun strijd in de volksvertegenwoordiging, die Indië thans bezit. Voor de eerste maal heeft Indië een vrije tribune en ons wordt nu gelegenheid gegeven uiting te geven aan wat we jaren en jaren moesten verkroppen, die we als een uiting van de democratie kunnen bestempelen, welke men goed- of afkeurt, maar welke thans niet meer te ontgaan is. Maar bij 't opvoeden van ons land en volk naar staatkundige vrijheid is men al te dikwijls geneigd om alles, wat Westersch is, op 't Oosten toe te passen, zonder met de bijzondere toestanden, die we hier hebben, rekening te houden. Jong-Java alweer, die ons opkomend intellect gelegenheid geeft om te beseffen, dat de tijd en ervaring ons leeren zal, een volksvertegenwoordiging te krijgen, niet op Westersche leest geschoeid, maar ingericht naar de Oostersche behoeften en toestanden.

Java moeten we dus ontwikkelen in een Javaanschen staat en Jong-Java, dat ook een deel vormt van de Inlandsche volksbeweging, zal dan zich mogen verheugen, wanneer Java heeft verkregen, liefst langs geleidelijken weg, zijn onafhankelijk volksbestaan.

PERSOVERZICHT

Een aanstaand verheffingsfeest 1)

Demokratie en Vorstenbestuur.

In Solo wordt spoedig het verheffingsfeest gevierd van Pangeran Adipati Praboe Prangwedono.

Daarvoor worden grootsche voorbereidingen getroffen.

Onder meer zal ook het Java-Instituut, de beteekenis van dit feest inziende, een speciaal nummer uitgeven, gewijd aan den verlichten bestuurder.

Naar aanleiding daarvan willen wij iets zeggen over de verhouding tusschen de Inlandsche bevolking en haar vorsten.

Het kan niet worden ontkend, dat ook over Nederlandsch-Indië in de laatste jaren een democratische wind ging waaien.

Het kon niet anders.

De menschen hebben elkander noodig. Zij oefenen invloed op elkander uit. De landen hebben elkander noodig en de stroomingen van elk land deelen zich ook aan de omgeving mede.

De wereld is een eenheid, de menschen vormen, hoezeer zij ook gescheiden lijken, een geheel.

Daardoor moest noodzakelijk ook Indië deelen in de strooming voor zelfbeschikkingsrecht, die in het Oosten de laatste jaren merkbaar is.

Nu reageert de bevolking sneller, naarmate zij meer ontvankelijk is voor de invloeden, die op haar inwerken.

Van Nederlandsch-Indië kan worden gezegd, dat de reactie zeer licht is geweest. Er is een zekere invloed van democratische tendenzen merkbaar, doch deze invloed is gering in vergelijking tot de massa, die onberoerd is gebleven.

Vele factoren zijn aan te wijzen, die dit verschijnsel verklaren. Het behoeft niet altijd ontevredenheid te zijn, die de menschen zoo bijster geschikt maakt voor de klanken, die een belofte houden van beter lot. Het is niet altijd noodig, dat men verdrukt wordt om te luisteren naar de stem, die van vrijheid spreekt.

Want er zijn geboren dienaren, evenals er geboren vorsten zijn. Sommige menschen — Dostojevsky laat het zijn Raskolnikow zeggen—zijn geboren om te heerschen. Anderen om te dienen

Dit is niet geheel waar. Doch men voelt erin de essence van hetgeen wij allen weten. Er zijn menschen te over, die geneigd zijn zich te schikken in hun lot. Ook al lijkt het nog zoo droef voor anderen.

Verandeing geeft moeilijkheden. Men kan met veranderingen vooruit gaan, doch in ieder geval moet men zich dan weer aan de nieuwe omstandigheden gewennen.

En waarom zou men veranderen, wanneer men zich rustig en gelukkig gevoelt in de omgeving, die men van jeugd af aan heeft gekend?

Indien er menschen zijn, die tot den onontwikkelde zeggen: Uw huis deugt niet, uwe omgeving is levenloos en doelloos, gij kunt meer zijn dan thans, — dan wil dat nog niet zeggen, dat die menschen aan de onontwikkelden een onmiddellijken dienst bewijzen.

Men kan ervan overtuigd zijn, dat verandering noodzakelijk is en toch moeten die veranderingen geleidelijk worden ingevoerd. Omdat anders, instede van rust, roerigheid wordt geschapen en het geluk, dat men allen wil geven, voor jaren kan worden verstoord.

Het is de groote moeilijkheid voor onontwikkelden om dit aan meer ontwikkelden duidelijk te maken.

Inlanders van het land en uit de kampoengs, die in zoo geheel andere omstandigheden leven dan Westerlingen, kunnen zich niet bewust verklaren. Wanneer men hun huizen afbreekt en er nieuwe voor in de plaats stelt, omdat de eerste soort „pestgevaarlijk'' waren, dan zal dat veelal een geheel andere uitwerking hebben dan men had verwacht.

Dit is logisch. Want de bewoner voelde zich gelukkig in zijn pestgevaarlijke woning. Hij hield van zijn kaalgeschoren tuintje, hij dronk gaarne het ongekookte water. Hij werd er nooit ziek van, omdat zijn natuurlijke levenswijze hem beschermde.

Waarom dan al die verandering en moeite?

Het verschijnsel, dat de democratie en haar zegeningen zoo weinig vat had op de Inlandsche bevolking van Nederlandsch-Indië, wordt door het bovenstaande eenigszins verklaard. Maar nog niet heelemaal. Er zijn andere factoren.

En in een artikel, waarin wij een jubileum van een der jongere Javaansche vorsten bespreken willen, is het niet moeilijk te raden, waarheen wij duiden willen.

De Inlandsche bevolking is gehecht aan haar eigen hoofden en vorsten. Zij neemt gaarne iets uit hun monden aan. Omdat zij weet, daaruit te vernemen, wat goed voor haar kan zijn. Omdat zij genegen is — ook al zou het niet goed blijken — deze raadgevingen op te volgen, zonder een oogenblik aan de onjuistheden der adviezen te twijfelen.

Waarom? Omdat zij vertrouwen heeft in haar eigen vorsten, door velen gezien als afstammelingen van hoogere geboorte, als zendelingen van een niet wereldschen heerscher.

Voor den eenvoudige van geest is — internationaal — de vorst een symbool van groote kracht, van goddelijk kunnen.

De niet-geletterde mensch heeft nog meer behoefte dan wij allen aan een rustpunt in zijn leven, aan een idool, waarop hij kan steunen

1) In het A.I.D., de Preanger Bode, schreef de heer van Bovene:

en waarop hij in moeilijkheden het oog kan richten.

Ook wij hebben die behoefte. Ook wij gelooven gaarne aan de begaafdheid van anderen, die daden verrichten, welke boven onze bevatting gaan. Slechts is ons verstand meer getraind en daardoor meer geneigd tot critisch onderzoek, waardoor zoo menig idool moet lijden.

De vorst is voor den Inlander een symbool van goddelijke kracht en hoezeer ook de ontwikkeling stijgt der Inlandsche maatschappij, als symbool kan de vorst altijd zijn gezag houden.

Het blijkt uit de positie, die onze Koningin thans in de harten harer onderdanen in Nederland nog inneemt.

De geschiedenis is niet dezelfde voor Nederland en Java. Ook niet van beide Vorstenhuizen.

Maar zelfs al houdt verder alle overeenkomst op, dan nog blijft het m e n s c h e l ij k e in de verhouding tusschen vorst en volk gemeenschappelijk.

Hier ligt weder een kern van beteekenis. Het menschelijke in ons is gemeenschappelijk.

De uitingen van onze gevoelens verschillen sterk. Maar de gevoelens zijn weder gelijk, zij kunnen hoogstens verschillen in intensiteit, doch verder gaan de verschillen niet.

Het vorstenbestuur op Java zal voorloopig niet hebben afgedaan. Het zal in de oogen der bevolking nog lange jaren logisch blijven.

Welke perioden ook door het volk worden doorgemaakt, — zoolang het de vorsten gegeven is, zich in de nieuwe verhoudingen en opvattingen in te leven, zullen zij steeds den toestand kunnen beheerschen.

Het bestuur der vorsten is het meest logische, dat ter wereld wordt en werd gekend.

Men heeft eenigen tijd getracht te suggereeren, dat een gezag van de massa mogelijk zou kunnen zijn.

De onjuistheid dier gedachte is op verschillende plaatsen heel droevig gebleken.

Waarom het dan geprobeerd? Waarom het niet bijtijds ingezien? Denk slechts aan tijden, waarin de schorre kreten van het volk riepen om ,,vrijheid'', gelijkheid en broederschap'', terwijl dezelfde vurige strevers genoegelijk de hoofden hakten van hen, die als aanstaande broeders, gelijken en vrijen gespaard behoorden te worden.

Denk aan allen, die terwille van een zonderling ideaal zich moedwillig in het vuur wierpen en met een glans van verrukking in de oogen stierven voor ,,Vorst en Vaderland''.

De l e u z e n zijn het geweest, die de menschen zoo veelvuldig hebben gebracht tot de meest onlogische daden.

En achter die leuzen school de behoefte dierzelfde menschen om een ideaal na te streven.

De tijden veranderen. Wat ordeloos opgroeide, wat nimmer werd verzorgd, wat maar leefde en speelde op de aarde . . . het zal zich van zijn taak bewust worden. Het zal doordrongen worden van nieuwe gedachten en nieuwe idealen. Het zal zich bewust worden en daardoor bewust leeren handelen.

Met de verandering dier tijden zullen eenige schokken gepaard gaan, wellicht ook strijd.

Maar de schokken en de strijd zullen geringer zijn en weinig fataal, naarmate het volk zal kunnen rekenen op het oog van een enkeling, die zich boven de massa verheft in geestelijken zin.

Dat behoort de vorst te zijn.

Hij behoort zijn tijd vooruit te blijven, zijn volk te kennen, zijn middelen aan te wenden, wanneer zij noodig blijken.

Dan brengt hij slechts het bekende ,,gouverner c'est prévoir'' in toepassing en is daardoor steeds in staat leiding te geven, welke vooral in moeilijke dagen van hem wordt verwacht.

Voor Java is de toestand niet anders dan voor Westersche landen. Overal, waar het gezag in handen is van bestuurders, die den toestand beheerschen, wordt een zegenrijke harmonie gevonden.

Men doet niemand genoegen met vleierij. Althans geen genoegen, dat beteekenis heeft.

Daarom zien wij er geen nut in te pogen allerhande goede eigenschappen van het tegenwoordig hoofd van het Mangkoenegarasche Huis naar voren te brengen, die algemeen bekend zijn geworden.

Het voornaamste onder alles, wat te zijnen gunste kan worden aangevoerd, is zijn beheersching van het geestelijke in het Javaansche leven.

De Prangwedono is in staat de ziel der dingen te zien.

Wij zijn onlangs verrast met een nieuw boek, vertaald uit het Deensch, getiteld ,,De steen der wijzen''. Daarin komt een jongetje voor, dat op een dag ontdekt, dat sommige dingen en menschen ,,open'' zijn, d.w.z., dat men er doorheen kan zien en daardoor alles ervan te weten kan komen.

De dingen ,,open'' te zien is evenwel slechts gegeven aan hem, die het vermogen bezit om in harmonie te blijven met de natuur der dingen en aan hem, die getracht heeft zich voortdurend te interessseeren voor hetgeen in de geesten der menschen omgaat.

De geest uit zich op velerlei wijze. Voor de uitingen van den geest is de Prangwedono steeds belangstellend geweest. Hij bleek in staat leiding op dit teeder gebied te geven.

En het is deze belangstelling en dit vermogen om leiding te geven, waardoor zijn gezag sterker is dan dat van menigen voorganger.

Er zijn meer voorbeelden op Java van vorsten, die toonen te weten, hoe groot de beteekenis is van geestelijk contact met de onderdanen. Wij zullen hen hier niet bespreken.

Voldoende zij, hier te constateeren, dat de Prangwedono voortdurend werkzaam is ten behoeve van de Inlandsche kunst, de Inlandsche bevolking in haar geestelijk streven en dat hij — door den nadruk daarop te leggen, instede van op haar telkens wisselend materieel belang — blijkens de uitkomsten een steeds grooter plaats in haar leven begint in te nemen.

Ter voorkoming van misverstand moet hieraan worden toegevoegd, dat het hoofd van het Mangkoenegarasche huis allerminst blind is voor het materieele belang zijner onderdanen. Doch het geestelijke stelt hij hooger.

Na het bovenstaande is het welhaast overbodig hieraan den slotwensch te verbinden, dat het den Pangeran Adipati gegeven moge zijn, door een bestendige heerschappij de groote beteekenis van dit standpunt in het belang van zijn onderdanen aan te toonen.

In de Locomotief van 19 Augustus 1924 schrijft: J. A. Veurman, over:

HET MANGKOENEGARANSCHE RIJK. 1916 — 1924.

Nu de datum van den 4den September nadert, de dag, waarop Pangéran Adipati Ario Prapoe Prangwedono VII op 40-jarigen leeftijd zal verheven worden tot Pangéran Adipati Ario Mangkoe Negoro en hij tevens den rang van kolonel ontvangt, een feit, dat met groote feestelijkheden zal worden gevierd, lijkt het niet ondienstig in het kort na te gaan de geschiedenis van het kleine vorstendom en Soerakarta, waar verlichte bestuurders modern Westersch regeeringsbeleid hebben geënt op Oostersche toestanden en verhoudingen.

Het waren critieke dagen voor de Compagnie, toen in 1740 de opstand der Chineezen zich over heel Java uitbreidde en veel Javanen zich bij de ontevredenen aansloten om de Europeanen te verjagen. De soesoehoenan van Mataram, toen nog resideerende in den kraton van Kartasoera, koos de partij der opstandelingen, maar, nadat bij het keeren der kansen hem de vrees beving, dat de Compagnie haar in gevaar gebrachte macht weer zou herwinnen, liep hij weer over tot haar zijde. Dit maakte de woede der opstandelingen gaande en de kraton werd bestormd en ingenomen. De keizer moest vluchten in gezelschap van den vertegenwoordiger der Compagnie, Von Hokendorff, en zich schuil houden in het Ponorogosche.

Daar stond de soesoehoenan een deel zijner strandlanden af aan de Compagnie, terwijl deze het recht kreeg den rijksbestuurder te benoemen, op voorwaarde, dat de Compagnie hem hielp in het terugkrijgen van de Mataramsche kroon. En toen dan ook na veel strijd de tegenkeizer, mas Garendi, naar Ceylon was ,verbannen, en Pakoe Boewono II in den totaal verwoesten kraton van Kartasoero kon terugkeeren, was de suprematie over Java overgegaan op de Hooge Compagnie en was het gedaan met den luister van het machtige Mataram, waarover eens de beroemde sultan Agoeng den scepter zwaaide. Al mocht nu Soenan Pakoe Boewono het hoofd in den schoot hebben gelegd, niet alzoo prinsen en regenten, die zich tengevolge van den nieuwen stand van zaken verongelijkt zagen. En dat de Gouverneur-Generaal van Imhoff, op zijn rondreis over Java ook een bezoek brengende aan het Mataramsche hof, moest constateeren, dat de toestand in het rijk verre van gunstig was, daar o.a. in het Ponorogosche en elders ten minste een vijftal ontevreden prinsen rondzwierven, plunderende en brandschattende, teekent wel het karakter dezer verwarde tijden. Onder deze ontevreden vorstenverwanten bevond zich ook Raden Mas Said, een zoon van een broer van den Soenan, die indertijd naar Ceylon was verbannen en den titel voerde van Pangéran Mangkoe Negara. Deze prins wordt ons geschilderd als een man van zeer krijgshaftigen en ondernemenden aard. Nicolaas Hartingh, Gouverneur van Java's Noordkust, spreekt in zijn stukken van hem als van een man, ,,dewelke, schoon kleijn van postuur het vuur en de vivaciteit uijt de oogen straalt''. Als bekendste bondgenoot van Mas Said noemt ons de geschiedenis Pangéran Mangkoeboemi, een jongeren broer van den Soenan. Gezamenlijk beoorloogden deze de Compagnie en den Soenan met zooveel succes, dat de laatste in wanhoop en verbittering vijf dagen voor zijn dood zonder eenige voorwaarde het geheele rijk aan de Compagnie opdroeg. Deze achtte het gewenscht den zoon van Pakoe Boewono tot Soenan te verheffen, wat drie dagen na zijns vaders dood plaats vond. (Dec. 1749). Maar op denzelfden dag deed Pangeran Mangkoeboemi zich in den dalem van de vorsten van Mataram te Jogja tot soesoehoenan uitroepen. Mangkoeboemi en Mas Said zetten hun strijd voort tegen den jongen wettigen keizer. Groot waren hun successen en rijk hun oorlogsbuit, zwakker werd de positie van Matarams souverein en neteliger de omstandigheden voor diens beschermster, de Compagnie. Maar naijver deed het bondgenootschap tusschen Mangkoeboemi en Mas Said uiteenvallen en de beide aanvoerders werden elkaars bittere vijanden. En toen Pangéran Mangkoeboemi blijken gaf, dat hij wel met de Compagnie in onderhandeling wilde treden, was deze, de vruchteloosheid inziende van het voeren van een guerillakrijg met rebellen, die in ontoegankelijke bergen niet waren te vatten, daartoe wel genegen. En zoo gelukte het Nicolaas Hartingh, gouverneur van Java's Noordkust, met groote diplomatieke handigheid en overleg den soesoehoenan over te halen de helft van de bovenlanden van het Mataramsche rijk aan Pangéran Mangkoeboemi af te staan. Den 13den Februari 1755 werd deze tot Sultan verheven en vestigde zich in den dalem te Jogjakarta. Mataram was in twee deelen uiteengevallen en de rust, zoo noodig voor een door jarenlangen verwoeden krijg geteisterd land, scheen nu naderbij te komen. Maar wie nog van geen rust en vrede wilde weten, was de onverzoenlijke Mas Said. Ook met hem had de Compagnie te voren wel willen onderhandelen, maar zijn buitensporige eischen hadden elken vrede op deze wijze onmogelijk gemaakt. Plunderende en verwoestende moest hij nu wel telkens wijken, maar even vaak dook hij weer op tot ontzetting der geteisterde streken. Maar ook hieraan gelukte het Hartingh's staatsmanswijsheid een eind te maken. Mas Said's macht verminderde zichtbaar. In 1757 had hij te kennen gegeven, dat hij zich zou onderwerpen, indien de Soenan hem eenige landschappen tot zijn onderhoud afstond. En toen de vorst den onstuimigen opstandeling buiten Soerakarta de gelegenheid gaf hem te ontmoeten, viel deze hem te voet en werd in genade aangenomen. Eenige dagen later volgde te Salatiga het sluiten van de overeenkomst, waarbij aan Mas Said onder den titel van Pangéran Adipati Mangkoe Negoro een leen van 4.000 tjatjahs, afgeleid van het Soenansgebied, werd afgestaan. (Een tjatjah was een stuk grond, noodzakelijk voor het onderhoud van een Javaansch huisgezin en had dus kleiner of grooter oppervlakte, naarmate de grond vruchtbaar of minder geschikt was). Hij zou in Soerakarta moeten wonen en den Soesoehoenan de gebruikelijke eerbewijzen van leenman brengen. Zoo was dus een derde vorst zijn deel komen vragen van het oude Mataram en had Hartingh's diplomatie den vrede en hoognoodige rust voor Java eindelijk verkregen. En ofschoon het den voormaligen rebel als eersten vorst van het Prinsdom Mangkoenegaran wel eens moeite heeft gekost zijn vroegere aspiraties te onderdrukken, hetgeen o.a. blijkt uit een herhaalde bekrachtiging van het gesloten contract, heeft hij toch zooveel mogelijk aan zijn verplichtingen voldaan, zoodat de vertegenwoordiger der commissie kon verklaren,

„dat prins Mangkoe Negoro op ordinaire 's Keijzers dagen verscheen en 's vorsten ordre obedierde''.

De 4.000 tjatjahs had de eerste vorst gekregen als persoonlijk leen van den soesoehoenan en zou dus na zijn dood weer aan dezen terugvallen. Maar toen in 1792 dit overlijden plaats vond, bewerkte de Compagnie, dat het grondgebied eens en vooral in de familie van den Pangéran Mangkoenegoro zou blijven en dat wel aan „zoodanig een prins, die de Compagnie te gelegenertijd na het afsterven van den regeerenden vorst daartoe het meest geschikt zou achten''. De overwegingen, die daartoe leidden, werden gemotiveerd met de volgende woorden van Java's Gouverneur Van Overstraaten in een brief aan de Hooge Regeering . . . . . ; „in het Soerakartasche rijk steeds een prins te houden op dien voet, zooals Mangkoe Negara thans daar was, die dan haar altijd tot een werkelijken steun kunnen strekken, en het gemelde rijk daardoor niet gezegd kon worden in evenwigt tegens het Jogjakartasche te verliezen, omdat het weinig moeite in zou hebben om, wanneer onverhoopt het laatstgemelde rijk in eenige onlusten met het Soerakartasche of de Compagnie mogt komen, zoodanig een prins de partij van den Keizer en de Compagnie te doen aankleven''.

De nieuwe vorst, kleinzoon van den overledene, kreeg den titel van Pangéran Adipati Ario Praboe Prang Wedono. De band met den soesoehoenan was nu verbroken en de betrekking van leenman tot leenheer bestond nu alleen tusschen den vorst en de Compagnie, later het gouvernement. De term „onafhankelijk prins'' had dus alleen betrekking op zijn verhouding tot den keizer. In 1798 werd den opvolger van genoemden Prang Wedono jaarlijks een som van 2.000 Spaansche matten toegekend, waarvoor hij een korps troepen ten dienste der Compagnie op de been moest houden. Vanaf dien tijd dateert het feit, dat de vorsten uit het Mangkoe Negaransche Huis een troepenmacht ten dienste van het gouvernement moeten onderhouden. Dat is heden ten dage het bekende Legioen Mangkoenegaran, waarvan de kosten nu op de oorlogsbegrooting te vinden zijn en waarvan de vorst commandant is. De eerste commandant was benoemd in 1809 door den G.-G. Daendels. Hij verleende Mangkoenegara II (1796 — 1835) bovendien den rang van kolonel. Toen in 1812 soenan en sultan tegen het Britsche gouvernement samenspanden, hielp Mangkoenegara II de Engelschen en ontving voor zijn trouwen bijstand van Raffles nog 1000 tjatjahs land, dat aan het soenansgebied werd ontnomen. En in 1831, na de beëindiging van den Javaanschen oorlog kreeg hij nogmaals een gebiedsuitbreiding van 500 tjatjahs.

Mangkoe Negoro III was vorst van 1835 — 1853 en werd opgevolgd door Mangkoenegoro IV van 1853 — 1881, een man, wiens organiseerend talent, wordt geroemd en die onder de weinige Javaansche schrijvers van den nieuwen tijd een voorname plaats inneemt. Mangkoenegoro V was aan het bewind 1881 — 1896, waarna het twintigjarig bestuurstijdperk volgde van Mangkoe Negoro VI. Vooral deze laatste vorst wordt geprezen als een bevorderaar van orde, stiptheid en netheid, als iemand wars van overdreven huldebetoon, wiens bestuur een financiëel succes was voor het rijk en die het Mangkoenegaransche deel van Soerakarta het goed onderhouden uiterlijk geeft, dat aan iederen bezoeker opvalt.

In 1916 ging Mangkoe Negoro VI heen, omdat zijn zoon R. M. Ario Soejono niet voor opvolging in aanmerking zou kunnen komen. Deze was n.l. geboren, vóórdat zijn moeder met den vorst was gehuwd. Volgens de Mohammedaansche wet bestaat „erkenning'' niet. En, teleurgesteld in zijn verwachtingen wilde Mangkoenegoro VI niet langer zijn waardigheid bekleeden. Hij legde deze neer en vestigde zich te Soerabaja.

De nieuwe vorst is de tegenwoordige Pangéran Adipati Ario Praboe Prangwedono VII, vóór dien tijd geheeten R. M. A. Soerio Soeparto, derde zoon van den in 1896 overleden Mangkoe Negoro V. Op jeugdigen leeftijd vaderloos geworden en weinig bijstand verwachtende in zijn streven tot verkrijging, van meerdere ontwikkeling van zijn Solosche familie ging hij naar Demak, waar hij als hulpschrijver begon, spoedig bevorderd werd tot mantri-kaboepaten en in zijn vrijen tijd van overgespaard geld zich de middelen verschafte om zich te bekwamen in de Nederlandsche taal en tevens de Javaansche taal en letterkunde te bestudeeren. Hij kreeg echter om particuliere redenen zijn ontslag en moest nu een andere betrekking zoeken. Maar dat gelukte niet zoo gemakkelijk en het waren allesbehalve rooskleurige omstandigheden, waarin de jonge man verkeerde, toen hij zich, onder resident Van Wijk, aanmeldde voor de vervulling der betrekking van Inlandsch translateur der Javaansche taal. R. M. A. Soerio Soeparto werd uit de niet zeer talrijke sollicitanten door resident Van Wijk (1909 — 1914) benoemd en nu brak een betere tijd aan. Als lid der afdeeling Solo van Boedi-Oetomo en medewerker van D a r m o K o n d o bewoog de nieuwe translateur zich op publiek terrein en toen in de eerste tijden van de Sarekat Islam Mr. Van Deventer te Solo vertoefde om ook daar gegevens te verzamelen omtrent de nieuwe beweging, kwam hij in aanraking met R.M.A. S. Soeparto. De jonge man maakte een zeer goeden indruk op mr. Van Deventer en hij kon verzekerd zijn van diens hulp en belangstelling. Dat was in 1912, en in 1913 ging hij naar Europa, waar hij aan de universiteit te Leiden de colleges in de Oostersche Letteren wilde volgen om tevens met eigen oogen kennis te maken met het Westen. Hij vertaalde gedurende zijn verblijf in 't Javaansch gedichten van Tagore en van Noto Soeroto. Gedurende de vacantie trad hij in dienst bij het reserve-kader en toen in 1914 de wereldoorlog uitbrak, bleef hij in militairen dienst en werd in Mei 1915 tot luitenant bevorderd bij de grenadiers. Daarna brak het tijdstip aan, waarop hij weer naar zijn geliefd vaderland kon terugkeeren, nadat hij eerst nog door H. M. de Koningin in audiëntie was ontvangen. Tijdens zijn verblijf in Holland kwam hij meerdere malen in aanraking met mr. Van Deventer en de gunstige indruk, dien deze staatsman reeds vroeger van R. M. A. S. Soeparto had gekregen, werd door dezen omgang versterkt. Mr. Van Deventer's invloed en dien van Resident Van Wijk zullen zeker er veel toe hebben bijgedragen, dat Soeparto werd uitverkoren tot opvolger van Mangkoenegoro VI, met voorbijgaan van zijn beidere oudere broers en van de twee broers van den afgetreden vorst. Bij zijn terugkeer in 1915 te Solo werd Soeparto benoemd tot adjunct-controleur van agrarische zaken, terwijl men hem ook nog verkoos tot voorzitter van de vereeniging Boedi-Oetomo.

Zijn verheffing tot Pangéran Adipati Ario

Praboe Prangwedono, zevende vorst uit het Huis Mangkoe Negoro, welke in Maart 1916 plaats vond, maakte, dat hij beide genoemde functies slechts kort kon vervullen.

Een overzicht van hetgeen onder zijn ruim 8-jarig bestuur in dit, het best georganiseerde Mataramsche vorstendom, is tot stand gekomen, geven wij hieronder.

De verhouding tusschen het Mangkoenegaransche rijk en het gouvernement wordt niet beheerscht door politieke contracten, zocals deze in den loop der tijden tusschen het soenanaat en de regeering werden gesloten. Bij zijn verheffing heeft het tegenwoordige hoofd van het Mangkoenegaransche rijk evenals vroegere voorgangers een soort ,,korte verklaring'' moeten afleggen. De inhoud van deze overeenkomst komt hierop neer, dat de pangeran Adipati Ario Praboe Prang Wedono met zijn zegel bekrachtigt, eigenhandig onderteekent en op den koran plechtig bezweert, dat hij oprecht, zonder eenige afwijking, zal nakomen alle schikkingen en bepalingen van het Nederlandsche gouvernement, reeds gemaakt of vastgesteld of nog te maken en vast te stellen.

De eerste ambtenaar in het M. N.-rijk, de regent-patih, is niet, zooals de rijksbestuurder in het soenanaat, de brug, waarover het contact wordt onderhouden tusschen gouvernement en zelfbestuur. (Deze ambtenaar wordt dan ook niet door de regeering benoemd). Het is het hoofd van het rijk zelf, dat steeds in directe verbinding verkeert met den vertegenwoordiger van het gouvernement, den resident van Soerakarta. Een belangrijke factor, misschien wel de belangrijkste voor den gunstigen financieelen toestand van het rijk is zeker het ontbreken van landhuur en apanagewezen. Dit laatste stelsel, waardoor tot voor een tiental jaren in de andere vorstendommen groote stukken grond met den arbeid der opwonenden door den vorsteigenaar van den grond — of zijn plaatsvervangers (apanagehouders of patochs) — aan Europeesche ondernemers werden overgedragen krachtens geldelijke overeenkomsten, belemmerde in hooge mate het nemen van maatregelen, die in het belang van het geheel zouden kunnen worden genomen. Dit apanagewezen, nu ook in de andere Vorstenlanden afgeschaft, bestond sedert 1870 reeds niet meer in het Mangkoenegaransche rijk, behalve voor de zonen van den toenmaligen zelfbestuurder. In 1912 werden ook deze laatste apanagegebieden opgeheven. De landhuur, in vroegere jaren al eens afgeschaft, later op aandrang van het Europeesch bestuur weer gedeeltelijk ingevoerd, bestaat nu ook in zijn bekenden vorm niet meer. Er is voor in de plaats gekomen een stelsel van indirecte staatsexploitatie. Verschillende groote cultuurondernemingen en ettelijke landbouwondernemingen werden ondergebracht in een ,,Maatschappij tot exploitatie der Mangkoenegaransche bedrijven'', waarvan de verhouding tot het rijk niet beter kan worden uitgedrukt dan door ze te vergelijken met die, welke er (ook de fusie) bestond tusschen de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen en het Nederlandsche gouvernement. Hierdoor is gevormd een ,,Fonds van Mangkoenegaransche Eigendommen'', waaruit telken jare op de begrooting een post voor gewone en voor buitengewone uitgaven wordt geput (voor 1924 b.v. resp. 5½ ton en 3¼ ton ten behoeve van het rijk, bedragen, die dus ten goede komen aan land en volk. Hoe groot dat ,,Fonds'' is, kunnen wij niet met zekerheid zeggen. In 1913 bevatte de ,,Reservekas van het M. N.-rijk'', waarvan het Fonds de gewijzigde voortzetting is, een bedrag van ƒ 8 millioen.

De begrooting van het M. N.-rijk voor 1924 geeft ongeveer een beeld van den toestand in het rijk en de opvatting van het bestuur ten opzichte van de vitale onderdeelen der staatsmachine. Deze begrooting dan van het rijk met zijn nog geen millioen inwoners en een oppervlakte iets grooter dan het groothertogdom Luxemburg in Europa, sluit in ontvangsten en uitgaven met een bedrag van 2.4 millioen gulden. De civiele lijst van den zelfbestuurder vraagt 190 duizend gulden, terwijl de 120 mille, uitgetrokken voor de overige familieleden van het M. N.-huis Oostersche opvattingen karakteriseeren. Bestuur en politie vragen 3 ton, onderwijs 1 ton, irrigatiewerken 2¾ ton en rijkswerken 7 ton. Behalve de reeds genoemde vaste bijdrage van 8¾ ton uit het Fonds der M. N. eigendommen, leveren de pachten en belastingen van 9 landbouwondernemingen ƒ 66 mille op en die van 5 rijksondernemingen ƒ 1¾ ton. De belasting der onverhuurde gronden (z.g. Kedjawen) brengt 312 mille op en het hoofdgeld ƒ 145 mille. Dit hoofdgeld is ƒ 2.— per erf (tevens sawahbezitter) en ƒ 1.— per erf zonder sawah. Het marktwezen brengt ƒ 145.000.— op.

Een en ander doet inzien, dat het financieel beheer in het Mangkoenegaransche rijk de bevolking ten goede komt en dat de belastingdruk er vooral niet zwaarder is dan in de gouvernementslanden.

Wanneer we nu nagaan, wat er gedurende het 8-jarig bestuur van P. A. A. P. Prang Wedono VII is tot stand gebracht, dan vragen drie zaken onze aandacht, omdat ze zoo nauw verband houden met den economischen vooruitgang van land en volk. Het zijn de irrigatiewerken, de Rijkswerken vooral op wegengebied en de Mangkoenegaransche bedrijven.

Irrigatiewerken.

Dat goede bevloeiingswerken voor de bevolking een buitengewone waarde hebben, behoeft geen betoog. De kans op oogstmislukkingen wordt verminderd, de opbrengst der bevloeide velden vermeerdert, terwijl de gelegenheid om na den rijstoogst in den Oostmoesson tweede gewassen te planten, wordt uitgebreid.

Toen op 30 Maart 1916 de resident van Soerakarta F. P. Sollewijn Gelpke den tegenwoordigen pangeran Adipati installeerde, wees hij dezen met grooten nadruk op de bestaande misstanden op het gebied van irrigatie en landbouw en drong er op aan, dat de nieuwe zelfbestuurder aan de verbetering hiervan zijn bijzondere aandacht zou geven. In Juli d.a.v. was de tegenwoordige architect der M. N.-Irrigatie, de heer F. E. Wolff, in dienst getreden en een maand later begon men in Zuid-Wonogiri, een streek, waar de bevolking in economisch ongunstige omstandigheden verkeerde, de hand aan den ploeg te slaan. Aan de hand van een werkplan, dat reeds was opgemaakt door den toenmaligen controleur van Wonogiri, den heer Neys en volgens een ontwerp, door den heer Vink, ingenieur der B. O. W. te Solo, ontworpen, werd met voortvarendheid aan de totstandkoming gearbeid. Voor de groote werken werden afzonderlijke

fondsen toegestaan, terwijl voor het jaarlijksch onderhoud en het maken van semi-permanente werken, het doen van opnamen enz. 20 mille werden uitgetrokken. Resident Sollewijn Gelpke, was door en door overtuigd van de noodzakelijkheid dezer irrigatiewerken, maar toen hij werd vervangen door resident Harloff, scheen er een kink in den kabel te komen. In 1918 werden op diens aandrang de werken vertraagd en in 1920 zelfs geheel stopgezet. Resident v.d. Marel werd overtuigd van de noodzakelijkheid tot doorzetting der begonnen werken en bij residentsmissie van 16 Juli 1924 heeft de tegenwoordige resident van Soerakarta de heer Nieuwenhuys, voor de afwerking van het gestaakte werk aan de ,,wadoek Ploembon'' zijn toestemming verleend, terwijl ook de overige werken volgens een beperkt plan zullen worden uitgevoerd.

In 't geheel zijn er een dertigtal, groote en kleine. Wanneer ze alle gereed zijn, zal er een som van ± 1½ millioen gulden zijn uitgegeven en zullen ruim 14.000 bouws worden bevloeid. Wonogiri zelf wordt dan o.a. door het verbeteren van het reservoir Tjoebloek van goed drinkwater voorzien.

Als voorbeeld van een der grootere werken, waaraan in de jaren 1917 — 1920 een som van 3½ ton werd uitgegeven, noemen we de bevloeiingswerken uit de Kali Betal (Wiroko), bestaande uit een prise d'eau met linker hoofd en secondaire leidingen en kunstwerken en waardoor een gebied van 3.000 bouws wordt bevloeid. En ook de genoemde wadoek Ploembon, waaraan het gestaakte werk nu weer kan worden hervat, zal een uitgave vorderen van 2½ ton. Maar dan ook zal een streek, die in een kwaad gerucht stond (we lezen nog in de nieuwe Encyclopaedie van N.-I.: ,,In Zuid-Wonogiri is nog al eens voedselgebrek'') langzamerhand tot grootere welvaart raken.

Ongetwijfeld zal hiertoe niet weinig bijdragen de totstandkoming van de nieuwe wegen, waarmee de bedoelde streek uit haar isolement is verlost. Ook deze communicatie- en afvoermiddelen kwamen tot stand gedurende het afgeloopen bestuurstijdperk. Voordien waren de wegen naar dit deel van het M. N.-rijk niet veel meer dan voetpaden, paardenpaden en enkele rijwegen, die dan telkens stuitten op rivieren zonder bruggen. Flink werd ook hier aangepakt en men kwam langs bestrijdbare verbindingen in een landstreek, die te voren weinig door hoogere bestuursambtenaren werd betreden en waarvan men nu den landbouw- en nijverheidstoestanden kon nagaan.

De aanleg van de tramlijn naar Wonogiri en verder naar Batoeretno in 1922 en 1923 was een belangrijke schrede op den weg, die de bevolking van Zuid-Wonogiri tot meer welvaart kon brengen. En de op die lijn uitkomende wegen moesten natuurlijk nu ook worden verbeterd, opdat de bevolking in staat zou zijn haar producten te vervoeren naar het naastbij gelegen tramstation.

Een voorbeeld moge illustreeren, wat het resultaat was voor de bevolking van dezen aanleg en verbetering der communicatiemiddelen.

Gaplek was vóór den aanleg der tramlijn in Z. O.-Wonogiri haast onverkoopbaar. Na de opening werd dit product verkocht voor ƒ 0.45 de picol, en toen de wegen voor grobags bruikbaar waren gemaakt, steeg de prijs tot ƒ 1.60 de picol. Een dergelijk resultaat van wegenaanleg of verbetering kon men ook constateeren in het Zuid-Karanganjarsche (vooral in het district Djoemapolo).

In Oost-Wonogiri, een streek die er economisch beter voorstond dan de zooeven besprokene, werden in de jaren 1919 en '20 een tiental werken uitgevoerd en werden een 5.000 bouws technisch bevloeid. Grootendeels verleende men hier alleen steun aan reeds bestaande bevloeiingswerken.

In het regentschap Karanganjar werd in Februari 1918 het personeel van de Irrigatie-afdeeling M. N. aangesteld en onafgebroken kon men hier door-arbeiden aan een 12-tal werken, waarvan er nog enkele in uitvoering zijn. In 6 jaar werd een bevloeiingegebied van ± 20.000 bouw geschapen.

Zonder optimisme kan men verklaren dat ook hier de uitgegeven sommen, welke ƒ 1.281.000 bedragen, ruimschoots hun rente zullen opbrengen en ook de bevolking economisch verheffen.

Het grootste werk, in het hartje van Karanganajar, is zeker de schepping van de wadoek ,,Tirtomarto'', op 3 paal afstand van Karanganjar bij de dessa Delingan. De eerste steenlegging hiervan had plaats op den 11den October 1920, 35 dagen na het huwelijk van den P. A. A. P. Prang Wedono met de ratoe Timoer. De plechtigheid besloot een lange rij van feesten en vormde er een waardig slot van. Deze wadoek, die straks bij de verheffingsfeesten officieel zal worden geopend, is 8 meter diep en heeft een waterinhoud van 4 millioen M³. Uit het stroomgebied van de kali Djirak kan het reservoir 4 à 5 maal per jaar gevuld worden, zoodat over het bevloeiingsgebied, groot 17.000 bouws, waarvan 12.000 bouws behoort tot het plantareaal van den s.f. Tasikmadoe en 5.000 bouws tot de bouwgronden van een deel der M. N.-bevolking van het regentschap Karanganjar, ongeveer 20 millioen M³., water per jaar kan worden verdeeld. De kosten van dit mooie en groote werk bedragen ƒ 614.000; ¾ deel hiervan wordt gedragen door de s.f. Tasikmadoe en ¼ door het M. N.-rijk.

Op den feestdag der officieele opening zal de heer F. E. Wolff zeer zeker in een uitvoerige uiteenzetting de beteekenis van deze wadoek belichten, een werk, op welker totstandkoming hij zeker met trots kan terugzien.

Een cultuurplan is ontworpen, waarbij de Westmoesson-padi in de meest gunstige regens- en bevloeiingsperiode kan worden geplaatst, terwijl de Oostmoesson-polowidjo aanmerkelijk kan worden vervroegd. De veel besproken en gehate dag- en nachtverdeeling van het bevloeiingswater tusschen suikerriet en polowidjo zal dus van nu af hier tot de geschiedenis behooren.

De irrigatieafdeeling Mangkoenegaran kotta is ingesteld in 1921 en bracht een viertal werken tot stand, welke hoofdzakelijk ten laste zijn gekomen van de s.f. Tjolomadoe, voor een bedrag van nagenoeg ƒ 157.000. In voorbereiding is ook een werk, dat behalve het bevloeien van 260 bouws sawah, mede ten doel heeft het verschaffen van spoelwater voor de kotta Mangkoenegaran (voornamelijk het Villapark). Dit werk zal 32 mille kosten.

In 1921 kwam eveneens gereed de bandjirafvoerleiding vanaf de N. I. S. baan naar de kali Pépé, welke arbeid op een ton kwam.

Op het programma staan nog het verbeteren van de spoelwatervoorzienig in de M. N kotta Solo en de afvoer van het regenwater in de kotta. In Juni j.l. ging het personeel van deze Irrigatie-afdeeling over naar het Centraal Waterschapskantoor van de Vorstenlanden, daar het geheele plantareaal van de s.f. Tjolo-

Gelieve voor pagina 77 van het extra (Mangkoe Negara)-nummer van Djåwå bijgaande pagina's in de plaats te stellen.

[illegible]
[illegible]
[illegible]

madoe valt binnen de grenzen van het nieuw ingestelde waterschap Pépé.

De Mangkoenegaransche openbare werken.

Bij de vermelding der irrigatiewerken in Zuid-Wonogiri hadden we de gelegenheid op te merken, hoe de verbetering der communicatiemiddelen op krachtdadige wijze is ter hand genomen, een verlaten streek uit haar isolement heeft verlost en den weg tot meerdere welvaart heeft geopend. Niet alleen daar echter, maar in alle deelen van het rijk zijn nieuwe wegen aangelegd en bestaande verbeterd. In 1916 leerde een overzicht, dat er in 't geheel een 500-tal wegen zouden moeten worden onder handen genomen. In dat jaar kwam men klaar met een zevental, voor volle vervoerscapaciteit berekend, en met zestig, welke alleen geschikt waren voor bestuursdoeleinden.

In de volgende jaren schoot men beter op. In '22, '23 en 24 zijn de cijfers voor de eerste soort wegen geworden resp. 61, 94 en 153, en voor de tweede categorie in dezelfde jaren 210, 206 en 159. Zoo blijven er dus nog een 188 tal over. Aan den wegenbouw is onafscheidelijk verbonden het leggen van bruggen: de bestaande waren totaal onvoldoende. De som van f 3.552,647, die op 't eind van 1924 aan wegen en bruggen gedurende het 8-jarig bestuurstijdperk van Prangwedono VII zal zijn uitgegeven, een som, welke die van de irrigatiewerken nog overtreft, moge een denkbeeld geven van wat op dit gebied is tot stand gebracht.

Wanneer binnen eenige dagen de weg Wonogiri — Djatisrono feestelijk wordt geopend, een traject, waarvoor dit jaar een som van f 154.000 is uitgetrokken, en dat een deel uitmaakt van den gedeeltelijk omgelegden en gedeeltelijk nieuw te leggen weg naar de grens van Madioen, dan zal men een idee krijgen van hetgeen op wegengebied is gepresteerd. Er was een weg naar Djatisrono, maar wie de huiveringwekkende hellingen heeft gezien van deze meest voor bestuursdoeleinden aangelegde ,,heirbaan'', zal het niet vreemd vinden, dat menig ervaren chauffeur deze route slechts met weerzin aflegde en begrijpt dadelijk, dat zij voor de bevolking als communicatiemiddel een zeer ondergeschikte plaats innam. Na den ombouw, onder den architect der M. N. O. W., den heer E. A. van Naerssen, in 1923 begonnen en dit jaar voltooid, is het vervoer belangrijk toegenomen. Het aantal grobaks, dat de producten nu kan vervoeren, is snel gestegen en de bevolking zal de vruchten plukken van een arbeid, dien het rijk (na voltooiing van het geheel) met 8 ton zal hebben betaald.

Groote moeilijkheden waren te overwinnen, ook in verband met het aanwerven van werkvolk. De bewoners van Z.- en O.- Wonogiri hadden n.l. den naam niet geschikt te zijn voor dergelijk werk. Vandaar dat bij den aanleg van de tramlijn in dit gebied, koelies uit Semarang en Madioen moesten aangeworven worden. De heer v. N., architect met veeljarige ondervinding, evenals de heer Wolff, zag de mogelijkheid in om ook met het volk van Wonogiri wel te kunnen arbeiden. De begrooting, die reeds vóór zijn indiensttreding was opgemaakt, bedroeg f 1 millioen, welk hoog bedrag de uitvoering van het werk steeds had doen uitstellen. In verband met de bezuiniging, die de heer v.N. zich o.a. voorstelde op de koelieloonen te kunnen verkrijgen door de werkers uit de streek zelf te vinden, achtte hij het mogelijk het werk voor 80 pCt. der geraamde som tot stand te brengen. En de uitkomsten hebben zijn verwachtingen niet bedrogen. Met takt aangepakt, bleken de Wonogirische koelies zeer goed te gebruiken en hun prestaties zijn geleidelijk dezelfde geworden als die van arbeiders, welke met groote kosten van elders moesten worden geïmporteerd.

Maar behalve groote communicatiemiddelen werden ook in de dessa's vele wegen met subsidie van het Rijk verbeterd en in de kotta werden de voornaamste geasfalteerd.

De flinke en naar de eischen van den tijd ingerichte regents-, districts- en onderdistrictswoningen zijn meest alle van de laatste jaren. Voor de politie werd in 1922 een sectie bureau gebouwd, terwijl overal schilderhuisjes en politieposthuizen in de kotta verrezen.

Natuurlijk had de zorg voor de gezondheid en het verschaffen der noodige medische hulp, waar deze nog ontbrak, de aandacht van het rijksbestuur. ,,Ziekenzorg'', de bekende instelling, is mede een groot ziekenhuis kunnen worden door den financieelen steun van het M.N. rijk. Evenals op die van het vorig jaar is op de begrooting van 1924 een post gebracht van f 7½ mille subsidie voor dit hospitaal. Verder werd het aantal poliklinieken, dat in 1916 slechts 2 bedroeg, (te Solo en Karanganjar) aanmerkelijk vergroot. Er zijn er nu ook te Karangpandan, Tjolokmadoe, Batoeretno, Woerjantoro, Pratjimantoro en Djatisrono. Sedert 1917 werd een bedrag van 3½ ton uitgegeven ten behoeve van hygiëne, den aanleg van spoelleidingen en afwateringswerken. Hieronder is niet begrepen het bedrag, dat de woningverbetering in verband met de pestbestrijding eischte.

Het passerbedrijf mag zich in een voortdurenden bloei verheugen. Was de opbrengst uit 1917 van de verschillende passers nog f 60.000, deze is nu gestegen tot een bedrag van f 1½ ton, terwijl de tarieven toch nog 50 pCt. blijven beneden die in andere gewesten. In 't geheel telt het rijk 86 passers, de afgeloopen acht jaren vroegen voor het bouwen van permanente loodsen 8 ton.

Wanneer we nu iets vermelden over de Mangkoenegorosche bedrijven, dan komen allereerst ter sprake de suikerondernemingen Tasikmadoe en Tjolomadoe. De 8¾ ton, welke dit jaar uit het „Fonds van Mangkoenegorosche eigendommen" op de begrooting van uitgaven zijn gebracht, zullen zeker voor een niet gering deel te danken zijn aan het uitstekend rendeerend bedrijf dezer ondernemingen, waarvan het een publiek geheim is, dat de winsten balanceeren om het kleinste getal van zeven cijfers.

Van de sf. Tasikmadoe bedroeg de aanplant in 1916 ruim 1787 bouws, deze steeg dit jaar tot 2024 bouws en zal in 1925 op bijna 2495 bouws bruto worden gebracht.

Bedroeg de opbrengst in 1916 nog 229.700 picol (uitgedrukt in St. Muscovados), in 1924 wordt ze geraamd op 296.500 picol. Er zijn thans in gebruik 9 ketels met een verwarmingsoppervlak van 2107 M²; in 1916 waren er 7 met een verw.-oppervl. van 1507 M². In 1925 zal er nog een ketel worden bijgeplaatst met 300 M². verw.-oppervlak.

De vaste railbaan werd gedurende de acht jaren uitgebreid en gebracht van 40 K.M. op 63 K.M., het aantal lorries van 389 op 482 en het aantal locomotieven van 4 op 6. De„

moleninstallatie kreeg hydraulischen druk op de toprollen, terwijl de filtreer- en centrifuge-stations belangrijk werden uitgebreid en verbeterd. Het aantal woningen voor de geëmployeerden werd eveneens grooter, terwijl het fabrieksgebouw een modern dak kreeg.

De s.f. Tjolomadoe is niet zoo groot als Tasikmadoe, doch heeft zich gedurende de afgeloopen 8 jaar toch aanzienlijk uitgebreid. 951 bouws van 1916 waren in 1924 geworden 1159 bouws. Het land Djombor werd aangekocht, zoodat de te vermalen aanplant in 1925 tot 1559 bouws zal zijn opgevoerd.

De cijfers voor de suikerproductie stegen van 151.400 picol tot ± 160.000 picol, de vaste railbaan werd van 19 K.M. verlengd tot 42 K.M. In 1923 werd een geheel nieuw laboratorium gebouwd en het dak van het atelier vernieuwd. Tot 1918 werd voor den afvoer van suiker en den aanvoer van verschillende materialen ten behoeve van de fabriek gebruik gemaakt van een decauvillebaan, welke langs den binnenweg van de fabriek liep naar het station Balapan.

In 1918 werd een N.I.S.-baan aangelegd van het station Poerwosari naar de fabriek, zoodat de suiker op de fabriek direct in de wagons kon worden geladen. In 1922 werd het N.I.S.-spoor op het emplacement der fabriek uitgebreid met een zij-spoor, loopende tot aan den rietcarrier, waardoor de aanvoer van het maalriet van de onderneming Djombor werd vergemakkelijkt en bespoedigd. De aanleg van een nieuwe weegbrug valt hierbij nog te vermelden. Behalve andere ondergeschikte veranderingen zag 1922 vier moderne employé's-woningen verrijzen en het daarop volgend jaar werd een tennisbaan ten behoeve van het personeel aangelegd.

Uit de winsten der suikerfabrieken worden bedragen afgezonderd voor de oprichting van de bevolkingsfondsen. Uit deze fondsen werden eenige dessascholen gesticht en eenige fokstieren ter verbetering van den veestapel aangekocht. Het streven zit verder voor om genoemde fondsen ook gedeeltelijk aan te wenden tot woningverbetering bij de bevolking.

De onderneming Kerdjo Gadoengan bestond bij de aanvaarding van het bestuur van P. A. A. P. Prangwedono VII hoofdzakelijk uit een koffie-aanplant. In 1919 werd agave geplant op gronden, welke voor den koffieaanplant minder geschikt bleken. De aanplant van agave beslaat nu 600 bouws. In Juli 1923 kwam in verband hiermede een nieuw gebouwde vezelfabriek in bedrijf. De koffieaanplant bedraagt nu nog 961 bouw, terwijl deze in 1916 elf honderd bouw bedroeg.

Door den zelfbestuurder werd een der twee pasanggrahans te Karangpandan, bekend om hun heerlijke ligging op de helling van den Lawoe, welwillend afgestaan voor de oprichting van een hotel. In 1922 werd de pasanggrahan omgebouwd en in November van dat jaar had de opening plaats. Ze bevat 12 kamers en heeft een eigen bronwaterleiding.

Vermelden we ten slotte nog, dat het rijstland Mojoretno ter grootte van 883 bouws dit jaar werd omgezet in een suikerrietbibitland.

Wanneer Donderdag a.s. de verheffing van het hoofd van het M. N. rijk plaats vindt, wordt hem tevens als commandant van het „Legioen" de rang van kolonel verleend. Dit Legioen, dat als instelling een soortgenoot vindt in de Barisan van Madoera, heeft in de krijgsgeschiedenis een goeden naam gekregen. Zeker is het, dat de toenmalige Prangwedono in 1811 den G. G. Janssens tot het laatst met zijn artillerie dapper ter zijde stond, vóórdat de capitulatie van 18 September in dat jaar Java aan de Engelschen overleverde. Gedurende het Engelsche tusschenbestuur hielp het Legioen den nieuwen heerscher in de verovering van den Jogjaschen kraton in 1812. In den Javaanschen oorlog van 1825 tot 1830 nam het dapper deel aan den krijg en heeft het gouvernement groote diensten bewezen. In den Atjeh-oorlog werd het in 1873 onder majoor Pangéran Gondosisworo naar het gevechtsterrein gezonden en onderscheidde zich daar op meer dan één wijze.

Vanaf 1896 werden bij het Legioen een kapitein-leider van het Indische leger en eenige onderofficieren ingedeeld.

In den loop der tijden is het corps langzamerhand ingekrompen. De artillerie-afdeeling verdween eerst en werd gevolgd door de cavalerie in 1916. En nu telt het Legioen nog ongeveer 950 man, allen gerecruteerd uit opgezetenen van het Mangkoenegorosche rijk. Wanneer deze menschen den dienst na zekeren tijd verlaten en zij gedurende hun diensttijd zich behoorlijk hebben gedragen, vinden zij werk in het rijk M.N. Ofschoon het traktement van een soldaat van het Legioen slechts f 8 per maand bedraagt, behalve 1 katti rijst per dag, zijn er steeds genoeg liefhebbers voor vacante plaatsen. Een groote aantrekkelijkheid schijnt hierin te bestaan, dat deze soldaten meesttijds na een werktijd van 3½ à 4 uur in den morgen verder den heelen dag vrij zijn. Zij kunnen gratis de korpsschool bezoeken om onderricht te ontvangen in lezen, rekenen en schrijven. Aspirant-officieren ontvangen onderricht in het Nederlandsch.

Het Legioen, geheel op Europeesche wijze gekleed, bewapend en gedrild, maakt onder bevel zijner officieren ook heden ten dage steeds een goed figuur en heeft in de laatste jaren bij voorkomende gelegenheden meer dan eens bewijzen van groote tevredenheid van de legerautoriteiten mogen ontvangen.

Mangkoenegoro VII.

Pangéran Adipati Ario Praboe Prangwedono VII, binnen een paar dagen Pangeran Adipati Ario Mangkoenegoro VII, heeft zich ook vóór zijn verheffing, steeds doen kennen als iemand, wien de ontwikkeling van het Javaansche volk zeer ter harte gaat.

De herleving der Hindoe-Javaansche cultuur heeft hij, met andere vooraanstaande figuren, gevoeld als iets mogelijks en als iets noodzakelijks. Het sterkst is dit streven zeker wel tot uiting gekomen bij zijn huwelijk in 1920. De plechtigheden en feesten, welke daarbij van 6 tot 20 September te Jogja en Solo plaats vonden, gaven op schitterende wijze uiting aan de oude cultuur-elementen. Uit geschiedkundig oogpunt was deze verbintenis ook merkwaardig. Mangkoeboemi n.l., later als eerste sultan van Jogja Amangkoe Boewono I geheeten (1755), was eens de vriend en zelfs de bloedverwant van den eersten vorst van Mankoenegara, maar later diens bitterste vijand. Deze sultan nu heeft gezegd, dat hij niet wilde sterven voor Mangkoenegoro 1, uit vrees, dat zijn nieuw rijk dan door den soenan en het hoofd van het

M. N.-rijk zou worden in bezit genomen en verdeeld. Op deze uiting antwoordde Mangkoenegoro I door als zijn wil te kennen te geven, dat er tot in het zevende geslacht geen verbintenis zou mogen worden gesloten tusschen zijn geslacht en dat van Amangkoe Boewono I.

Zeven geslachten volgden elkaar en de wensch van den voorvader is steeds geëerbiedigd. Maar de eerste vorst, die na het zevende geslacht kwam, heeft den verbroken band weer hersteld; de meer dan een eeuw gescheiden vorstenhuizen zijn weer nauw verbonden op het oogenblik, dat het tegenwoordige hoofd van het M.N. Huis als zijn officieele vrouw een dochter van den thans overleden Jogjaschen sultan de astana te Solo binnenvoerde. Deze dochter, voor haar huwelijk Moersoedarijah geheeten, is de tegenwoordige ratoe timoer (= jonge vorstin). Het was ook bij deze gelegenheid, dat de Goesti Bagoes Djilantik, stedehouder van Karangasem op Bali, het centrum van ongerepte Hindoe-godsdienst en Hindoe-kunst, met schitterend gevolg naar Java kwam, om 't huwelijk van 't jonge vorstenpaar meerderen luister bij te zetten. Uit dit huwelijk is een dochtertje geboren, dat onlangs 3 jaar is geworden en den naam draagt van Koesoemowarddhani.

P. A. A. P. Prangwedono VII was vóór zijn verheffing o.a. commissaris der drukkerij B.O. te Solo, redactielid van het Maleische blad Darmo Kondo, bestuurslid van Boedi Oetomo en ten slotte voorzitter van het H.B. dezer vereeniging. Ofschoon hij na de aanvaarding zijner nieuwe waardigheid het actief vereenigingsleven moest vaarwel zeggen, bleef hij een trouw vergaderingbezoeker en nam bijna altijd deel aan de gedachtenwisseling en meermalen aan het debat. Totdat oude, wijze familieleden meenden, dat dit toch niet strookte met zijn „vorst zijn" en hij het dus in 't vervolg maar naliet.

Maar natuurlijk steunt hij op andere wijzen nog evengoed alle bewegingen, welke de verheffing der cultuur en den vooruitgang van het Javaansche volk beoogen. Hij is o.a. eerevoorzitter van het Java-Instituut, beschermheer van Jong-Java en van de Javaansche Padvindersorganisatie, voorzitter van de afdeeling Solo van het Nederlandsch Verbond en lid van het H.B. van de Ned.-Ind. Padvindersorganisatie. Ook aan andere vereenigingen verleent hij zijn steun. Wij herinneren er slechts aan, hoe ten tijde van het Cultuur- en Taalcongres voor logies der bezoekers weder gezorgd en hoe door voorstellingen op 't gebied van Javaansche kunst dit congres werd opgeluisterd.

De vereeniging Mohammadijah (afd. Solo) kreeg een erf voor het bouwen eener school en ieder Solonees weet, hoe het voorplein der astana steeds belangeloos wordt afgestaan voor sport- en wedstrijddoeleinden. Eigen familieleden en ambtenaren met bizonderen aanleg kunnen bij de voortzetting hunner studie op 's vorsten steun rekenen.

Op 't gebied van literatuur bezit de astana een groote bibliotheek die den naam draagt van „Sono Poestaka". Zelf gaf de Prang Wedono, toen nog R. M. A. Soerio Soeparto geheeten, een beschrijving van zijn reis (in 't Javaansch) naar Holland, welk werk door „Volkslectuur" is uitgegeven.

Men herinnert zich, hoe de Pr. W. ook een korten tijd lid van den Volksraad is geweest en verleden jaar ridder is geworden in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Aan het einde van dit korte overzicht herinneren we nog even aan de aanstaande feesten ter gelegenheid van de verheffing tot prins Mangkoenegoro. We twijfelen er niet aan, of we zullen in den gastheer weer ontmoeten den correcten, hoffelijken Javaanschen edelman, die op vorstelijke wijze zijn bezoekers in zijn astana ontvangt en we spreken den wensch uit, dat de 4e September de eerste dag moge zijn van een tijdvak, dat als voortzetting van het achter ons liggende, den prins Mangkoenegoro gelegenheid zal geven om, gesteund door verstandige raadslieden en bekwame ambtenaren, van zijn rijk te maken een stuk van Java, waar welvaart heerscht en waar het volk zijn bestuur zegent.

J. A. Veurman.

TOESPRAKEN VAN DE RESIDENTEN VAN SOERAKARTA BIJ DE VERHEFFING TOT P.A.A.P. PRANGWADONO en tot P.A.A. MANGKOENAGORO VII.

TOESPRAAK VAN DEN RESIDENT SOLLEWIJN GELPKE BIJ DE VERHEFFING TOT P. A. A. P. PRANGWADONO OP 3 MAART 1916.

Pangeran Adipati.

Bij besluit van Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië is U verheven tot Hoofd van het Mangkoenegorosche Huis onder den titel en den naam van Pangeran Adipati Ario Praboe Prangwadono en met toekenning van den rang van Luitenant Kolonel Commandant van het Mangkoenegaransch Legioen, en zulks ter vervanging van Pangeran Adipati Ario Mangkoenegoro VI, aan wien op verzoek vergunning is verleend om als zoodanig af te treden.

Hoewel volgens het legitimiteitsbeginsel niet in de eerste plaats in aanmerking komende, is toch de keuze der Regeering op U gevallen.

Tot dusver is voor den zelfbestuurder het zwaartepunt van zijn werkkring gelegen in het voeren van een vorstelijken staat, terwijl de arbeid, het voeren van het Bestuur, aan anderen wordt overgedragen.

Met Uwe verheffing heeft de Regeering willen zeggen, dat die tijd voorbij gaat en dat de tijd aanbreekt, dat de zelfbestuurder een voorbeeld zal zijn voor zijne familieleden en voor de aan hem toevertrouwde ambtenaren en bevolking; een voorbeeld van arbeidzaamheid en deugd.

Met Uwe verheffing vordert de Regeering van U, Pangeran Adipati Ario Praboe Prangwadono, actieve belangstelling in en deelneming aan het Bestuur.

Nu ik U gelukwensch met Uwe verheffing, denk ik daarbij vooral ook aan het gunstig oogenblik, waarop die verheffing plaats heeft. Uwe verheffing heeft n.l. plaats in de beste jaren van Uw leven, terwijl U in het bezit is van de gaven van hoofd en hart om te doen, wat de Regeering van U vordert.

Uw voorganger heeft de finantiën van het Rijk in schitterenden toestand achtergelaten en dat zal U in staat stellen veel goed te maken.

Tal van personen zullen U bestormen met de mededeeling, dat aan hen iets goed te maken is.

Ik doe echter in de allereerste plaats een beroep namens hen, die meestal zwijgen, die altijd geduldig hun lot hebben gedragen, over wier lot zich weinigen warm maken. Ik doe een beroep voor de arme bevolking, die aan Uwe zorgen wordt toevertrouwd.

Overtuig er U van, dat zij, die door hun arbeid van de Mangkoenagaran hebben gemaakt, wat zij thans is, in behoeftige omstandigheden verkeeren en eigenlijk arme afgetobde schepselen zijn.

Overtuig er U van, dat zij, die door hun arbeid voor de Mangkoenegaran in den rijken koffietijd schatten hebben verdiend, thans moeten leven in een kaal en verarmd land, waar de bronnen zijn opgedroogd en de irrigatiewerken ontbreken.

Overtuig er U van, dat zij, die thans in den rijken suikertijd bezig zijn voor de Mangkoenegaran schatten te verdienen, meerendeels een vreugdeloos bestaan hebben in schamele hutten, zonder onderwijs en zonder behoorlijke leiding.

Neem U voor te leven en te sterven voor hun geluk en God zal er U voor beloonen.

Daarna sprak de resident de ambtenaren en officieren toe:

Ambtenaren en officieren van de Mangkoenagaran.

In dit plechtig oogenblik, dat een nieuw Zelfbestuurder optreedt, hebt gij allen vernomen, wat de Regeering van Nederlandsch Indië van Pangeran Adipati Ario Praboe Prangwadono verwacht.

Gij zult moeten toegeven, dat zijn taak zwaar zal zijn.

Het zal hem niet mogelijk zijn, die taak te volbrengen zonder uw steun, zonder uw vertrouwen.

Help uw Hoofd dus met al uw krachten.

Dat het Mangkoenegorosch Rijk met uwe hulp en onder zijn leiding tot grooten bloei moge geraken.

Dat de bevolking zoowel materieel als geestelijk gelukkig moge zijn.

Dat het Mangkoenegorosch Rijk een voorbeeld moge worden voor alle andere streken, waar Javanen wonen.

No. Ix. Afschrift.

Uittreksel uit het Register der Besluiten van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië.

Buitenzorg, 23 Juli 1924.

Is Goedgevonden en verstaan:

Met ingang van 4 September 1924, aan Pangeran Adipati Ario Praboe Prang Wadono, Hoofd van het Mangkoe Nagorosche Huis, ter belooning van de door hem betoonde trouw en gehechtheid aan het Nederlandsch Indische Gouvernement, met den rang van Kolonel, den titel en naam te verleenen van Pangeran Adipati Ario Mangkoe Nagoro VII.

Stemt overeen met voorz. Register:
De wd. Algemeene Secretaris,
Erdbrink.

Aan
den Resident van
Soerakarta.

TOESPRAAK VAN DEN RESIDENT, DEN HEER J. H. NIEUWENHUYS BIJ DE VERHEFFING TOT PANGERAN ADIPATI ARIO MANGKOE NEGORO OP 4 SEPTEMBER 1924.

Hooggeachte Pangeran Adipati.

't Is mij persoonlijk een bijzonder voorrecht U met Uw verheffing tot Mangkoe Nagoro den zevenden van dien naam, tevens bevordering tot Kolonel, Commandant van het Legioen, de gelukwenschen te mogen aanbieden, in de eerste plaats de persoonlijke van Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië en verder die van de Regeering van Nederlandsch Indië, van het bestuur van het gewest Soerakarta en van de belangstellenden, hier verzameld.

Die hooge onderscheiding hebt Gij ten volle verdiend, want naar de zoo ernstige woorden bij Uw benoeming tot den rang en de positie nog even te voren door U bekleed, door mijn voorganger, 8 jaren geleden, tot U gericht, hebt Gij U ten volle gedragen.

Bij voortduring hebt Gij U ingespannen om daaraan te voldoen en zoodoende ontwikkeldet Gij een hoog te waardeeren ijver en toewijding aan de behartiging van de belangen van het Mangkoe Nagorosche Rijk en zijn bevolking.

Daartoe werktet Gij dagelijks, hetzij op Uw kantoren, hetzij op het terrein-zelf door Uw tournee's en bezoeken tot aan de verste uithoeken van Uw gebied en steldet Gij U zoo volledig mogelijk op de hoogte, niet alleen van de nooden en behoeften der bevolking, maar ook van den gang van zaken in zijn vollen omgang.

Dat ik dit van harte toejuich, het spreekt van zelf.

Persoonlijk heb ik ervaren, hoe groot Uw kennis is van al, wat dat Rijk en zijn bewoners aanbelangt, hetgeen de besprekingen met U over 's Rijks-zaken zoo vergemakkelijkte.

Lang is de lijst van de verbeteringen in 's Rijks bestuur en bestel in Uw eerste bestuursperiode tot stand gekomen. Ik wil daarvan eenige der belangrijkste opnoemen;

afschaffing van de heerendiensten tegen een matig hoofdgeld;
flinke verbetering der groote wegen:
belangrijke verbeteringen aan desawegen met Rijks-subsidies;
bouw van verschillende groote en vele kleine bruggen;
bevordering op groote schaal van de irrigatie door het aanleggen van wadoeks permanente dammen, leidingen enz;
bevordering van de economische opheffing van Wonogiri, waarbij Gij, als Voorzitter der Wonogiri-Commissie, in de samenstelling der daartoe strekkende voorstellen een zeer werkzaam aandeel hebt gehad;
verbetering van het pasarwezen o.a door betere controle, uitbreiding en inrichting;
bevordering van het onderwijs door oprichting van scholen en vooral van desascholen;
maatregelen in het belang van de hygiëne;
groote hulp en medewerking ten behoeve van de vereeniging Ziekenzorg;
stichting van bevolkingsfondsen uit de beide Rijks-suikerfabrieken ten behoeve van de bevordering van bevolkingsbelangen in hun areaal;
verbetering in de bezoldigingen der Rijks-ambtenaren; in het bijzonder der Bestuurs-ambtenaren;
bouw van behoorlijke ambtswoningen voor Regenten, van districts- en onderdistrictshoofdwoningen enz.

Voeg daarbij de werkzaamheden, door U verricht als Voorzitter van de Commissie van Beheer van het Fonds van Mangkoe Nagaransche Eigendommen; de bevordering der cultureele belangen der bevolking, vooral blijkende uit de belangstelling voor en aanmoediging van de Javaansche kunst en het juiste begrip, steeds getoond van de verhouding tusschen de Mangkoe Nagaran en het Gouvernement . . . . en het wordt ons duidelijk, dat Gij U inderdaad en metterdaad Uw verheffing waardig hebt gemaakt.

Deze verheffing thans beteekent voor U, laat mij U daarop wijzen, geen rustpunt. — Integendeel. Zij luidt een periode in van grooter inspanning. — Want dat is eigenaardig in den Bestuursdienst, hoe hooger rang, hoe verhevener positie, hoe meer voorrechten. . . . des te grooter de moeilijkheden, die Gij zult hebben te overwinnen.

En alleen door Uw ideaal vast in het oog te houden met den wil, dat zoo na mogelijk te bereiken, kunt Gij de zwarigheden, die zich voor U zullen voordoen, overmeesteren.

Ambtenaren der Mangkoe Negaran steunt daarbij het Hoofd van het Mangkoenagorosche Huis. Effen zijn paden en wees Hem in alles tot een hulp, zooals Uw volle kracht die geven kan.

Dat Gij, Pangéran Adipati, bij het vervullen van Uw hooge en heerlijke taak op den vollen steun en de hartelijke samenwerking van het Europeesch Bestuur van het Gewest ten volle kunt rekenen . . . . ik zeide U die reeds toe bij mijn aanvaarding van het bestuur over dit gewest. — En hier zij die nogmaals beloofd.

Ter bezegeling dier belofte bied ik U de hand, tevens daarin uitdrukkende de gelukwenschen van alle aanwezigen.—

En hiermede verklaar ik Uwe installatie als Pangeran Adipatie Ario Mangkoe Nagoro VII te zijn geschied.

Moge Gij als zoodanig nog lang voor U en de Uwen, ten voorspoed van het Mangkoe Nagorosche Rijk werkzaam zijn.

Pangeran Adipati Ario Mangkoe Nagoro VII.

Namens Zijne Excellentie den Commandant van het Leger en Hoofd van het Departement van Oorlog in Nederlandsch Indië gewerd mij de vereerende opdracht, U Hare gelukwenschen aan te bieden ter gelegenheid van Uwe verheffing tot Pangeran Adipatie Ario Mangkoe Nagoro VII en Uwe bevordering tot Kolonel-Commandant van het Legioen van Mangkoe Nagoro.

Gelijkluidende verzoeken mocht ik ontvangen van den Commandant der IIe Divisie te Magelang en van den Commandant van het 5e Regiment Infanterie te Semarang.

Van deze opdragen heb ik de eer mits deze mij te kwijten, onder het uitspreken van den wensch, dat U gegeven moge zijn nog tal van jaren in gezondheid en voorspoed bewaard te blijven, tot heil van Uwe Huis, tot welvaart van het Mangkoe Nagoro'sche Rijk en tot eer van het Legioen van Mangkoe Nagoro.

Weltevreden, Kebon sirih 76 —
3 September 1924.

Aan
de Redaktie van 't Mangkoe Nagoro-nummer van ,,Djåwå''.

In 't extra-nummer van ,,Djowo'', gewijd aan vooral de prestaties van de morgen tot Mangkoe-Negoro te verheffen Prins trof ik niet aan de door hem geleverde bijdrage voor ,,Inlandsche stemmen over de Laksheid van den Inlander'' deel IXe van de Mindere Welvaart-editie.

Hij schreef het 28 November 1911 onder de naam van Raden Mas Ario Soerio Soeparto, als Inlands translateur te Soerakarta en gaf het tot titel: ,,Nota betreffende den achteruitgang van de Javaansche Literatuur'' (Referaat 14, blz. 77 van gemeld boekwerk).

In 'n uitgave, aan hem gewijd, zou de vermelding van altans de korte inhoud van dat referaat op zijn plaats geweest zijn. Het zal wel zijn eerste geschrift wezen, bepaaldelik bestemd voor openbaarheid; bovendien werd het opgesteld, opdat het mede strekken zou tot bevordering van de welvaart van zijn volk en tot deszelfs ook geestelike verheffing. — Hij schreef het vóór dat hij wist, dat hij onafhankelik Prins zou worden — en kan het dus mede gelden als bewijs van die energie, waarvan dit extra-nummer andere blijken vermeldt.

Om deze redenen twijfel ik er niet aan, of hij zou er prijs op stellen, dat van Uwentwege alsnog meerdere bekendheid gegeven worde aan die bijdrage. Ik meen dit ook te mogen aannemen op grond van de indertijd er over gevoerde gedachtewisseling met de Prins, persoonlik.

Ook hierom hoop ik, dat op een of andere wijze erin voorzien zal kunnen worden.

Hoogachtend,
't lid
H. E. Steinmetz.

ERRATA.

pag. 2, noot 2: gl. lees: vgl.
pag. 4, 2de kolom, nieuwe regel: ,,erfopvoeging''; lees:, ,,erfopvolging.''
pag. 5, noot 18, voorlaatste regel; in te voegen tusschen „naam'' en „klaarblijkelijk'': met twee m's.
pag. 14, 1e kol. r. 26. v.o. ,,hun,'' lees. „haar.',
ib. r. 12. ,, ,,worden,'' lees: ,,wordt.''
ib. r. 7 ,, ,,hun,'' lees: „haar.''
ib. r. 5 ,, ,,zijn,'' lees: ,,is.''
pag. 15, 1e. kol. r. 8 v.b. ,,sommige,'' lees: ,,sommigen.''
ib. r. 9 v.o. ,,leerling,'' lees: ,,leerlingen''.
2e. kol. r. 6 v.b. ,,heeft,'' lees hebben.''
pag. 21, regel 2 van beneden,, Wangsolans'' moet zijn ,,wangsalans''
regel 1 van beneden ,,Palmoro en Polmarmo,'' moet zijn: ,,Paliworo en Palimarmo.''
pag. 22. 1e. kol. regel 30 van boven: ,,sioeti'' moet zijn ,,sroeti''
regel 10 van beneden: ,,Najohaworo'' moet zijn ,,Najokoworo.''
Tweede kolom regel 10: ,,Karne, en Koemboharno'' moet zijn ,,Karno en Koembokarno.''
Tweede kolom regel 29 van boven. ,,Sehar'' moet zijn ,,Sekar''
regel 35: als moet weggelaten worden.
regel 36: ,,rago'' moet zijn ,,rogo''
regel 11 van beneden (rodso) moet zijn roso.
pag. 23, 1e. kol. regel 4, ,,koeriping'' moet zijn ,,hoeriping''
pag. 28. Ie. kol. reg. 24 v. b. staat: ,,mediaties,'' lees: ,,meditaties.''
pag. 29, 1e. kol. reg. 6 v.b. staat: ,,muziek,'' die heeft; lees: muziek die heeft.''
pag. 29, 1e kol. reg. 21/22 v.b. staat. „Académi''; lees: ,,Academie.
1e kol. r. 8 v.o. moet ,,de'' worden geschrapt.
2e kol. reg. 25 v.o. staat: ,,herdenking''; lees: ,,herkenning''
pag. 30, 1e kol. reg. 7/8 v.b. staat: ,,Javaanschen''; lees ,,Javaansche''.
2e kol. reg. 12 v.b. staat ,,vergelijden''; lees: ,,verglijden''.
plaat 1, onderschrift. Moet luiden: Mas Rânggâ Wiknjâpradânggâ.
pag. 38, 1e kol. zesde regel ,,doorluchtige'' te lezen: ,,doorluchtigen''
tiende regel van onderen; ,,R.M. Djojonegoro'' te lezen: ,,R.A. Djojonegoro''.
pag. 39, 1e kol. alinea 3 ,,in het genot van de tot nieuw rijkdommen'', te lezen: ,,in het genot van de tot nieuwe rijkdommen''.
2e kol. alinea, ,,Enkele meenden'' te lezen: „Enkelen meenden''
pag. 40, 1e kol. vierde regel van boven ,,aanwerking'' te lezen ,,aanmerking''
pag. 41, 2e kol. derde regel van onderen ,,stimuleerenden'' te lezen ,,stimuleerend''.
pag. 45, 1e. kol. 5 regel v.o. de woorden ,,tagdir'' en ,,kadar'' moeten zijn ,,taqdir'' en qadar''.
pag. 45, 2e. kol. 25 regel v.b. het woord ,,Wigwamitra'' moet zijn ,,Wicwamitra''.
13 regel v.o. het woord ,,Ardjunawiwaha'' moet zijn ,,Ardjunawiwāha''.
pag. 46, 2e. kol. 11 regel b.v. het woord ,,tapomulam'' moet zijn ,,tapomūlam''.
12 regel v.b. het woord ,,juana'' moet zijn ,,juāna''
13 regel v.b. het woord ,,Ksatrija'' moet zijn ,,Kṣatrija''.
14 regel v.b. het woord ,,raksanam'' moet zijn ,,rakṣanam''.
15 regel v.b. het woord ,,Waidija'' moet zijn ,,Waija''.
17 regel v.b. het woord ,,Qudra'' moet zijn ,,Qūdra''.
18 regel v.b. het woord ,,yogua'' moet zijn ,,yoga''.
21 regel v.b. het woord ,,Srele'' moet zijn ,,Seele''.
pag. 51, 2e kolom eind 2e alinea te lezen: ,,terwijl het rationeel oordeel over het feitelik nuttig effekt, dat toch het onmiddellik doel ook van een zodanige behandeling is, eigenlik geen gewicht in de schaal legt''.
pag. 52, 3e regel van onderen, voor ,,die diepe erkentenis'' in te voegen'' ,,hoe''.
2e kolom bovenste alinea; de laatste zin te lezen als volgt:
,,Zo genieten de verering: zij, die het uiterlik zinnebeeld der innerlike eenheid zijn: de vorst; en zij, die machtig en zeer intensief zijn in het dieper gevoelsleven: de kijai; en zij vooral, die tot de grote gevoelsdâad in staat zijn, die zich volstrekt offeren om de menigte te leiden: dat zijn de grootste voorgangers.''
pag. 53, Ie kolom, 3e en 4e regel; in plaats van: ,,hare gevoelswaarde zware voorschriften'' te lezen: ,,hare gevoelszware voorschriften.''
pag. 64, 1e. kolom 3e alinea, 10e. regel, het woord; ,,onderhoorigheden'', het moet zijn ,,onderhoorigen''.
pag. 65, 1e. kolom, 6e regel, het woord: ,,intellec''. het moet zijn ,,intellect''.
pag. 65 2e. kolom 1e. alinea, 9e. regel, het woord ,,verwezenlijk'' het moet zijn ,,verwezenlijkt''.

In de inhoudsopgave is achter: ,,Heil U, Moeder'', weggevallen de naam R.M. Noto Soeroto.

madpe valt binnen de grenzen van het nieuw ingestelde waterschap Pépé.

In een slotartikel zullen wij nog een en ander medeelen over de M. N.-werken en bedrijven en iets over het hoofd van het M. N. Huis als publiek persoon.

Het slotartikel is bij verschijning van dit Djawa-nummer nog niet gepubliceerd.

Red. Dj.

INHOUD.

LIJST VAN ILLUSTRATIES

(80)